

PRZEKSZTAŁCENIA WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W POLSCE

W LATACH 1944-2022

ANDRZEJ MADERA

CBPE CENTRUM
BADAŃ
POLITYKI
EUROPEJSKIEJ

PRZEKSZTAŁCENIA WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W POLSCE

w latach 1944-2020

Spis treści

Wprowadzenie	7
---------------------------	----------

Rozdział 1

Odbudowa i tworzenie struktur wymiaru sprawiedliwości

w powojennej Polsce w latach 1944-1950	13
1.1. Odbudowa wymiaru sprawiedliwości w latach powojennych	13
1.2. Sądy obywatelskie jako usprawnienie instytucji	17
1.3. Sądy karne dla zbrodniarzy faszystowskich i hitlerowskich	18
1.4. Problemy kadrowe i lokalowe odradzającego się wymiaru sprawiedliwości	21
Podsumowanie	24

Rozdział 2

Organizacja wymiaru sprawiedliwości w latach 1944-1950..... **25** |

2.1. Odbudowa administracji sądowej na ziemiach odzyskanych.....	27
2.2. Odbudowa prawa karnego	34
Podsumowanie	38

Rozdział 3

Organizacja sądownictwa w latach 1950-1989 **39** |

3.1. Okres 1950-1956.....	39
3.2. Okres 1956-1975.....	43
3.3. Organizacja sądownictwa w latach 1975-1989	48
3.4. Lata 1980-1989 – analiza przemian.....	54
Podsumowanie	57

Rozdział 4

Kształtowanie sądów w latach 1990-2020	59
4.1. Podstawowe problemy wymiaru sprawiedliwości.....	66
4.2. Reforma administracyjna kraju	68
4.3. Prawo o ustroju sądów powszechnych	71
4.4. Wejście Polski w struktury UE a sądownictwo	74
4.5. Lata 2010-2015	76
4.6. Lata 2016-2020	95
Podsumowanie.....	101
Zakończenie	103
Bibliografia	105
Spis tabel	119

Wprowadzenie

Niezależny wymiar sprawiedliwości stanowi gwarancję prawidłowego i opartego na zasadzie trójpodziału władzy demokratycznego państwa prawa. Realizuje tym samym prawo każdego obywatela do sądu¹, a także prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów orzekających. Poddając refleksji przekształcenia wymiaru sprawiedliwości, konieczne jest szerokie spojrzenie na przeprowadzane reformy, przy objęciu całościową analizą systemu, na jaki składa się wymiar sprawiedliwości: z obywatelami, elementami zapewniającymi ich bezpieczeństwo prawne oraz i elementami gwarantującymi zapewnienie demokratycznych zasad państwa prawa i regulujących go mechanizmów.

Podjętym przez autora temat, jakim są przemiany w wymiarze sprawiedliwości obejmujące okres 1944-2020, jest niezwykle złożony i nie sposób rozpatrywać go w oderwaniu od zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych czynników wywierających wpływ na przekształcenia. Tak szerokie i interdyscyplinarne spojrzenie na badaną całość – jako żywy organizm – współtworzony zarówno przez elementy wynikające z wydarzeń historycznych, politycznych i ideologicznych, jak i zachodzących przemian ekonomicznych i społecznych tworzą pełny obraz. Poddając analizie przeprowadzane reformy, należy pamiętać, iż muszą się one mieścić w konstytucyjnych ramach, do których przede wszystkim zaliczyć należy: zasadę trójpodziału władzy, nieusuwalności sędziów, niezawisłości sędziów oraz sprawności działania instytucji publicznych². Niezależność i niezawisłość wymiaru sprawiedliwości, a także odseparowanie orzecznictwa od władzy wykonawczej i ustawodawczej,

¹ Szerzej: M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s. 105-106, por. J. Człowiekowska, *Prawo do sądu jako publiczne prawo podmiotowe* [w:] J. Halberda, M. Hosowicz, A. Karabowicz (red.), *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczyka*, Kraków 2006, z. 96, s. 180, por. M. Jaworska, *Prawo do sądu*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 139, por. Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11-12, s. 97, por. A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska w sprawowaniu urzędu*, [w:] R. Piotrowski (red.), *Pozycja ustrojowa sędziego*, Warszawa 2015.

² A. Żurawik, *Ustrój sądownictwa w Polsce*, Wykłady specjalizacyjne, Warszawa 2013, s. 29.

jest konstytucyjną gwarancją prawa każdego obywatela do sprawiedliwego i jawnego rozpatrywania spraw³. Niezależność sądownictwa stanowi bowiem konstytucyjną cechę, na której opierają się rządy prawa⁴. Ta wywodząca się z trójpodziału władzy wartość opiera się na spersonalizowanej niezależności sędziów, systemowych gwarancjach oraz relacjach, jakie zachodzą pomiędzy suwerenem a sędzią. Naczelną zasadą kształtującą wymiar sprawiedliwości i dającą gwarancję procesową jest zasada instancyjności. Zgodnie z nią postępowanie sądowe musi być przynajmniej dwuinstancyjne, dając tym samym możliwość odwołania się od wyroku pierwszej instancji. Artykuł 182 powiązany z art. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, o sprawowaniu przez Naród władzy zwierzchniej, zapewnia udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Przepisy te gwarantują występowanie czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości, a udział ten przybiera formę instytucji ławy przysięgłych i jest określony odrębnymi ustawami⁵. Konstytucyjne prawo każdego obywatela do sądu stanowi gwarancję podstawowych praw i wolności jednostki. Jak słusznie zauważa P. Sarnecki, prawo to daje każdemu obywatelowi możliwość zwrócenia się do sądu, gwarantując tym samym ochronę sądową jego praw i wolności⁶. Artykuł 45 [„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”] i 173 [„Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz”] Konstytucji RP stają się zatem ze sobą powiązane i stanowią gwarancję tej zasady państwa prawa. Państwo jest zobligowane do wykształcenia odpowiednich struktur umożliwiających realizację tych praw, w granicach konstytucyjnych zasad niezależności i niezawisłości⁷. Dodatkowo w nawiązaniu do poszanowania zasad równego do-

³ Art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483), por. B. Banaszak, *Niezawisłość sędziowska i niezależność sądów – gwarancje i zagrożenia*, [w:] M. Jabłoński, S. Jarosz-Zukowska (red.) *Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy*, 2013, s. 53.

⁴ B. Banaszak, *Niezawisłość sędziowska i niezależność sądów – gwarancje i zagrożenia*, [w:] M. Jabłoński, S. Jarosz-Zukowska (red.), *Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy*, Wrocław 2013.

⁵ Szerzej: W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa 2013, por. B. Banaszak, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w kontekście realizacji i ochrony praw i wolności*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP, t. I. Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, Warszawa 2010.

⁶ P. Sarnecki, *Art. 45*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 1, por. Gołaczyński J., Krzywonos A., *Prawo do sądu*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, por., *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, L. Wiśniewski (red.) Warszawa 1997.

⁷ *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich (1980-2015)*, J. Góral, R. Hauser, J. Trzeciński (red.), Warszawa 2005.

stępu wszystkich obywateli do wymiaru sprawiedliwości, konieczne staje się ukształtowanie właściwej procedury sądowej, opierającej się na działaniu w sposób jawny i bez zbędnej zwłoki. Jak podaje A. Wasilewski: „sąd jest organem wyposażonym we władzę, sprawującym wymiar sprawiedliwości, niezależnym i odrębnym od innych organów, składającym się z sędziów, to jest osób o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych i wyposażonych w atrybut niezawisłości, rozpoznający sprawy i rozstrzygający je zgodnie z wymogami procedur i na podstawie powszechnie obowiązującego prawa”⁸. Analizując podejmowany problem z perspektywy przeprowadzonych przekształceń, ale także szerokiej debaty w kręgach zarówno elity politycznej, jak i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości i środowiska naukowego, otrzymujemy pełny obraz budowania wymiaru sprawiedliwości.

Organizacja wymiaru sprawiedliwości po II wojnie światowej wymagała wprowadzenia wielu zmian w strukturach i rozmieszczeniu terytorialnym sądów. Zmiany te następowały po sobie i często były określane przez zastane wydarzenia historyczne – w tym okresie w szczególności przemiany polityczne i gospodarcze. Analiza wydarzeń historycznych, a także prawnoporównawcze ujęcie tematu daje pełny obraz przeprowadzanych zmian. Opierając się początkowo na przedwojennej organizacji wymiaru sprawiedliwości, budowany system o zdziesiątkowanej kadrze prawniczej i brakach lokalowych był zupełnie niewydolny. Późniejsze reformy związane w szczególności ze zmianami, jakie zachodziły w strukturze administracyjnej państwa, dostosowywaniem się struktur sądownictwa do struktur administracyjnych, niepotwierdzone rzetelnymi analizami nie przynosiły żadnego efektu. Braki w infrastrukturze nie pozwalały na powoływanie tak wielu struktur wymiaru sprawiedliwości. Oparte na prośbach przedstawicieli władz lokalnych powoływanie i odwoływanie sądów doprowadziło jedynie do pogorszenia się jakości orzecznictwa i kolejnych problemów finansowych i lokalowych, a przede wszystkim kadrowych odradzającego się wymiaru sprawiedliwości.

Podstawowym celem niniejszej publikacji stało się przedstawienie reform sądownictwa w kontekście przemian administracyjnych, politycznych i ideologicznych, a także ich analiza i określenie wpływu, jakie wywarły one na kształt polskiego wymiaru sprawiedliwości. Z łatwością zbudować można hipotezę o braku systemowych reform prowadzących do usprawnienia pracy

⁸ A. Wasilewski, *Pojęcie „sądu” w prawie polskim i w świetle standardów europejskich*, PS 2002, Nr 11-12, s. 5-6.

sądów i ich realnej efektywności. Powoływanie i znoszenie sądów okręgowych i innych, wielokrotnie niedyktowane realną potrzebą, prowadziło do pogłębiającego się chaosu. Główną tezę pracy pozostaje stwierdzenie, że przeprowadzane w analizowanym okresie reformy nie prowadziły do stworzenia prawidłowo i efektywnie działającego wymiaru sprawiedliwości. Z postawionej tezy głównej wynikają hipotezy szczegółowe odnoszące się po pierwsze do braków systemowych reform, braków analizy i długofalowej wizji prowadzących do ciągłych zmian. Dodatkowo brak długofalowej polityki i kryteriów decydujących o kształcie i organizacji struktur przeprowadzonych zmian wprowadzał chaos, mający znaczący wpływ na efektywność działań wymiaru sprawiedliwości. Tak prowadzone działania nie mogły z założenia przynieść oczekiwanych efektów, a przede wszystkim pewnej ciągłości zmian.

Chronologiczne ułożenie prezentowanej treści pozwala czytelnikowi na właściwą analizę przedstawionej problematyki i odpowiedź na pytania dotyczące podstawowej tezy niniejszej publikacji. Wydaje się, że w ten sposób zaprezentowana systematyka monografii przysłuży się lepszemu zrozumieniu prezentowanych treści. W tabelach przedstawionych przez autora widać liczbę następujących po sobie zmian, które zamiast prowadzić do wyjścia z chaosu tylko pogłębiały wcześniejsze problemy. Konieczne w perspektywie proponowanej tematyki stało się wprowadzenie czytelnika w kontekst zmian, jakie w tym okresie występowały, zarówno tych o charakterze politycznym i ideologicznym, ale także zmian społecznych, gospodarczych. Zmiany w szkolnictwie, zmieniający się zakres kognicji sądów, ciągłe powoływanie i odwoływanie struktur wymiaru sprawiedliwości miały wpływ na efektywność całościowej reformy.

Rozdział pierwszy niniejszej publikacji wprowadza w podejmowaną problematykę, prezentując okres tuż po II wojnie światowej i problemy związane z odbudową wymiaru sprawiedliwości. Autor skupia uwagę przede wszystkim na kwestiach powolnego odradzania się państwowości, kształtowania administracji i instytucji państwa prawa. Co niezwykle istotne, autor zwraca uwagę na rolę, jaką odegrali przedwojenni sędziowie i pracownicy administracji sądowej w odbudowywaniu wymiaru sprawiedliwości. Znaczące jest także w tym okresie powołanie sądów obywatelskich, a także sądów karnych dla zbrodniarzy faszystowskich i hitlerowskich – co miało znaczący wydzźwięk społeczny.

Rozdział drugi stanowi próbę chronologicznego przedstawienia zmian i reform, jakie miały miejsce pomiędzy 1944 a 1950 r. Przedstawione zostały pierwsze sądy i kwestie związane z odbudową administracji na ziemiach odzyskanych, a także związane z tym problemy.

Rozdział trzeci niniejszej publikacji określony został cezurą czasową 1950-1989. Z uwagi na szeroką cezurę czasową autor postanowił podzielić rozdział na podrozdziały omawiające kolejno lata: 1950-1956, 1956-1975, 1975-1985, 1985-1989. Taki podział umożliwia czytelnikowi łatwiejsze osadzenie w czasie omawianych reform i zmian, w kontekście przemian administracyjnych, odwilży politycznej związanej z postępującą krytyką stalinizmu, aż wreszcie pojawieniem się ruchów solidarnościowych.

Rozdział czwarty określony został za pomocą cezury czasowej obejmującej lata 1990-2020. Obrady okrągłego stołu zapoczątkowały wprowadzane zmiany w kierunku demokratyzacji kraju, a co za tym idzie – postępujące reformy wymiaru sprawiedliwości. Lata te jednak naznaczone były wciąż wieloma problemami w dążeniu do prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Ciągłe braki personalne, lokalowe i finansowe pogłębiały problem. Reforma administracyjna kraju wymusiła kolejne zmiany w rozkładzie sądów i ich właściwości. Jako ostatnie omówione w tym rozdziale zostały lata 2016-2020, naznaczone wieloma reformami, do których krytycznie ustosunkowali się nie tylko przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, ale także elity naukowe i instytucje międzynarodowe. Jak daleko idące zmiany spowodują w dalszej perspektywie dezorganizację wymiaru sprawiedliwości pokaże czas i zapewne kolejne publikacje naukowe podejmujące ten jakże ważny dla obywateli temat, dotyczący przecież funkcjonowania demokratycznego państwa prawa.

Na potrzeby niniejszej publikacji wykorzystano tradycyjne metody badawcze, które umożliwiły przeprowadzenie dogłębnej analizy aktów prawnych. Autor, posługując się metodą historyczno-prawną, umieścił zidentyfikowane i poddane analizie akty prawne we właściwym kontekście historycznym (cezurze czasowej), umożliwiając czytelnikowi zrozumienie zachodzących zmian, a także ich ocenę. Co istotne, w pracy przeanalizowano zarówno akty prawne, jak i przedstawiono doświadczenia z ich zastosowania, a umieszczenie ich we właściwym kontekście historycznym tworzy z nich niejako *produkt dziejowy*⁹ omawianego okresu.

⁹ M. Górnicka, *Wersja systemowa metody historyczno-prawnej na przykładzie prawa dowodowego w polskiej procedurze karniej*, Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, 2015, vol. 4 (2), 9-34.

Organizacja wymiaru sprawiedliwości i funkcjonowanie sądów stanowi jeden z podstawowych elementów ustrojowej działalności państwa prawa. Myślą przewodnią w rozważaniach nad wymiarem sprawiedliwości winna być zawsze separacja władzy prowadząca do odizolowania orzecznictwa od władzy politycznej. Odizolowanie władzy sądowniczej od pozostałych jest gwarantem rzetelności orzecznictwa. Monopol kompetencyjny sądownictwa daje obywatelowi gwarancję poszanowania jego praw i wolności, stanowiąc gwarancję prawidłowego działania demokratycznych instrumentów i mechanizmów państwa prawa. Podejmowany temat przemian wymiaru sprawiedliwości jest niezwykle istotny, przede wszystkim w kontekście zachodzących dziś zmian i winien stanowić przyczynek do pogłębionej i interdyscyplinarnej refleksji, nie tylko w kręgach akademickich, ale także na forum społecznym.

Rozdział 1

Odbudowa i tworzenie struktur wymiaru sprawiedliwości w powojennej Polsce w latach 1944-1950

Druga wojna światowa i jej zakończenie przyniosły wiele zmian na ziemiach polskich, także w wymiarze sprawiedliwości. Wyzwolenie spod okupacji niemieckiej doprowadziło do powolnego odradzania się polskiej państwowości, w tym także sądownictwa. Tworzenie i powoływanie nowych sądów czy też zmiany w sądach już istniejących powoli tworzyły podwaliny administracji państwowej. Lata 1944-1950 to czas budowania na nowo wymiaru sprawiedliwości po zakończonej wojnie, na terenach odzyskanych. Konieczne w tej perspektywie staje się postrzeganie przeprowadzonych w tym zakresie zmian przez pryzmat wydarzeń historycznych i zmian politycznych, jakie w tym czasie zdominowały polską rzeczywistość.

1.1. Odbudowa wymiaru sprawiedliwości w latach powojennych

Nie sposób zmian zachodzących w polskim wymiarze sprawiedliwości oderwać od konkretnego tła historycznego i przemian (gospodarczych, społecznych, ideowych) występujących w podejmowanym okresie¹⁰. Konferencja w Teheranie, odbywająca się 1943 r., wyrysowała nowe granice państwa polskiego, później potwierdzone w Jałcie, i zaakceptowane na konferencji w 1945 r.

¹⁰ Szerzej: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.

w Poczdamie. Granice z sąsiadami potwierdzone zostały porozumieniami i ostatecznie Polska objęła swymi granicami powierzchnię 312,5 tys. km², czyli o 77 tys. km² mniej niż przed 1939 r.¹¹

Odrodzenie się państwa polskiego i odzyskanie granic doprowadziło do konieczności ponownego budowania struktur państwowości, w tym sądownictwa, początkowo opierając się w dużej mierze na strukturach z okresu międzywojennego (Kodeks karny z 1932 r.¹² oraz Kodeks postępowania karnego z 1928 r.). 1944 r. przyniósł poteherański podział na ziemie włączone do Związku Radzieckiego i na te, które miały pozostać włączone do Polski. Na mocy ustawy z dnia 21 lipca 1944 r. utworzony został Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego¹³, tworzony przez Krajową Radę Narodową w Moskwie. Jak czytamy w ustawie PKWN¹⁴, powstał „Jako tymczasowa władza wykonawcza dla kierowania walką wyzwoleńczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej”¹⁵. 15 sierpnia 1944 r. na mocy ustawy o tymczasowym wydawaniu dekretów z mocą ustawy czytamy: „Ze względu na warunki toczącej się wojny na ziemiach polskich i wynikających stąd utrudnień w działalności ciał ustawodawczych – Krajowa Rada Narodowa ustala następujący tryb wydawania dekretów z mocą ustawy we wszystkich sprawach, dla których unormowania przewidziana jest przez Konstytucję 1921 r. forma ustawy – z wyjątkiem spraw ratyfikacji umów międzynarodowych, utworzenia Rządu Tymczasowego i rozwiązania Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”¹⁶. Jak dalej stanowi ustawa, dekrety wydawane przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego winny być przekładane do Prezydium Krajowej Rady Narodowej, celem zatwierdzenia. Kolejno podpisywane przez przewodniczącego Krajowej Rady Narodowej i przewodniczącego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego¹⁷.

¹¹ W. Wrzesiński, *Kształtowanie nowych granic państwa polskiego po II wojnie światowej a przyszłość polityczna, gospodarcza i kulturowa*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*, 5, ss. 3-16.

¹² Powszechnie nazywany kodeksem Makarewicza.

¹³ Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Dz.U. 1944 nr 1, poz. 1.

¹⁴ Szerzej: A. Lityński, M. Ćwikowska, *Początki resortu sprawiedliwości PKWN. W 70 rocznicę*, *Roczniki Administracji i Prawa. Rok XIV* ss. 85-99.

¹⁵ Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Dz.U. 1944 nr 1, poz. 1.

¹⁶ Ustawa z dnia 15 sierpnia 1944 r. o tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz.U. 1944 nr 1, poz. 3.

¹⁷ Ustawa z dnia 15 sierpnia 1944 r. o tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz.U. 1944 nr 1, poz. 3.

Wraz z powolnym odradzaniem się administracji rozpoczynał się proces odbudowy polskiego wymiaru sprawiedliwości¹⁸. Sukcesywne wyzwalamie ziem, a także tworzenie i odbudowywanie administracji stało się zadaniem władzy i społeczeństwa. W wielu miejscach w kraju odbudowa lokalnego sądownictwa następowała samorzutnie, często z inicjatywy przedwojennych sędziów. Jak czytamy w publikacji *Wymiar Sprawiedliwości w odrodzonej Polsce* 22 VII 1944: „Nie czekając na wskazówki i zalecenia władz przełożonych samorzutnie i ochoczo zebrali się pracownicy sądowi do usuwania gruzów, uporządkowania budynku i akt”¹⁹. Pierwsze powojenne rozprawy odbyły się już 12 września 1944 r. w Lublinie.

W trakcie wyzwalamia kolejnych ziem polskich i zachodzących zmian konieczne stało się dostosowanie nowych ram do aktualnej sytuacji politycznej i podziału administracyjnego kraju. W przemówieniu wygłoszonym na zebraniu aktywu warszawskiego Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej w 30 listopada 1946 r. Władysław Gomułka mówił jasno, odwołując się do budowy nowego ustroju, iż „[nie wymaga on] konieczności gwałtownych, rewolucyjnych wstrząsów politycznych”²⁰.

Sądownictwo sukcesywnie budowało na nowo struktury, tworząc tzw. okres przejściowy. W niektórych rejonach Polski dawni sędziowie (bądź też samoistnie naród) odbudowywali pierwsze struktury wymiaru sprawiedliwości. Niezwykle istotną rolę odegrali w tym okresie byli pracownicy wymiaru sprawiedliwości, którzy przez lata okupacji przechowywali dokumenty sądowe, akta, dzienniki ustaw. Nierzadko pilnując majątków sądowych. O tych honorowych czynach w publikacji *Odrodzone sądownictwo w Polsce* wspomina A. Wendel. Pisze on: „Sędzia grodzki w Bochni Stefan Zapała ukrywa akta w kopalni. W Żninie woźny sądowy Grzechulski Stanisław, po wypędzeniu Niemców, wspólnie z pracownikami sądowymi zabezpiecza mienie sądowe i utrzymuje Sąd we wzorowym porządku, a w Trzemesznie rejestrator Grześkowiak z narażeniem życia przez cały czas okupacji przechowywał pieczętki sądowe i tablicę sądową. Duże zasługi położył starszy rejestrator Franciszek

¹⁸ Szerzej: A. Machnikowska, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1950*, Gdańsk 2008.

¹⁹ *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa, s. 98, por. E. Łętowska, J. Łętowski, *O państwie prawa, administrowaniu i sądach w okresie przekształceń ustrojowych. Szkice*, Warszawa 1995.

²⁰ W. Gomułka, J. Cyrankiewicz: *Jednością silni – zwyciężymy*. (Przemówienie wygłoszone na zebraniu aktywu warszawskiego PPR i PPS w dniu 30 listopada 1946). Warszawa 1946, ss. 13-14.

Mania w Pucku, który pracuje w tym sądzie od 25 lat”²¹. Jak wspomina E. Mędrzecka: „Prezes Sądu Okręgowego w Poznaniu, nie czekając na wskazówki i zalecenia władz przełożonych, samorzutnie i ochoczo zebrali się pracownicy sądowi do usuwania gruzów i uporządkowania budynku i akt. [...] Sędzia apelacyjny w Poznaniu Teofil Krych i sekretarz Prokuratury Telesfor Dziurkiewicz jako pierwsi, wśród gradu kul przedostali się do płonącego gmachu Sądu Grodzkiego i tam wspólnie z woźnym Pawłem Seifertem zlokalizowali pożar i uratowali przed grabieżą resztę mienia sądowego”²². Wiele takich czynów można znaleźć w opisach okresu przejściowego.

Sądownictwo działało na podstawie prawa o ustroju sądów powszechnych uchwalonego w 1928 r. w okresie międzywojennym²³, a bieżąca działalność, aż do 1950 r., była regulowana *ad hoc* przez wydawane dekrety i rozporządzenia reorganizacyjne. W celu sprawniejszego uruchamiania sądów na odzyskiwanych ziemiach powołano trzy grupy operacyjne (kielecko-radomską, warszawską i krakowsko-śląską), których zadaniem stało się stworzenie sądów czy też zespołów sądowych na ziemiach odzyskanych. Zadaniem grup miało być docieranie do lokalnych przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, tworzenie zespołów sądowych, a także organizowanie zaplecza dla powstających struktur. 15 sierpnia 1944 r. wszedł w życie dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o prowadzeniu Sądów Przysięgłych. W art. 2 czytamy:

„Instytucja Sądów Przysięgłych funkcjonować będzie na całym terenie Rzeczypospolitej Polskiej na zasadzie właściwych przepisów, które obowiązywały do dnia wejścia w życie ustawy”²⁴.

Na mocy tego dekretu sądy przysięgłe rozpatrywać mogły w sprawach karnych, które nieukończone zostały w I instancji. Odpowiedzialnym za wykonanie i wprowadzenie Instytucji stał się Kierownik Resortu Sprawiedliwości²⁵. Zgodnie z art. 1 dekretu przysięgłym mógł zostać zarówno mężczyzna, jak

²¹ A. Wendel, *Odrodzone sądownictwo w Polsce* [w:] *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce 22.VII.1944-22.VII.1945*, Warszawa, ss. 85-86.

²² E. Mędrzecka, *Sądownik ma głos* (migawki z terenu) [w:] *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce 22 VII 1944-22 VII 1945*, Warszawa, s. 98.

²³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1928 nr 12, poz. 93.

²⁴ Dekret z dnia 15 sierpnia 1944 r. PKWN o wprowadzeniu sądów przysięgłych, Dz.U. 1944 nr 2, poz. 7.

²⁵ Tamże, art. 4.

i kobieta, którzy posiadają polskie obywatelstwo i korzystają z pełni praw publicznych i obywatelskich. A do tego mają ukończone 21 lat i potrafią czytać i pisać w języku polskim. W dekrete zawarte zostały wyjątki od tych zasad, przysięgłym nie mógł być bowiem: sędzia, prokurator, urzędnik sekretariatu sądowego i prokuratorskiego, komornik, funkcjonariusz pełniący czynną służbę w Milicji Obywatelskiej, a także wojskowy pełniący czynną służbę oraz duchowny (art. 2)²⁶. Dekret nigdy nie został wprowadzony w życie.

1.2. Sądy obywatelskie jako usprawnienie instytucji

W celu usprawnienia wymiaru sprawiedliwości, na wzór instytucji sądów robotniczych i włościańskich działających na terenie Związku Radzieckiego, na mocy dekretu z dnia 22 marca 1946 r. utworzono sądy obywatelskie, składające się z jednego sędziego obywatelskiego, zastępcy i sześciu ławników. W art. 1 dekretu czytamy:

„W każdej gminie wiejskiej i miejskiej tworzy się sąd obywatelski”²⁷.

Sędziom sądu obywatelskiego mogła zostać osoba posiadająca obywatelstwo polskie, korzystająca z pełni praw cywilnych i obywatelskich, a także mieszkająca w danej gminie od co najmniej roku (art. 3)²⁸. Zarówno sędzia, jak i skład ławników wybierany był przez gminną radę narodową, na okres 3 lat, w głosowaniu tajnym (art. 4)²⁹. Sądy te miały charakter lokalny, tworzone były w gminach wiejskich i miejskich. Za zaplecze gospodarcze odpowiadała gmina.

Art. 9

„Gmina dostarcza lokal sądowi obywatelskiemu i ponosi wszelkie koszty związane z urzędowaniem sądu obywatelskiego”³⁰.

²⁶ Dekret z dnia 23 października 1944 r. o powoływaniu i ukonstytuowaniu ławy przysięgłych, Dz.U. 1944 nr 9, poz. 47.

²⁷ Dekret z dnia 22 lutego 1946 r. Prawo o sądach obywatelskich, Dz.U. 1946 nr 8, poz. 64.

²⁸ Dekret z dnia 22 lutego 1946 r. Prawo o sądach obywatelskich, Dz.U. 1946 nr 8, poz. 64.

²⁹ Dekret z dnia 22 lutego 1946 r. Prawo o sądach obywatelskich, Dz.U. 1946 nr 8, poz. 64.

³⁰ Dekret z dnia 22 lutego 1946 r. Prawo o sądach obywatelskich, Dz.U. 1946 nr 8, poz. 64.

Sądy obywatelskie odpowiadały za sprawy cywilne i karne, a od wyroku można było się odwołać do sądu grodzkiego³¹.

W 1947 r. Ministerstwo Sprawiedliwości przedstawiło wykaz gmin, w których sądy powstaną. Wykaz obejmował 94 sądy obywatelskie, rozmieszczone w 46 gminach wiejskich i 49 gminach miejskich.

Sądownictwo obywatelskie nie funkcjonowało jednak dobrze, głównie ze względu na braki wykwalifikowanej kadry (jak podaje E. Romanowska: „Członkami tych sądów byli w większości robotnicy i rolnicy – 534 osoby, pracownicy umysłowi – 165 osób. Wykształcenie niższe niż średnie miało aż 525 osób”³²). Brak lokali, w których sąd mógłby się znajdować, a także braki w budżecie na ich finansowanie pogłębiały problem. W 1954 r. sądy powiatowe przejęły sprawy prowadzone przez sądy obywatelskie. Formalnie jednak sądy obywatelskie nie zostały zlikwidowane.

1.3. Sądy karne dla zbrodniarzy faszystowskich i hitlerowskich

12 września 1944 r. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego wydał dekret o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, a wcześniej – 31 sierpnia 1944 r. – dekret o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością i jeńcami oraz dla zdrajców narodu polskiego³³. Taki sąd miał powstać w każdym okręgu sądu apelacyjnego i odbierał po raz pierwszy w historii sędziom kompetencje do wymierzania kary. Jak czytamy w dekreście:

„Dla osądzania przestępstw, przewidzianych w art. 1, 2, 3 i 4 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw

³¹ G. Jakubowski, *Sądy obywatelskie w Polsce Ludowej (1946-1955)*, Nowe Prawo, 1858, nr 10, s. 94.

³² E. Romanowska, *Przekształcenia w powszechnym wymiarze sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1956*, Czasopismo Prawno-Historyczne, Tom LXVIII – 2016 – Zeszyt 2, s. 48.

³³ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz.U. 1944 nr 4, poz. 16.

i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców
Narodu Polskiego tworzy się specjalne sądy karne³⁴.

Zgodnie z dekretem sąd karny tworzone dla każdego okręgu sądu apelacyjnego, a orzekał jeden sędzia mianowany (na wniosek Kierownika Resortu Sprawiedliwości przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej) oraz dwóch ławników (ustalanych przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej). Prezes Sądu podlegał Ministrowi Sprawiedliwości. Ponadto art. 18 dekretu stanowi, iż wyroki wydane przez sąd karny są ostateczne i prawomocne (art. 18)³⁵. Jak słusznie zauważa E. Romanowska, sądy karne charakteryzowały się specjalną działalnością: „Procedura sądowa została znacznie zmieniona: obowiązywała jednoinstancyjność, oskarżenie nie wymagało uzasadnienia, nie przewidywano prowadzenia śledztwa, a jedynie dochodzenie, wyroki ogłaszano natychmiast po naradzie, były one ostateczne i prawomocne (nie podlegały zaskarżeniu), areszt był obligatoryjny. Obowiązywały skrócone terminy procesowe: prokurator powinien w ciągu 14 dni po zamknięciu czynności śledczych przez Urząd Bezpieczeństwa sporządzić akt oskarżenia, a termin rozprawy głównej należało wyznaczyć w ciągu 48 godzin po otrzymaniu aktu oskarżenia. Przepisy dekretu redukowały procesową pozycję sędziów śledczych do roli pomocniczej względem prokuratorów i organów bezpieczeństwa (art. 8)”³⁶.

Dekret sierpniowy ulegał w późniejszym okresie wielu nowelizacjom, wynikającym chociażby z przyjęcia zasad norymberskich. I tak m.in. zmianie na podstawie dekretu z dnia 10 grudnia 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców narodu polskiego NSDAP, SS, SD i Gestapo uznano za organizacje przestępcze, a także uznano zastosowanie dekretu wobec osób podlegających jurysdykcji wojskowej³⁷. Powołanie do życia sądów karnych oraz specjalna procedura ich działania była, jak słusznie zauważa J. Sawicki w publikacji

³⁴ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, Dz.U. 1944 nr 4, poz. 21.

³⁵ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, Dz.U. 1944 nr 4, poz. 21.

³⁶ E. Romanowska, *Przekształcenia w powszechnym wymiarze sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1956*, Czasopismo Prawno-Historyczne 2016 z. 2, s. 38.

³⁷ Dekret z dnia 10 grudnia 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstwa i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz.U. 1946 nr 69, poz. 376.

O prawie sądów specjalnych, dyktowana potrzebą czasów wynikającą z rozliczania za zbrodnie wojenne³⁸. Rada Ministrów 17 października 1946 r. dekretem zniósła specjalne sądy karne i ustawowo wskazała jako właściwy do rozpatrywania tego typu spraw sąd okręgowy składający się z jednego sędziego i dwóch ławników. W sprawach wydawanych przez owe sądy prawo ułaskawienia przysługiwało jedynie od wyroku skazującego na pozbawienie życia. M. Rybicki w publikacji *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w PRL* wskazuje, iż: „bezpośrednio po wyzwoleniu w obliczu bezmiaru zbrodni popełnionych przez okupanta normalne organy wymiaru sprawiedliwości i tradycyjne środki oraz tryb karania musiały wydać się niewystarczające”³⁹.

Znamienne jest to, iż to właśnie dekret z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich wprowadził do sądownictwa instytucję ławnika. K. Bzowski w swoim wystąpieniu pod tytułem *Potrzeba wydatnego udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych*, opublikowanego na łamach *Państwa i prawa* w następujący sposób tłumaczy potrzebę powołania czynnika społecznego w sądownictwie: „Sędziowie polscy, choć w większości lojalni w stosunku do obecnej rzeczywistości, są przeważnie jeszcze dalecy od szczyrze demokratycznego, względnie socjalistycznego poczucia prawnego. Nieprędka będziemy mieli dostateczną ilość takich sędziów. Dlatego należy dać w sądach karnych przewagę ilościową ławników nad sędziami państwowymi. (...) Dopóki nie będziemy mieli dostatecznej ilości sędziów o socjalistycznym poczuciu prawnym, a to prawdopodobnie nieprędka nastąpi, musimy ich zastępować uspołecznionym elementem ławniczym”⁴⁰. Określana często przez rządzących demokratyzacja sądownictwa, poprzez wprowadzenie chociażby funkcji ławnika, służyła nowej władzy kontroli nad wymiarem sprawiedliwości. Często ławnicy, którzy byli przedstawiani przez Wojewódzkie Rady Narodowe, a później wyznaczani przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej, nie posiadali stosownego wykształcenia czy wręcz nie znali przepisów prawa i – jak uważa J. Niekrasz – skompromitowali tę instytucję⁴¹.

³⁸ J. Sawicki, *O prawie sądów specjalnych*, [w:] *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce*, Warszawa 1945, s. 60.

³⁹ M. Rybicki, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w PRL (geneza, ewolucja, perspektywy)*, [w:] *Państwo i prawo* 1980, z. 5, s. 20.

⁴⁰ Wystąpienie prezesa Sądu Najwyższego Kazimierza Bzowskiego pt. *Potrzeba wydatnego udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo”, 1949, nr 2 (36), s. 61.

⁴¹ Wyciąg z protokołu zebrania sprawozdawczo-wyborczego Podstawowej Organizacji Partyjnej przy Prokuraturze Wojewódzkiej w Katowicach odbytego w dniu 27 listopada 1956 r., s. 121.

1.4. Problemy kadrowe i lokalowe odradzającego się wymiaru sprawiedliwości

Podstawowym problemem po wojnie stały się przede wszystkim braki kadrowe. Jednak jak pisze M. Rybicki: „Sędziowie, którzy ocalili w czasie wojny, rozproszeni w czasie tułaczki popowstaniowej, wracający z obozów w Niemczech i emigracji na Zachodzie, zgłaszali się stopniowo, niekiedy z oporami wewnętrznymi, na wezwanie nowych władz, aby podjąć pracę w służbie odrodzonego, funkcjonującego na nowych zasadach państwa⁴². Dla sędziów przedwojennych władza organizowała kursy doszkalające⁴³. Jak zaznacza A. Watoła: Nowe władze stanęły w obliczu konieczności oparcia wymiaru sprawiedliwości na sędziach przedwojennych. Wynikało to przede wszystkim z braku wystarczającej liczby sędziów wykształconych w duchu zasad polityczno-ustrojowych, których wprowadzanie na grunt polski faktycznie dopiero się rozpoczęło. Sędziów przedwojennych, którzy zgłaszali gotowość do podjęcia obowiązków służbowych, delegowano do pracy w strukturach sądownictwa powszechnego, gdzie braki kadrowe były najpoważniejsze⁴⁴. Często jednak niechętnie sprawowali oni władzę sądowniczą w nowym ustroju, a liczbę sędziów dziesiątkowały liczne aresztowania przez władze radzieckie.

Konieczne dla władzy zatem stało się podjęcie działań mających na celu instrumentalizację struktur sądownictwa⁴⁵. Jak twierdził L. Chajm: „w nowej Polsce prawo może stosować ten, kto rozumie i odczuwa potrzebę dokonanego przewrotu. Zastąpią ich [tych, co nie rozumieją i nie odczuwają – przyp. P.K.] ci, którzy wyjdą z zreformowanych uniwersytetów bądź ze specjalnych szkół prawniczych, przygotowujących w trybie przyspieszonym młody narybek prawniczy⁴⁶. Osoby będące w pełni dyspozycyjne wobec władz miały w niedalekiej przyszłości zająć podstawowe miejsca w nowo konstruowanym wymiarze sprawiedliwości.

⁴² M. Rybicki, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w PRL (geneza, ewolucja, perspektywy)*, [w:] *Państwo i prawo* 1980, z. 5, s. 20.

⁴³ Szerzej: A. Watoła, *Reforma Studiów prawniczych 1949-1950 w Polsce. Zarys problematyki*, *Miscellanea historico-iuridica* t. XIV z. 2/2015.

⁴⁴ A. Watoła, *Rozważania nad ewolucją pojęcia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w latach 1944- 1956. Z dziejów prawa. Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego* t 8 (16) Katowice 2015, s. 110-111.

⁴⁵ Szerzej: F. Musiał, *Sprawiedliwość w służbie reżimu. Instrumentalizacja sądów i prawa w Polsce Ludowej*, s. 6, por. M. Zaborski, *Szkolenie sędziów nowego typu w Polsce Ludowej*, *Palestra* 1998 nr 1-2.

⁴⁶ Cyt. za: L. Chajm, *Sądy a społeczeństwo*, *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, 1946, nr 7, s. 7.

W 1945 r. powołano do życia Departament Szkolenia Zawodów Prawniczych i Pauperyzacji Prawa, który miał na celu doprowadzenie do stworzenia średniego kształcenia prawniczego, tworząc podwaliny demokratyzacji sądownictwa⁴⁷. W 1946 r. stworzono szkoły średnie prawnicze, mające wykształcić kadre dla nowo tworzonego systemu. Kursy miały podłoże ideologiczne. Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 1948 r. powołano Centralną Szkołę Prawniczą im. Teodora Duracza⁴⁸, której ówczesnym pierwszym dyrektorem został Igor Andrejew. Jak pisze M. Zaborski w publikacji *Szkolenie sędziów nowego typu w Polsce Ludowej*, szkoła ta: „była pierwszą w Polsce wyższą uczelnią prawniczą, w której wszystkie przedmioty są wykładane zgodnie z założeniami marksizmu-leninizmu”⁴⁹. Ł. Bojko w następujący sposób pisze o tzw. duraczówkach: „Władza komunistyczna pilnie potrzebowała nowych kadr prawniczych, ludzi oddanych, o odpowiednim nastawieniu ideologicznym i politycznym. W tym celu powołano specjalne, przyspieszone kursy prawnicze średniego oraz wyższego szczebla (tzw. duraczówka)”⁵⁰. Luka kadrowa dzięki temu miała zostać szybko zapełniona.

Kandydaci na słuchaczy tejsze szkoły winni mieć maturę (choć i od tego stosowano odstępstwa), a szkoła po okresie dwuletnich nauk miała przygotować ich do pełnienia funkcji w wymiarze sprawiedliwości. Taki tryb kształcenia miał zapewnić stały przyrost kadry prawniczej. Ponadto dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o wyjątkowym dopuszczaniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych umożliwił mianowanie na stanowisko asesora sądowego, sędziego lub prokuratora, udzielając jednocześnie zwolnienia z wymogu ukończenia studiów prawniczych⁵¹. Pierwsza zawodowa szkoła prawnicza powstała w Łodzi, kolejne we Wrocławiu i Gdańsku, a w 1950 r.

⁴⁷ Szerzej na temat kształcenia prawników: P. Kładoczny, *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944-1989*, *Studia Iuridica* XXXV/1998, zob. też Z. Ziemia, *Przygotowanie i rozwój kadr sądownictwa Polski Ludowej*, [w:] *XXV lat wymiaru sprawiedliwości PRL*, Warszawa 1969.

⁴⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 1948 r. o otwarciu Centralnej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie.

⁴⁹ M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*. Część II, *Centralna Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza i Wyższa Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza*, Palestra 1998, nr 3-4, s. 107.

⁵⁰ Ł. Bojko, *Kilka uwag o sądach tajnych stalinowskiej Polski*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia nad Totalitaryzmem i Autorytaryzmem*, 37 nr 1, Wrocław 2015 s. 39.

⁵¹ Osoby, które ze względu na kwalifikacje osobiste oraz działalność naukową, zawodową, społeczną lub polityczną i dostateczną znajomość prawa nabytą bądź przez pracę zawodową, bądź w uznanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości szkołach prawniczych dają rękojmię należytego wykonywania obowiązków sędziowskich lub prokuratorskich, mogą być mianowane na stanowisko asesora sądowego, sędziego lub prokuratora. Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o wyjątkowym dopuszczaniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych, *Dz.U.* 1946 nr 4, poz. 33.

w Szczecinie i Zabrzu. Tabela 1 przedstawia szkoły prawnicze, okres ich działania oraz liczbę absolwentów. Jak widać, największą liczbę przyszłych pracowników wymiaru sprawiedliwości wydały szkoły w Łodzi, Wrocławiu i Toruniu. Najkrócej działały szkoły w Zabrzu, Szczecinie i Gdańsku.

Tabela 1. Wykaz szkół prawniczych

Siedziba	Data powstania	Data zamknięcia	Przeprowadzono
Łódź	Kwiecień 1946 r.	Kwiecień 1952 r.	6 kursów / 320 absolwentów
Wrocław	Czerwiec 1947 r.	Koniec 1953 r.	5 kursów / 316 absolwentów
Gdańsk	Grudzień 1947 r.	Wrzesień 1948 r.	1 kurs / 66 absolwentów
Toruń	Kwiecień 1948 r.	Kwiecień 1952 r.	3 kursy / 190 absolwentów
Szczecin	Czerwiec 1950 r.	Sierpień 1951 r.	1 kurs / 92 absolwentów
Zabrze	Czerwiec 1950 r.	Lipiec 1951 r.	1 kurs / 92 absolwentów

Źródło: opracowanie własne.

Poza problemami kadrowymi w obsadzie sędziów w powojennym wymiarze sprawiedliwości brakowało także całej kadry administracyjnej, pracowników sekretariatów, księgowych. Jak pisze L. Krzyżanowski: „Według przedwojennych norm na każdego sędziego pracującego w sądzie grodzkim przypadało pięciu urzędników. Tymczasem w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu udało się zapewnić jedynie dwóch urzędników dla zatrudnionego sędziego”⁵². Braki personalne doprowadzały do wielu trudności w powrocie do prawidłowego funkcjonowania sądownictwa.

Dodatkowym problemem odbudowy administracji sądowniczej w powojennej Polsce była kwestia związana z lokalami, w których można byłoby sądy umieścić. Jak wspomina L. Chajn w publikacji *Trzeci rok*: „W stolicy nie pozostał ślad z gmachu ministerstwa sprawiedliwości, sądu najwyższego, sądu apelacyjnego, sądu okręgowego rady adwokackiej, najwyższego trybunału administracyjnego. W straszliwy sposób okupant okaleczył gmachy sądów grodzkich, najwyższego trybunału wojskowego, hipoteki. Zagięły niemal wszystkie archiwa”⁵³. Poza brakiem warunków lokalowych ówczesne rodzące się na nowo sądownictwo borykało się także z problemami związanymi ze sprzętem, urządzeniami biurowymi. Część z budynków dawnego wymiaru sprawiedliwości przez dłuższy okres czasu nadal było zajmowanych przez wojsko czy też szpitale.

⁵² L. Krzyżanowski, *Baza materialna i stan kadrowy sądownictwa na Górnym Śląsku w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica* 5, ss. 200-212.

⁵³ L. Chajn, *Trzeci rok*, [w:] *Demokratyczny Trybunał Prawnicy 1946*, nr 7, s. 6.

Podsumowanie

Niniejszy rozdział, będąc niejako wprowadzeniem w podejmowaną problematykę, zawiera odwołania do problemów powojennej odbudowy polskiego wymiaru sprawiedliwości, a także przedstawia czytelnikowi tło, na którym odbudowa ta przebiegała.

Konieczne w tym kontekście stało się zarysowanie tła historycznego tworzącego ówczesną rzeczywistość. Pierwszy omawiany okres czasu to lata tuż po zakończeniu II wojny światowej, na latach 1950 kończąc. Trudy, jakie niosła za sobą powojenna odbudowa – związane z brakami kadrowymi, kwestiami lokalowymi czy też finansami, naznaczyły ten czas w sposób szczególny. Nie sposób omawiać tak szerokiego okresu w jednym podrozdziale, dlatego został on podzielony na części wprowadzające czytelnika w podejmowany problem. Tworzenie sądownictwa, w szczególności na ziemiach odzyskanych, wiązało się z szeregiem problemów – zarówno w kwestiach właściwego rozmieszczenia sądów, jak również w kwestiach logistycznych, a przede wszystkim w kwestiach kadrowych. Niezwykle ważną w tym aspekcie staje się także rola, jaką w odbudowie wymiaru sprawiedliwości odegrało społeczeństwo.

Istotny element niniejszego rozdziału stanowi także omówienie kwestii związanych z powstaniem sądów karnych dla zbrodniarzy faszystowskich i hitlerowskich, które to miało wydźwięk ideologiczny i społeczny – szczególnie w początkowym okresie powojennym. Co istotne, to zaspokojenie naturalnej potrzeby społeczeństwa wymierzenia sprawiedliwości względem zbrodniarzy wojennych, stało się fundamentalną kwestią, która bez wątpienia wymagała nadzwyczajnego podejścia.

Kwestie te omówione w niniejszym rozdziale doskonale wprowadzają czytelnika w późniejsze problemy. Początkowe dostosowywanie struktur wymiaru sprawiedliwości do prowadzonych procesów związanych z reformą administracyjną bez wątpienia naznaczyły omawiany czas. Wiele podejmowanych decyzji, jak chociażby wprowadzenie instytucji ławnika, było chybionych, a oceny działalności pozostawały negatywne. Omówione zostały także próby związane z szeroko pojętym reformowaniem struktur, a także radzeniem sobie z zastanymi problemami – jak chociażby powołanie szkół prawniczych, których ocena podjęta zostanie w późniejszych rozdziałach.

Rozdział 2

Organizacja wymiaru sprawiedliwości w latach 1944-1950

Budująca się na nowo, często na powojennych podwalinach, baza wymiaru sprawiedliwości stanowiła dowód odradzającego się państwa. Pierwsze sądy po wojnie uruchomione zostały:

- 24 lipca 1944 r – SG w Parczewie,
- 26 lipca 1944 r. – SG w Żelechowie,
- 28 lipca 1944 r. SG i SO w Zamościu.

Jako pierwsze w powojennej Polsce, na mocy decyzji Wydziału Administracyjnego i Referatu Ziem Odzyskanych, uruchamiano sądy na wschód od Wisły. Istotne dla rozwijającego się na nowo i reorganizującego po wojnie wymiaru sprawiedliwości było powołanie Sądu Najwyższego, co zapewnić miało uporządkowanie odradzającego się systemu. Pierwsza rozprawa w niepodległej Polsce odbyła się w Lublinie 12 września 1944 r.

Kolejno utworzono grupy operacyjne, mające na celu odbudowywanie administracji sądowej na pozostałych ziemiach wyzwolonych⁵⁴. Do ich podstawowych zadań należało: utworzyć sąd, nawiązać kontakty z byłymi pracownikami administracji sądowej, porządkować akta, a także udzielać wszelkich informacji na temat tworzonej administracji z uwagą na występujące w odzyskanych obszarach kraju uwarunkowania prawne. Grupy operacyjne liczące po 16 osób zorganizowane zostały w trzy grupy terenowe, obejmując obszar: kielecko-radomski, warszawski i krakowsko-śląski.

⁵⁴ Szerzej: Z. Ratuszniak, *Organizacja i administracja wymiaru sprawiedliwości*, [w:] Demokratyczny Przegląd Prawniczy, 1946 r., nr 7 s. 37.

19 lutego 1947 r. uchwalono Ustawę Konstytucyjną⁵⁵ regulującą *de novo* pozycję organów administracji państwowej. Niezawisłe sądy zgodnie z art. 2 Małej Konstytucji miały tworzyć wymiar sprawiedliwości w nowo odbudowywanej Polsce. Jak czytamy w art. 24 ustawy:

Art. 24

„Wymiar Sprawiedliwości w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej należy do sądów.

Sędziowie są w sprawowaniu swego urzędu sędziowskiego niezawiśli i podlegają tylko ustawom”⁵⁶.

Tym samym wyartykułowano konstytucyjną zasadę niezależności i niezawisłości sędziowskiej⁵⁷.

O rozmieszczeniu sądów, a także o zmianie okręgów na mocy Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 4 listopada 1944 r. o upoważnieniu do tworzenia sądów oraz zmiany ich okręgów, a ponadto do przenoszenia sędziów na inne miejsca służbowe decydować miał Kierownik Resortu Sprawiedliwości. Jak czytamy w art. 1 wyżej wymienionego dekretu:

„Do czasu wytyczenia granic okręgów sądowych na terenie całego państwa Polskiego Kierownik Resortu Sprawiedliwości może zarządzić w drodze rozporządzenia tworzenie i znoszenie sądów grodzkich, okręgowych i apelacyjnych, ustalanie nowych siedzib sądów i zmianę granic ich okręgów”⁵⁸.

Co istotne, na mocy powyższego dekretu Kierownik Resortu Sprawiedliwości mógł zmieniać i przenosić sędziów bez potrzeby udzielenia przez nich zgody (art. 2)⁵⁹. Sądy apelacyjne powstały na mocy rozporządzenia⁶⁰ Kierow-

⁵⁵ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1947 nr 18, poz. 71.

⁵⁶ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1947 nr 18, poz. 71.

⁵⁷ Szerzej: Jabłoński M., *Uwagi o ewolucji gwarancji niezawisłości i niezależności sędziów i sądów powszechnych*, [w:] J. Trzciniński, B. Banaszak (red.), *Studia nad prawem konstytucyjnym*, Wrocław 1997.

⁵⁸ Dekret PKWN z 4 listopada 1944 r. o upoważnieniu do tworzenia sądów oraz zmiany ich okręgów, a ponadto do przenoszenia sędziów na inne miejsca służbowe, Dz.U. 1944 nr 11, poz. 58.

⁵⁹ Dekret PKWN z 4 listopada 1944 r. o upoważnieniu do tworzenia sądów oraz zmiany ich okręgów, a ponadto do przenoszenia sędziów na inne miejsca służbowe, Dz.U. 1944 nr 11, poz. 58.

⁶⁰ Rozporządzenie Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie, Dz.U. 1944 nr 12, poz. 67.

nika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. w Warszawie i Krakowie⁶¹. Na mocy powyższego rozporządzenia w art. 2 czytamy:

„Do okręgu Sądu Apelacyjnego w Krakowie z tymczasową siedzibą w Rzeszowie włącza się sądy znajdujące się na obecnym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a należące przed 1 września 1939 r. do Sądu Apelacyjnego we Lwowie”⁶².

Siedziba tymczasowa w Rzeszowie na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie przywróciła dawne siedziby sądów (w Krakowie dla SA Kraków i siedzibę w Łodzi dla SA w Warszawie)⁶³. Kolejno na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r.⁶⁴ powołano tymczasową siedzibę w Łodzi dla Sądu Najwyższego, którego pierwszym prezesem został Wacław Barcikowski⁶⁵. Sądownictwo na terenach przygranicznych ze Związkiem Radzieckim regulowało rozporządzenie Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 7 grudnia 1944 r. o zmianie okręgów sądów grodzkich i okręgowych⁶⁶.

2.1. Odbudowa administracji sądowniczej na ziemiach odzyskanych

Spory problem stanowiła kwestia odbudowy wymiaru sprawiedliwości na ziemiach odzyskanych. W trakcie postępujących akcji osiedleńczych rozpozna-

⁶¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie, Dz.U. 1945 nr 7, poz. 33.

⁶² Rozporządzenie Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie, Dz.U. 1944 nr 12, poz. 67.

⁶³ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie przywróciła dawne siedziby sądów, Dz.U.1945.7.33.

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. o tymczasowej siedzibie Sądu Najwyższego, Dz.U. 1945 nr 7, poz. 35.

⁶⁵ Szerzej: A. Bereza, Sąd Najwyższy w latach 1945-1962. Organizacja i działalność, Warszawa 2012.

⁶⁶ Rozporządzenie Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 7 grudnia 1944 r. o zmianie okręgów sądów grodzkich i okręgowych, Dz.U. 1944 nr 14, poz. 79.

wanie sieci tamtejszego pookupacyjnego wymiaru sprawiedliwości przynosiło wiele trudu. Jako pierwsze sądownictwo odbudowane zostało na Pomorzu. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 r. powołano Sąd Okręgowy i Sąd Grodzki w Gdańsku, rozszerzając właściwość Sądu Apelacyjnego w Toruniu na obszar Wolnego Miasta Gdańsk⁶⁷. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 r. ustalono dzień 15 maj 1945 r. jako termin rozpoczęcia czynności przez Sąd Apelacyjny w Toruniu⁶⁸. Kształtowanie wymiaru sprawiedliwości w odradzającej się Polsce było naznaczone wieloma zmianami, jakie wprowadził podział administracyjny kraju. Jak wspomina Z. Ratuszniak, organizacja sądownictwa spotykała się z wieloma trudnościami: „brak danych, co do zaludnienia tych terenów [ziemi odzyskanych] przez osiedleńców polskich i co do przyszłego rozmieszczenia ośrodków rolniczych i przemysłowych, tj. nieznane były elementy które wyznaczają plan sieci sądowej”⁶⁹. Dekretem z dnia 13 listopada 1945 r. o zarządzie Ziemi Odzyskanych⁷⁰ utworzono Ministerstwo Ziemi Odzyskanych, które na terenach na zachód i północ od granic z 1939 r. miało rozciągnąć ustawodawstwo obowiązujące na obszarze SO w Poznaniu, a w sprawach prawa pracy ustawodawstwo, które obowiązywało na terenie obszaru górnośląskiego w woj. śląskim (art. 4)⁷¹. Utworzone zostały trzy województwa: olsztyńskie, szczecińskie oraz wrocławskie⁷². W dzienniku Urzędowym Ministerstwa sprawiedliwości na stronach 12-19 w 1945 r. umieszczono wykaz sądów i prokuratur, zarówno tych już działających, jak i jeszcze nieuruchomionych, ale zaplanowanych. W tabeli poniżej zaprezentowane są rozmieszczenia sądów i prokuratur.

Po zasięgnięciu opinii z ośrodków terenowych, a także dzięki informacjom ze strony samych sędziów doprowadzono do szeregu kolejnych zmian w rozmieszczeniu, przynależności i właściwości miejscowej sądów. Część zmian przedstawionych została w tabeli poniżej, poprzez zaprezentowanie właściwych rozporządzeń.

⁶⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 r. o zmianie granic okręgu Sądu Apelacyjnego w Toruniu oraz o utworzeniu Sądu Okręgowego w Gdańsku i Sądu Grodzkiego w Gdańsku, Dz.U. 1945 nr 18, poz. 103.

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 r. o terminie rozpoczęcia czynności przez Sąd Apelacyjny w Toruniu.

⁶⁹ Z. Ratuszniak, *Organizacja i administracja...*, s. 37-38.

⁷⁰ Dekret z dnia 13 listopada 1945 r. o Zarządzie Ziemi Odzyskanych, Dz.U. 1945 nr 51, poz. 295.

⁷¹ Dekret z dnia 13 listopada 1945 r. o Zarządzie Ziemi Odzyskanych, Dz.U. 1945 nr 51, poz. 295.

⁷² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych, Dz.U. 1946 nr 28, poz. 177.

Tabela 2. Wykaz sądów i prokuratur stan na 1945 r.

Miejsce	Sąd Okręgowy	Sądy grodzkie
SA Gdańsk	6 SO w Gdańsku, Gdyni, Elblągu, Koszalinie, Słupsku, Szczecinie	W tym każdy SO z sądami grodzkimi SO Gdańsk – z sądami grodzkimi w Gdańsku, Gniewnie, Sopocie, Starogardzie, Tczewie SO w Gdyni – z sądami grodzkimi w Gdyni, Kartuzach Kościerzynie, Pucku, Skarszewach i Wejherowie. SO w Elblągu – z sądami grodzkimi w Elblągu, Kwidzynie, Malborku i Sztumie. SO w Koszalinie – z sądami grodzkimi w Białogardzie, Bobolicach, Czaplunku, Drawsku, Gryficach, Kołobrzegu, Korlinie, Koszalinie, Ławicze, Połczynie Zdroju, Świdwinie, Szczecinku, Trzebiatowie i Walczu. SO w Słupsku – z sądami grodzkimi w Bytowie, Darłowie, Lęborku, Miastku, Gryfinie, Kamieniu, Królewcu, Myśliborzu, Nowogrodzie, Perzycach, Starogardzie, Świnoujściu, Szczecinie, Wołyniu
SA Katowice	SO w Bytomiu, SO w Cieszynie, SO w Gliwicach, SO w Katowicach, SO w Nysie, SO w Opolu, SO w Oleśnie, SO w Raciborzu, SO w Sosnowcu	SO w Bytomiu z sądami grodzkimi w Bytomiu, Chorzowie i Tarnowskich Górach, SO w Cieszynie z sądami grodzkimi w Białej, Bielsku, Cieszynie, Kętach, Skoczowie, SO w Gliwicach z sądami grodzkimi w Gliwicach Koźlu, Pyskowicach i Zabrze, SO w Katowicach z sądami grodzkimi w Katowicach, Lublińcu, Mikołowie, Mysłowicach, Pszczynie, Rudzie Śląskiej, SO w Nysie z sądami grodzkimi w Fyrlądzie, Głogówku, Gliucholazach, Grodkowie, Niemodlinie, Nysie, Odmuchowie, Paczkowie, Prądniku, SO w Opolu z sądami grodzkimi w Kluczborku, Chrapkowicach, SO w Oleśnie z sądami grodzkimi w Opolu i Strzelcach, SO w Raciborzu z sądami grodzkimi w Baborowie, Głubczycach, Raciborzu, Rybniku, Wodzisławiu, SO w Sosnowcu z sądami grodzkimi w Będzinie, czeladzi, Dąbrowie Górniczej, Olkuszu, Pilicy, Sosnowcu, Wolbromiu, Koziegłowicach, Zawierciu i Żarkach.
SA Kraków	SO Kraków, SO Nowy Sącz, SO w Tarnowie, SO w Wadowicach	SO w Krakowie z sądami grodzkimi w Bochni, Chrzanowie, Dobczycach, Jaworznie, Jordanowie, Kazimierzy Wielkiej, Krakowie, Krzeszowicach, Liskach, Myślenicach, Miechowie, Niepołomicach, Proszowicach, Skale, Skawinie, Słomnikach, Wieliczce, Wiśniczu, SO w Nowym Sączu z sądami grodzkimi w Czarnym Dunajcu, Grybowie, Krościenku, Limanowej, Mszanie Dolnej, Muszynie, Nowym Sączu, Nowym Targu, Starym Sączu i Zakopanem, SO w Tarnowie z sądami grodzkimi w Brzesku, Ciężkowicach, Dąbrowie Tarnowskiej, Dębicy, Mielcu, Pilźnie, Radowie, Radomyślu wielkim, Ropczycach, Tarnowie, Tuchowie, Wojniczu, Zakliczynie, Żabnie, SO w Wadowicach z sądami grodzkimi w Andrychowie, Kalwarii Zebrzydowskiej, Makowie Podhalańskim, Miłowce, Oświęcimiu, Suchej, Wadowicach, zatorze, Żywcu
SA w Lublinie	SO w Kielcach, SO w Lublinie, SO w Radomiu, SO w Zamościu	SO w Kielcach z sądami grodzkimi w Bodzentynie, Busku Zdroju, Chęcinach, Chmielniku, Daleszycach, Jędrzejowie, Kielcach, Pińczowie, Stopnicy, Szczekocinach, Szydłowcu, Włoszczowej, SO w Lublinie z sądami grodzkimi w Chełmie, Janowie Lubelskim, Kraśniku, Krasnymstawie, Lubartowie, Lublinie, Opolu, Parczewie, Puławach, Turobinie, Włodawie, SO w Radomiu z sądami grodzkimi w Białobrzegach, Iłży, Końskich, Kozienicach, Lipsku, Opatowie, Opocznie, Ostrowcu, Przedborzu, Radomiu, Sandomierzu, Skarżysku Kamiennej, Staszowie, Wierzbniku-Starachowicach, Zwoleniu, SO w Zamościu z sądami grodzkimi w Biłgoraju, Hrubieszowie, Szczebrzeszynie, Tomaszowie Lubelskim, Tyszowcach i Zamościu

Miejsce	Sąd Okręgowy	Sądy grodzkie
SA Olsztyn	SO w Elku, SO w Łucznanach, SO w Olsztynie, SO w Pasłęku	SO w Elku z sądami grodzkimi w Augustowie, Elku, Goldapii, Grajewie, Olecku, Suwałkach, SO w Łucznanach z sądami grodzkimi w Bartoszycach, Białej, Piszcu, Giżycku, Mikołajkach, Kryłowie, Kętrzynie, Ryniu, Węgorzewie, Mrągowie, SO w Olsztynie z sądami grodzkimi w Biskupcu, Dobrem Mieście, Górowie Iławieckim, Lidzbarku Warmińskim, Niedzicy, Olsztynie, Ostródzie, Szczytnie, SO w Pasłęce z sądami grodzkimi w Braniewie, Ornecie, Pasłęku, Morągu, Suszu
SA Poznań	SO w Gnieźnie, SO w Gorzowie, SO w Kaliszu, SO w Lesznie, SO w Ostrowie Wielkopolskim, SO w Poznaniu, SO w Zielonej Górze	SO w Gnieźnie z sądami grodzkimi w Gnieźnie, Mogilnie, Strzelnie, Trzemesznie, Wągrowcu, Witkowie, Wrześni, Żninie, SO w Gorzowie z sądami grodzkimi w Drezdenku, Gorzowie, Międzychodzie, Międzyrzeczu, Rypinie, Skwierzynie, Słubicach, Sulęcinie, SO w Kaliszu z sądami grodzkimi w Kaliszu, Kleczewie, Kole, Koninie, Sieradzu, Stupcy, Turku, Wielunie, Wieruszowie, Zduńskiej Woli, SO w Lesznie z sądami grodzkimi w Bojanowie, Gostyniu, Jutrosinie, Kościanie, Lesznie, Rawiczu, Śmiglu, Wolsztynie, Wschowej, SO w Ostrowie Wielkopolskim z sądami grodzkimi w Jarocinie, Kępnie, Koźminie, Krotoszynie, Odolanowie, Ostrowie Wielkopolskim, Ostrzeszowie, Pleszewie, SO w Poznaniu z sądami grodzkimi w Grodzisku Wielkopolskim, Nowym Tomysłu, Obornikach, Pniewach, Pobiedziskach, Poznaniu, Rogoźnie, Szamotułach, Śremie, Środzie, Wronkach, Zbąszyniu, SO w Zielonej Górze z sądami grodzkimi w Gubinie, Konotopie, Krośnie, Sulechowie, Zielonej Górze
SA w Rzeszowie	SO w Jaśle, SO w Przemyślu, SO w Rzeszowie	SO w Jaśle z sądami grodzkimi w Bieczu, Brzozowie, Frysztaku, Gorlicach, Jaśle, Krośnie, Lesku, Rymanowie, Sanoku, Żmigrodzie, SO w Przemyślu z sądami grodzkimi w Dubiecku, Jarosławiu, Lubaczowie, Pruchniku, Przemyślu, Sieniawie, SO w Rzeszowie z sądami grodzkimi w Dynowie, Głogowie, Kolbuszowej, Leżajsku, Łańcucie, Nisku, Przeworsku, Rozwadowie, Rzeszowie, Strzyżowie, Tarnobrzegu i Tyczynie
SA w Toruniu	SO w Bydgoszczy, SO w Chojnicach, SO w Grudziądzu, SO w Toruniu	SO w Bydgoszczy z sądem grodzkim w Bydgoszczy, Inowrocławiu, Kcyni, Koronowie, Łabiszynie, Łobżenicy, Nakle, Szubinie, Wyrzysku, SO Chojnicach z sądami grodzkimi w Chojnicach, Czersku, Człuchowie, Sompolnie, Tucholi, Więcborsku, Złotowie, SO w Grudziądzu z sądami grodzkimi w Brodnicy, Działdowie, Grudziądzu, Lidzbarku, Lubawie, Nowem, Nowem Mieście Lubawskim, Świeciu, SO w Toruniu z sądami grodzkimi w Aleksandrowie Kujawskim, Brześciu Kujawskim, Chełmnie, Chełmży, Chodaczu, Golubie, Kowalewie, Lipnie, Radziejowie, Toruniu, Wąbrzeźnie, Włocławku
SA w Warszawie	SO w Białymstoku, SO w Łodzi, SO w Łomży, SO w Piotrkowie, SO w Płocku, SO w Siedlcach, SO w Warszawie	SO w Łodzi z sądem grodzkim Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Siemiatyczach, Sokół, Hajnówce, SO w Łodzi z sądami grodzkimi w Brzezinach, Kutnie, Łasku, Łęczycy, Łodzi, Ozorkowie, Pabianicach, Tuszynie, Widawie, Zgierzu, SO w Łomży z sądem grodzkim w Łomży, Makowie, Ostrołęce, Ostrowi Mazowieckiej, Wysokiem Mazowieckim, SO w Piotrkowie z sądem grodzkim w Bełchatowie, Częstochowie, Kłobucki, Krzepicach, Nowym Mieście, Piotrkowie, Pławnie, Radomsku, Rawie Mazowieckiej, Tomaszowie Mazowieckim, SO w Płocku z siedzibą w sądem grodzkim Ciechanowie, Gostyninie, Mławie, Płocku, Płońsku, Rypinie, Siepcu, Przasnyszu, SO w Siedlcach z sądem grodzkim w Białej Podlaskiej, Garwolinie, Kocku, Łosicach, Łukowie, Międzyrzeczu Podlaskim, Radzyniu, Siedlcach, Sobolewie, Sokołowie, Stoczku, Węgrowie, Żelechowie, SO w Warszawie z sądem grodzkim w Górze Kalwarii, Grodzisku Mazowieckim, Grójcu, Jabłonnie, Łowiczu, Mińsku Mazowieckim, Mogielnicy, Nasielsku, Nowym Dworze, Otwocku, Piasecznie, Pułtusk, Radzyminie, Skierniewicach, Sochaczewie, Warszawie, Wołominie, Wyszkanie, Żyrardowie

Miejsce	Sąd Okręgowy	Sądy grodzkie
SA Wrocławiu	SO w Brzegu, SO Głogowie, SO w Jeleniej Górze, SO w Kłodzku, SO w Lignicy, SO w Oleśnicy, SO w Świdnicy, SO we Wrocławiu	SO w Brzegu z sądem grodzkim w Brzegu, Oławie, Strzelinie, SO w Głogowie z sądem grodzkim w Głogowie, Górze, Nowej Soli, Szprotawie, Żaganiu, Żórawiu, SO w Jeleniej Górze z sądem grodzkim w Jeleniej Górze, Kamieniogórze, Lubaniu, Lwówku, Zgorzelicach, SO w Kłodzku z sądem grodzkim w Bystrzycy, Dusznikach, Kłodzku, Nowej Rudzie, Ząbkowicach, SO w Legnicy z sądem grodzkim w Bolesławcu, Chojnowie, Jaworznie, Legnicy, Lubiniu, SO w Oleśnicy z sądami grodzkimi w Miliczu, Namysłowie, Oleśnicy, Sycowie, Trzebnicy, SO w Świdnicy z sądem grodzkim w Rychbachu, Świdnicy, Wałbrzychu, SO we Wrocławiu z sądem grodzkim w Środzie, Wołowie, Wrocławiu

Źródło: *Wymiar Sprawiedliwości w Odrodzonej Polsce 22 VII 1944-22 VII 1945.*

Tabela 3. Rozporządzenia dotyczące zmian w wymiarze sprawiedliwości ^{73 74 75 76 77 78}

Lp.	Rozporządzenie dotyczące zmian w wymiarze sprawiedliwości
1	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 1946 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego w Częstochowie i w sprawie przeniesienia części ksiąg hipotecznych z wydziałów hipotecznych Sądów Okręgowych w Kaliszu, Piotrkowie i Sosnowcu do wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Częstochowie ⁷³
2	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 1946 r. w sprawie włączenia okręgu Sądu Grodzkiego w Opocznie do Sądu Okręgowego w Piotrkowie i przeniesienia części ksiąg hipotecznych z wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Radomiu do wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Piotrkowie ⁷⁴
3	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Rudzie Śląskiej w okręgu Sądu Okręgowego w Katowicach ⁷⁵
4	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 sierpnia 1946 r. o utworzeniu Sądu Okręgowego w Mławie i o zniesieniu sądów grodzkich w Chorzelach, w Kluczborku, w Lidzbarku i w Róźnie ⁷⁶
5	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 sierpnia 1946 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Radomyślu Wielkim w okręgu Sądu Okręgowego w Tarnowie ⁷⁷
6	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 1946 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Legionowie, Chęcinach, Daleszycach i Szydłowie ⁷⁸

⁷³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 1946 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego w Częstochowie i w sprawie przeniesienia części ksiąg hipotecznych z wydziałów hipotecznych Sądów Okręgowych w Kaliszu, Piotrkowie i Sosnowcu do wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Częstochowie, Dz.U. 1946 nr 13, poz. 97.

⁷⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 1946 r. w sprawie włączenia okręgu Sądu Grodzkiego w Opocznie do Sądu Okręgowego w Piotrkowie i przeniesienia części ksiąg hipotecznych z wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Radomiu do wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Piotrkowie, Dz.U. 1946 nr 13, poz. 98.

⁷⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Rudzie Śląskiej w okręgu Sądu Okręgowego w Katowicach Dz.U. 1947 nr 74, poz. 475.

⁷⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 sierpnia 1946 r. o utworzeniu Sądu Okręgowego w Mławie i o zniesieniu sądów grodzkich w Chorzelach, w Kluczborku, w Lidzbarku i w Róźnie, Dz.U. 2018, poz. 2548.

⁷⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 sierpnia 1946 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Radomyślu Wielkim w okręgu Sądu Okręgowego w Tarnowie, Dz.U. 1946 nr 44, poz. 257.

⁷⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 1946 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Legionowie, Chęcinach, Daleszycach i Szydłowie, Dz.U. 1946 nr 67, poz. 370.

Lp.	Rozporządzenie dotyczące zmian w wymiarze sprawiedliwości
7	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 kwietnia 1947 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Stoczku Węgrowym ⁷⁹
8	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o utworzeniu w Inowrocławiu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Bydgoszczy ⁸⁰
9	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 1947 r. o utworzeniu w Skierniewicach Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Warszawie ⁸¹
10	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 lipca 1949 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Sienawie ⁸²
11	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 sierpnia 1947 r. o włączeniu okręgów Sądów Grodzkich w Garwolinie, Sobolewie i Żelechowie do okręgu Sądu Okręgowego w Warszawie ⁸³
12	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o utworzeniu w Żywcu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Bydgoszczy ⁸⁴
13	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1949 r. o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych ⁸⁵
14	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Bodzentynie ⁸⁶
15	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 1949 r. o zmianie granic okręgów Sądów Grodzkich w Inowrocławiu, Strzelnie, Kcyni, Wągrowcu, Żninie, Starogardzie, Czersku, Lubawie, Działdowie, Nowem, Skarżysku-Kamiennej, Końskich, Rawie Mazowieckiej i Tomaszowie Mazowieckim ⁸⁷
16	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Birczy, Cieszanowie i Radymnie w okręgu Sądu Okręgowego w Przemyśle, o włączeniu Sądu Grodzkiego w Przeworsku do okręgu Sądu Okręgowego w Przemyśle, o zmianie okręgu Sądu Grodzkiego w Lubaczowie i utworzeniu w Jarosławcu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Przemyśle ⁸⁸

⁷⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 kwietnia 1947 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Stoczku Węgrowym, Dz.U. 1947 nr 34, poz. 166.

⁸⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o utworzeniu w Inowrocławiu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, Dz.U. 1947 nr 74, poz. 476.

⁸¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 1947 r. o utworzeniu w Skierniewicach Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Warszawie, Dz.U. 1947 nr 51, poz. 263.

⁸² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 lipca 1949 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Sienawie, Dz.U. 1949 nr 46, poz. 348.

⁸³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 sierpnia 1947 r. o włączeniu okręgów Sądów Grodzkich w Garwolinie, Sobolewie i Żelechowie do okręgu Sądu Okręgowego w Warszawie, Dz.U. 1947 nr 55, poz. 302.

⁸⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o utworzeniu w Żywcu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Bydgoszczy Dz.U. 1947 nr 74, poz. 476.

⁸⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1949 r. o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych Dz.U. 1949 nr 36, poz. 270.

⁸⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Bodzentynie, Dz.U. 1948 nr 6, poz. 45.

⁸⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 1949 r. o zmianie granic okręgów Sądów Grodzkich w Inowrocławiu, Strzelnie, Kcyni, Wągrowcu, Żninie, Starogardzie, Czersku, Lubawie, Działdowie, Nowem, Skarżysku-Kamiennej, Końskich, Rawie Mazowieckiej i Tomaszowie Mazowieckim, Dz.U. 1949 nr 36, poz. 268.

⁸⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Birczy, Cieszanowie i Radymnie w okręgu Sądu Okręgowego w Przemyśle, o włączeniu Sądu Grodzkiego w Przeworsku do okręgu Sądu Okręgowego w Przemyśle, o zmianie okręgu Sądu Grodzkiego w Lubaczowie i utworzeniu w Jarosławcu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Przemyśle, Dz.U. 1948 nr 11, poz. 86.

Lp.	Rozporządzenie dotyczące zmian w wymiarze sprawiedliwości
17	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Białej Krakowskiej i utworzeniu wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Cieszynie ⁸⁹
18	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zmianie okręgów Sądów Okręgowych w Krakowie i Nowym Sączu, o zmianie okręgów Sądów Grodzkich w Jordanowie i Nowym Targu oraz o utworzeniu w Nowym Targu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Nowym Sączu ⁹⁰
19	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądów grodzkich w Liskach i Wiśniczu Nowym oraz o utworzeniu w Bochni Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Krakowie ⁹¹
20	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Bojanowie, Jutrosinie i Witkowie ⁹²
21	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1948 r. o zniesieniu Sądów grodzkich w Mogielnicy i Nasielsku w okręgu Sądu Okręgowego w Warszawie ⁹³
22	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1949 r. o zniesieniu Wydziału Zamiejscowego w Bochni Sądu Okręgowego w Krakowie ⁹⁴
23	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 października 1949 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Pilźnie ⁹⁵
24	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 września 1949 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Gniewie i Skarszewach ⁹⁶
25	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 1949 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Bieczu, w Dynowie, w Kcyni, w Łosicach i w Bełcznie
26	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 lutego 1950 r. o zniesieniu Sądów Grodzkiego w Więcborku ⁹⁷
27	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1950 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Głubiu

Źródło: opracowanie własne na podstawie dostępnych materiałów.

⁸⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Białej Krakowskiej i utworzeniu wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Cieszynie, Dz.U. 1948 nr 7, poz. 54.

⁹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zmianie okręgów Sądów Okręgowych w Krakowie i Nowym Sączu, o zmianie okręgów Sądów Grodzkich w Jordanowie i Nowym Targu oraz o utworzeniu w Nowym Targu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Nowym Sączu, Dz.U. 1948 nr 7, poz. 53.

⁹¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Liskach i Wiśniczu Nowym oraz o utworzeniu w Bochni Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Krakowie, Dz.U. 1948 nr 7, poz. 52.

⁹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Bojanowie, Jutrosinie i Witkowie, Dz.U. 1948 nr 44, poz. 329.

⁹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Mogielnicy i Nasielsku w okręgu Sądu Okręgowego w Warszawie, Dz.U. 48 nr 29, poz. 197.

⁹⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1949 r. o zniesieniu Wydziału Zamiejscowego w Bochni Sądu Okręgowego w Krakowie, Dz.U. 1949 nr 39, poz. 281.

⁹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 października 1949 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Pilźnie, Dz.U. 1949 nr 53, poz. 415.

⁹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 września 1949 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Gniewie i Skarszewach, Dz.U. 1949 nr 53, poz. 414.

⁹⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 lutego 1950 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Więcborku, Dz.U. 1950 nr 5, poz. 44.

Jak widać w opracowanej tabeli, ilość zmian w tworzącym się wymiarze sprawiedliwości była znacząca, co bez wątpienia przekładało się także na chaos w reorganizującym się wymiarze sprawiedliwości.

2.2. Odbudowa prawa karnego

Jedną z podstawowych dziedzin, na których skupiła się nowa władza tworząc i odbudowując system sędziowski w Polsce to prawo karne. Wielość aktów prawnych penalizujących i obejmujących obszary takie jak: życie społeczne, życie polityczne i życie gospodarcze miała służyć utrzymaniu władzy i jak tłumaczy A. Lityński w publikacji *Podstawy prawa terroru. O niektórych zmianach w prawie karnym pierwszej dekady Polski Ludowej*: „[penalizacja pełniła] funkcję dławienia oporu wroga klasowego”⁹⁸. Jak zaznacza Ł. Bojko, prawo karne już od początków tworzenia się władzy komunistycznej w powojennej Polsce było skierowane na wspieranie stalinowskiej władzy, co wiązało się z absolutnym niszczeniem opozycji począwszy od poakowskiego podziemia⁹⁹. A. Paczkowski, analizując lata stalinizmu w Polsce, mówi o czasie terroru powszechnego, o znacznie poszerzonym zakresie represji¹⁰⁰. Niszczenie opozycji i utrzymywanie władzy socjalistycznej miały pierwszorzędne znaczenie w tworzeniu nowego systemu. Z uwagi na tę funkcję wielu spraw istotnych

⁹⁸ A. Lityński w publikacji *Podstawy prawa terroru. O niektórych zmianach w prawie karnym pierwszej dekady Polski Ludowej* s. 108, szerzej: L. Kołakowski, *Marksistowskie korzenie stalinizmu* [w:] W. Kołakowski, *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Kraków 2006, ss. 352-353: „Prawo przetrwało wprawdzie jako system reguł proceduralnych w sprawach publicznych. Zostało jednak całkowicie zniesione (i nigdy nie odbudowane) w sensie reguł, które w jakimkolwiek punkcie mogłyby ograniczać wszechwładzę państwa w stosunku do jednostek. Musiało [prawo] być takie, by nigdy nie naruszać zasady, wedle której obywatele są własnością państwową. W najważniejszych punktach prawo totalitarne musi być mgliste i nieokreślone, tak że faktyczne jego zastosowanie zależy od arbitralnych i zmiennych decyzji władzy wykonawczej, a każdy obywatel w każdym niemal momencie może uchodzić za przestępcę. Bezprawie totalitarne nie polega na tym, że skrajne środki są zawsze i wszędzie stosowane, lecz na tym, że jednostki nie mają żadnej ochrony w prawie w obliczu jakichkolwiek form represji [...]”.

⁹⁹ Ł. Bojko, *Kilka uwag o sądach tajnych stalinowskiej Polski*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Stucia nad Totalitaryzmem i Autorytaryzmem, 37 nr 1, Wrocław 2015, s. 36.

¹⁰⁰ A. Paczkowski, *Polska droga przez stalinizm*, Polityka. Pomocnik Historyczny 2012, nr 6, s. 12. Por. M. Wąsek-Wiaderek, *Instytucje procedury karnej charakterystyczne dla komunistycznego prawa Polski Ludowej – wybrane zagadnienia*, [w:] *Komunistyczne prawo karne Polski Ludowej*, A. Grześkowiak (red.), Lublin 2007, por. A. Turcka, *Prawo państwa totalitarnego*, [w:] *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), Studia Iuridica 22, Warszawa 1992.

z punktu widzenia politycznego czy też gospodarczego nie rozpatrywano w sądach powszechnych (uważanych przez władzę za wadliwe), ale przekazywano do innych struktur sądowych, jak np. sądy specjalne¹⁰¹.

Dekretem z 22 stycznia 1946 r. (nowelizowany 17 października) utworzono Najwyższy Trybunał Narodowy, właściwy w orzekaniu spraw związanych z klęską wrześniową i faszyzmem¹⁰². Trybunał działał na równi z Sądem Najwyższym, a jego wyroki były ostateczne. Działał na zasadach sądu ławniczego. Pierwsza rozprawa odbyła się w 1947 r., a na ławie oskarżonych zasiedli założenci obozu w Oświęcimiu-Brzezince. Najwyższy Trybunał Narodowy odegrał przede wszystkim rolę zadośćuczynienia za zbrodnie, poprzez osądzenie i ukaranie zbrodniarzy wojennych.

Przez okres czterech lat, tj. od 1950 do 1954 r. na terenie Warszawy działały sądy tajne, powołane głównie w celach politycznych, mające na celu zniszczenie opozycji w imię obrony narodu¹⁰³. A. Grześkowiak w swojej publikacji *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane* twierdzi, że przed taki sąd postawiono 626 osób, a kara śmierci czy też długoletnie więzienie były często stosowanymi karami¹⁰⁴. Sędzią w sądzie tajnym mogła pozostać jedynie osoba partyjna i całkowicie oddana reżimowi. Procesy zwane „kibłówkami” były fikcją i nie miały nic wspólnego z właściwie przeprowadzonym procesem sądowym i jak pisze Ł. Bojko: „stanowiły najdalej idący przejaw stalinowskiego bezprawia i łamania wszystkich reguł praworządności”¹⁰⁵. Działalność sądów tajnych została odkryta i penalizowana dzięki „komisji Mazura”, powołanej za rządów Minister Sprawiedliwości Zofii Wasilkowskiej, w trakcie tzw. odwilży gomułkowskiej i procesów związanych z destalinizacją Polski.

¹⁰¹ Utworzone dekretem PKWN w 1944 r., a zniesione dekretem Rady Ministrów w 1946 r.

¹⁰² Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym, Dz.U. 1946 nr 5, poz. 45.

¹⁰³ Dekret z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu, dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego. Szerzej na temat sądów tajnych: A. Grześkowiak, *Sądy tajne w latach 1944-1956*, [w:] *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), Studia Iuridica 22, Warszawa 1992, ss. 61-63.

¹⁰⁴ A. Grześkowiak, *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), Studia Iuridica 22, Warszawa 1992, szerzej: M. Wąsek-Wiaderek, *Instytucje procedury karnej charakterystyczne dla komunistycznego prawa Polski Ludowej – wybrane zagadnienia*, [w:] *Komunistyczne prawo karne Polski Ludowej*, A. Grześkowiak (red.), Lublin 2007, s. 406.

¹⁰⁵ Ł. Bojko, *Kilka uwag o sądach tajnych stalinowskiej Polski*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia nad Totalitaryzmem i Autorytaryzmem, 37 nr 1, Wrocław 2015, s. 41.

Kolejnym organem w znaczący sposób ułatwiającym walkę polityczną skierowaną przeciw opozycji była Komisja Specjalna do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym. W dekrete z dnia 16 listopada 1945 r. czytamy, iż została ona powołana celem ścigania przestępców „godzących w interesy życia gospodarczego lub społecznego Państwa, a zwłaszcza: przywłaszczenia, grabieży mienia publicznego, albo będącego pod zarządem publicznym, korupcji, łapownictwa, spekulacji i szabrownictwa”¹⁰⁶. Komisja miała prawo wydawać wyroki ostateczne (brak środka odwoławczego), zsyłające skazanych do obozów pracy. Po reorganizacji Komisja czynnie działała aż do 1954 r. Mimo iż była organem pozasądowym i jak później stwierdziło wielu badaczy organem niekonstytucyjnym, stała się przez lata skutecznym narzędziem do walki z opozycją¹⁰⁷.

Lata odbudowy systemu sądowego po wojnie były latami, w których wykorzystywany był on w instrumentalny sposób przez władzę socjalistyczną. Utrzymanie władzy poprzez użycie narzędzi administracji sądowniczej w znaczący sposób ułatwiło niszczenie opozycji. Praworządność ludowa stała się podstawową ideą walki z socjalistycznym wrogiem klasowym. R. Walczak w publikacji *Sprawowanie kierowniczej roli partii w sądach i prokuraturze w Polsce Ludowej* pisze wprost: „Prawnoustrojowy kształt sądów i prokuratury w Polsce Ludowej jest wynikiem koncepcji partii. [...] polityczne kierownictwo partii wobec sądów i prokuratury polegało na:

1. Wytyczaniu programu działania tych organów
2. Wysuwaniu członków partii na organy kierownicze
3. Wpływanu na treść prawa i działalność prawotwórczą
4. Wypracowywaniu odpowiedniej polityki cywilnej i karnej,
5. Kontroli partii nad działalnością prawotwórczą,
6. Odpowiednim przygotowaniu kadr pod względem zawodowym, politycznym i moralnym.
7. Oddziaływaniu na tworzenie systemu organizacji sądów i prokuratury”¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym, Dz.U. nr 53, poz. 302.

¹⁰⁷ Szerzej: P. Fiodorczyk, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, Białyłstok 2002.

¹⁰⁸ R. Walczak, *Sprawowanie kierowniczej roli partii w sądach i prokuraturze w Polsce Ludowej. Studium politologiczne*, Warszawa 1987.

Jak wspomina autor, organy sądów i prokuratury w okresie PRL-u stały się organami o założeniach ideologicznych, prowadzonymi zgodnie z przyjętą przez partię polityką kadrową, sprzyjającą realizacji planów partii rządzącej przy całkowitym negowaniu i niszczeniu opozycji. Władza ludowa w znaczący sposób ograniczyła orzecznictwo w sprawach karnych na rzecz wykonywania własnego interesu¹⁰⁹. Jednocześnie swoje działania tłumaczyła i wyjaśniała źle dotychczas funkcjonującym systemem prawa i organizacją systemu sądownictwa w przedwojennej Polsce. A. Turska, analizując ten okres w prawodawstwie polskim, mówi wręcz o dekapityzacji porządku prawnego¹¹⁰. Ł. Bojko pisze: „Prawo ustanowione przez komunistów zrywało z uniwersalnymi zasadami prawnymi, zasadami wypracowanymi od czasów Oświecenia, charakterystycznymi dla świata cywilizowanego, dla demokratycznych państw prawa. Zamiast tego odznaczało się nadmierną represyjnością, surowością, brakiem precyzji, szafowaniem karą śmierci i długoletniego pozbawienia wolności. Prawo stalinowskiej Polski nie stanowiło więc nośnika sprawiedliwości, lecz tylko terroru i represji”¹¹¹.

Władza ludowa poprzez szereg zmian dążyła do tego, by stworzyć sądownictwo pozostające w dyspozycji partii władzy. Żeby uniknąć współpracy z powojennymi sędziami wracającymi do pełnienia urzędów, stworzono wiele organów niesądowych, w których kadry obsadzone zostały zgodnie z decyzjami partii. Władza w powojennej Polsce szybko upolityczniała wymiar sprawiedliwości, prowadząc szereg działań zmierzających do likwidacji niezawisłości i niezależności sędziów. Zmiany wprowadzone w latach 1949-1951 to mała reforma, w wyniku której w Polsce rozpoczęło działalność 17 sądów apelacyjnych, 59 sądów okręgowych i 11 zamiejscowych wydziałów, a także 371 sądów grodzkich.

¹⁰⁹ M. Rybicki, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w PRL...*, s. 22.

¹¹⁰ A. Turska, *Prawo państwa totalitarnego*, [w:] *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), *Studia Iuridica* 22, Warszawa 1992, s. 30.

¹¹¹ Ł. Bojko, *Kilka uwag o sądach tajnych stalinowskiej Polski*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia nad Totalitaryzmem i Autorytaryzmem*, 37 nr 1, Wrocław 2015, s. 37.

Podsumowanie

W rozdziale drugim podjęto próbę przedstawienia okresu pomiędzy rokiem 1944 a 1950 z perspektywy decyzji, które podejmowano celem odbudowy wymiaru sprawiedliwości. Szczegółne miejsca w niniejszym rozdziale zajmuje omówienie kwestii związanych z odbudową sądów na ziemiach odzyskanych i omówienie związanych z tym trudności. Ilość reform i podejmowanych decyzji zostały w sposób szczegółowy po wnikliwej analizie przedstawione w formie tabelarycznej, choć częściowo wskazując na ogrom przeprowadzanych zmian.

Kolejną istotną kwestią w omawianym okresie stała się sprawa związana z odbudową prawa karnego, a także kwestie związane z postępującą walką z opozycją – jak chociażby powołanie sądów tajnych i praktyka szybkich procesów – zwanych kiblówkami. Jak widać, procesy związane z reaktywacją wymiaru sprawiedliwości przez komunistów szybko zmieniły tory: z rozwiązań przyjętych w Drugiej Rzeczypospolitej i edukowanej w tym czasie kadry na nowe instytucje i kadre podporządkowaną władzy. Dotychczasową kadre usuwano z wymiaru sprawiedliwości, zastępując ją nową – ideologicznie wyedukowaną, lojalną i oddaną wobec panującej władzy.

Rozdział 3

Organizacja sądownictwa w latach 1950-1989

3.1. Okres 1950-1956

Po okresie wprowadzania małych reform i pierwszej fali odbudowy sądownictwa w Polsce konieczne stało się wprowadzenie szeregu kolejnych, do których należały m.in.: ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów prawa karnego¹¹², ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych¹¹³, wynikająca ze zmian wprowadzonych w kpk, ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych¹¹⁴, a także ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej¹¹⁵, tworząca urząd Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej.

Reformując wymiar sprawiedliwości przeprowadzono reorganizację zgodną z podziałem administracyjnym kraju. Zgodnie z art. 1 ustawy o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 20 lipca 1950 r., podpisanej przez Prezydenta Polski S. Bieruta, Prezesa Rady Ministrów J. Cyrankiewicza oraz Ministra Sprawiedliwości w.z. T. Reka. uznano, że wymiar sprawiedliwości w Polsce jest sprawowany przez sądy: „powszechne: powiatowe, wojewódzkie i Sąd Najwyższy” (art. 1)¹¹⁶.

¹¹² Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów prawa karnego, Dz.U. 1949 nr 32, poz. 238.

¹¹³ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1949 nr 32, poz. 237.

¹¹⁴ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 349.

¹¹⁵ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 346.

¹¹⁶ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 347.

Głównym uzasadnieniem tej decyzji stała się idea związana z powiązaniem sądownictwa z danym terytorium, co miało przyczynić się do prawidłowego rozwoju jego struktur. Jak słusznie zauważył S. Walczak w publikacji *25 lat w służbie specjalistycznej praworządności*, takie rozwiązanie umożliwiło sędziom i prokuratorom bycie bliżej lokalnych społeczności, w których orzekają. Jak tłumaczy L. Lernell w publikacji *Nowy ustroj sądów powszechnych*, pozwolił sądom: „ogólną swą politykę realizować, przysłuchując się głosowi terenu”¹¹⁷, a także umożliwił poznanie pewnych mechanizmów, jakie rządzą danymi grupami lokalnymi. Dodatkowo, jak zaznacza wyżej wspomniany S. Walczak, ma to również ogromne znaczenie drugostronne, a mianowicie sąd może obserwować reakcję środowiska na prowadzoną przez siebie działalność¹¹⁸.

Ustawa o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 20 lipca 1950 r. była w znaczący sposób dyktowana prowadzoną w ówczesnym czasie polityką. Na mocy ustawy wprowadzona została dwuinstancyjność, a także nowa struktura organizacyjna sądów i zasada kolegialności. Ustawa przez twórców była wielokrotnie podpierana względami ideologicznymi, m.in. rolę, jaką zyskuje społeczeństwo chociażby w kwestii ławników. Ustawa o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 20 lipca 1950 r. w art. 37 stanowi, iż to Sąd Najwyższy jest w Rzeczypospolitej Polskiej najważniejszym organem sądowym i jest właściwy do rozpoznawania wszystkich środków odwoławczych (art. 37)¹¹⁹, a dodatkowo ustala wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej (art. 39)¹²⁰, co umożliwi zachowanie jednolitości orzecznictwa w całym kraju. Na mocy ustawy przyznane zostały Ministrowi Sprawiedliwości znaczące uprawnienia, jak chociażby możliwość powoływania i odwoływania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich oraz ustalania ich obszaru i siedziby, a także w razie potrzeb powoływanie i odwoływanie wydziałów zamiejscowych (art. 5)¹²¹. Ponadto Minister Sprawiedliwości został uprawniony i wskazany do wprowadzenia ustawą rozumianych zmian w rzeczywistość polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Minister Sprawiedliwości wprowadził owe zmiany rozporządzeniem z dnia 27 listopada 1950 r. o dostosowaniu sądów powszechnych do nowych przepisów ustrojowych i o zniesieniu sądów zbędnych, wprowadzając

¹¹⁷ L. Lernell, *Nowy ustroj sądów powszechnych*, [w:] *Nowe Prawo*, 1950 nr 10, s. 26.

¹¹⁸ S. Walczak, *25 lat w służbie socjalistycznej praworządności*, [w:] *Nowe Prawo*, 1969 r. nr 7-8.

¹¹⁹ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 347.

¹²⁰ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 347.

¹²¹ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 347.

tym samym strukturę zgodną z nowymi przepisami. Każdorazowa zmiana w strukturze administracyjnej (także zmiana nazw) prowadziła do zmian w administracji sądów.

W art. 5 ww. ustawy wyznacza Ministra Sprawiedliwości jako właściwego do tworzenia (na mocy rozporządzenia) w sądach powiatowych wydziałów dla nieletnich¹²². Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości oraz Pracy i Opieki Społecznej z dnia 31 sierpnia 1950 r. w sprawie ustalenia okręgów sądów ubezpieczeń społecznych dostosowano je do nowych przepisów. Kwestie sądów pracy uregulowano na mocy dekretu z dnia 26 października 1950 r. o przekazaniu sądom powszechnym spraw w zakresie sądownictwa pracy, znosząc je i przekazując we właściwości sądów powszechnych¹²³. Tabela 4 przedstawia szereg zmian, jakie zostały wprowadzone.

Tabela 4. Zmiany w polskim wymiarze sprawiedliwości

Utworzenie/ zniesienie	Przeprowadzona zmiana	Województwo
Utworzone	Sądy Powiatowe w Gołdapi dla powiatu gołdapskiego, Sąd Powiatowy w Kolnie dla powiatu kolneńskiego	białostockie
Utworzone	SP w Gdańsku dla powiatu gdańskiego	gdańskie
Utworzone	SP w Katowicach dla powiatu katowickiego	katowickie
Utworzone	SP w Krakowie dla powiatu krakowskiego	krakowskie
Utworzone	SP w Poznaniu dla powiatu poznańskiego	poznańskie
Utworzone	SP w Gryfinie dla powiatu gryfińskiego	szczecińskie
Utworzone	SP we Wrocławiu dla powiatu wrocławskiego	wrocławskie
Utworzone	SP w Sulechowie dla powiatu sulechowskiego	zielenogórskie
Utworzone	SP Łódź Południe, SP Łódź-Północ	
Utworzone	SW w Warszawie dla województwa warszawskiego	
Utworzone	SP w Warszawie dla powiatu warszawskiego	
Utworzone	SP Warszawa-Południe SP Warszawa-Zachód, SP Warszawa-Północ, SP dzielnica Warszawa-Zachód, SP Dzielnica Warszawa Praga-Południe, SP dla Dzielnicy Warszawa Praga-Północ	
Zlikwidowano	22 sądy grodzkie w apelacji krakowskiej, 9 w apelacji bydgoskiej i poznańskiej, 8 w apelacji katowickiej	
Przyznano tymczasowe siedziby	SP w Kolnie z s.t. w Łomży, SP w Iławie z s.t. w Suszu, SP w Pyrzycach z s.t. w Lipianach SP w Strzelcach Krajeńskich z s.t. w Drezdenku, SP w Koźuchowie z s.t. w Nowej Soli	

¹²² Ustawa o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 20 lipca 1950 r.

¹²³ Dekretu z dnia 26 października 1950 r. o przekazaniu sądów powszechnym spraw w zakresie sądownictwa pracy, Dz.U. 1950 nr 49, poz. 446.

Utworzenie/ zniesienie	Przeprowadzona zmiana	Województwo
Dostosowano	Okręgi sądów ubezpieczeniowych dostosowano do podziału administracyjnego państwa	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości oraz Pracy i Opieki Społecznej z dnia 31 sierpnia 1950 r. w sprawie ustalania okręgów sądów ubezpieczeń społecznych ¹²⁴
Przekazano	Właściwości sądów pracy sądom powszechnym	Dekret z dnia 26 października 1950 r. o przekazaniu sądom powszechnym spraw w zakresie sądownictwa pracy ¹²⁵
Dostosowywano	Ciągłe dostosowywanie do podziału administracyjnego, np. utworzono powiat hajnowski w woj. białostockim i SP w Hajnówce	Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 sierpnia 1953 r. w sprawie obszaru utworzenia powiatu hajnowskiego w województwie białostockim ¹²⁶ , rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 1953 r. w sprawie utworzenia Sądów Powiatowych w Hajnówce i Nowym Dworze Gdańskim
Zmiany administracyjne	Utworzono 19 nowych powiatów: pucki w woj. gdańskim, zwoleński w woj. kieleckim, zembrowski w woj. Białostockim, goleniowski w woj. Szczecińskim, wieruszowski w woj. łódzkim, staszowski w woj. Kieleckim, szydlowiecki w woj. Koszalińskim, tyski w woj. stalinogrodzkim, radymiański w woj. rzeszowskim, noworudzki w woj. wrocławskim, łapski w woj. białostockim, opolsko-lubelski w woj. lubelskim, proszowicki w woj. krakowskim, wodzisławski w woj. stalinogrodzkim, strzyżowski w woj. rzeszowskim, lubski w woj. zielonogórskim, ostrzeszowski w woj. poznańskim – SP w Łapach, Mońkach, Zambrowie, Pucku, Staszowie, Szydłowcu, Zwoleniu, Świdwinie, Proszowicach, Opolu, Parczewie, Wieruszowie, Ostrzeszowie, Radzyminie, Strzyżowie, Tychach, Wodzisławiu Śląskim, Goleniowie, Nowej Rudzie, Lubsku	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 grudnia 1954 r. w sprawie utworzenia Sądów Powiatowych ¹²⁷

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych materiałów.

¹²⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości oraz Pracy i Opieki Społecznej z dnia 31 sierpnia 1950 r. w sprawie ustalania okręgów sądów ubezpieczeń społecznych, Dz.U. 1950 nr 43, poz. 389.

¹²⁵ Dekret z dnia 26 października 1950 r. o przekazaniu sądom powszechnym spraw w zakresie sądownictwa pracy, Dz.U. 1950 nr 49, poz. 446.

¹²⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 sierpnia 1953 r. w sprawie obszaru utworzenia powiatu hajnowskiego w województwie białostockim, Dz.U. 1953 nr 41, poz. 192.

¹²⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 grudnia 1954 r. w sprawie utworzenia Sądów Powiatowych, Dz.U. 1954 nr 56, poz. 281.

Tabela 4 nie przedstawia rzecz jasna wszystkich zmian administracyjnych i strukturalnych w sądach w okresie zmian. Stanowi jednak doskonały obraz charakteru procesu przebudowy sądownictwa polskiego.

Kolejną zmianą wprowadzoną w tym okresie było utworzenie urzędu Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej, na mocy ustawy z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej, podpisanej przez Prezydenta RP S. Bieruta, Prezesa Rady Ministrów J. Cyrankiewicza i innych. Ustawa w art. 1. odnosi się do celu, w jakim powołuje się urząd Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej. Powołano się na potrzebę ugruntowania praworządności oraz ochronę mienia społecznego i ściganie przestępstw. Zakres działania Prokuratora Generalnego został określony w art. 3 ww. ustawy i stanowi m.in. o: funkcjach nadzorczych urzędu wobec podległych mu jednostek, czuwaniu nad zgodnością z przepisami prawa, czuwaniu nad prawidłowym stosowaniem prawa, a także sprawowaniu ochrony nad obywatelami państwa (art. 3)¹²⁸. Urząd ten powoływany i odwoływany jest przez Radę Państwa, podlega Radzie Państwa i działa w zgodzie z jej wytycznymi. Ustawa w art. 7 zaznacza, że organami Prokuratora Generalnego są: zastępcy Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej, na szczeblu lokalnym, natomiast w województwach – prokuratorzy wojewódzcy, na szczeblu powiatowym – prokuratorzy powiatowi. Do szczebla wojewódzkiego mianowani przez Przewodniczącego Rady Państwa, na wniosek Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej, na szczeblach niższych mianowani i odwoływani przez Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej (art. 8)¹²⁹.

3.2. Okres 1956-1975

Okres pomiędzy 1956-1975 r. to czas dalszej przebudowy wymiaru sprawiedliwości. Krytyka systemu stalinowskiego i odwilż klimatu politycznego doprowadziły m.in. do zmian w kognicji sądów. Kompetencje sądów ulegały poszerzeniu¹³⁰. W tym okresie nasiliła się tendencja do tworzenia wydziałów

¹²⁸ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 346.

¹²⁹ Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 346.

¹³⁰ Jak chociażby ustawa z dnia 5 kwietnia 1955 r. o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób cywilnych, funkcjonariuszów organów bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej, Dz.U. 1955 nr 15, poz. 83.

zamiejscowych sądów powiatowych. Ustawa z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych wprowadziła zmiany w województwach i powiatach. Jak czytamy w ustawie:

Art. 1

„Dla każdego województwa oraz dla miasta wyłączonego z województwa tworzy się sąd wojewódzki. Może być utworzony jeden sąd wojewódzki dla województwa i miasta z niego wyłączonego¹³¹”.

A w kwestii powiatu:

Art. 1

„Dla każdego powiatu i miasta stanowiącego powiat miejski tworzy się sąd powiatowy, może jednak być utworzony jeden sąd powiatowy dla powiatu i miasta stanowiącego powiat lub dla sąsiadujących ze sobą powiatów. W miastach podzielonych administracyjnie na dzielnice, można tworzyć sądy powiatowe dla każdej dzielnicy¹³²”.

Dodatkowo w art. 2 ww. ustawy przyznano Ministrowi Sprawiedliwości możliwość tworzenia i znoszenia, poza siedzibą sądu, na drodze rozporządzenia wydziałów zamiejscowych zarówno sądów powiatowych, jak i ośrodków zamiejscowych dla sądów wojewódzkich¹³³.

Ilość zmian, jakie wprowadzane były w tym okresie, świadczy o braku jednolitej strategii dotyczącej kształtu przyszłego wymiaru sprawiedliwości. Zazwyczaj zmiany te nie wynikały bezpośrednio z przeprowadzonej analizy ilości spraw, co dałoby bez wątpienia obraz faktycznych potrzeb danego ośrodka, ale były odpowiedzią na wnioski płynące z terenu. Doskonałym przykładem na te działania jest wielokrotne powoływanie i znoszenie niektórych ośrodków. Wiele problemów przynosiła także organizacja sądów w dużych mia-

¹³¹ Ustawa z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1957 nr 31, poz. 133.

¹³² Ustawy z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1957 nr 31, poz. 133.

¹³³ Ustawa z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1957 nr 31, poz. 133.

stach, o czym bez wątpliwości świadczą wielokrotnie przeprowadzane zmiany w ich właściwościach¹³⁴. Wiele oddziałów musiało ulec likwidacji ze względu na kwestie lokalowe i personalne. Powojenne braki lokalowe, kadrowe, sprzętowe wciąż były przeszkodą w prawidłowym działaniu wymiaru sprawiedliwości. Lata 60. to czas rzeczywistej likwidacji wielu wydziałów zamiejscowych, tabela 5 prezentuje część z przeprowadzonych likwidacji.

Tabela 5. Reorganizacja wymiaru sprawiedliwości w latach 60.

Lp.	Rozporządzenie	Zniesienie/ powołania
1	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Nakle Sądu Powiatowego w Wyrzysku ¹³⁵	zniesienie
2	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 września 1963 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Szczepieszynie Sądu Powiatowego w Zamościu ¹³⁶	zniesienie
3	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Chełmży Sądu Powiatowego w Toruniu ¹³⁷	zniesienie
4	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Olsztynku Sądu Powiatowego w Ostródzie	zniesienie
5	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 czerwca 1963 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Orniecie Sądu Powiatowego w Braniewie ¹³⁸	zniesienie
6	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 sierpnia 1964 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Szczekocinach Sądu Powiatowego we Włoszczowie ¹³⁹	zniesienie

¹³⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1955 r. w sprawie utworzenia sądów powiatowych w Białymstoku, Dz.U. 1955 nr 26, poz. 156, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 kwietnia 1962 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla miasta Białegostoku i Sądu Powiatowego w Łapach, Dz.U. 1962 nr 22, poz. 101, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 października 1956 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego dla miasta Szczecina w Szczecinie, Dz.U. 1956 nr 52, poz. 235, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1962 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla m. Szczecina, Dz.U. 1962 nr 30, poz. 140, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lutego 1964 r. w sprawie utworzenia w Gdańsku jednego Sądu Powiatowego dla miasta Gdańska i powiatu Gdańskiego, Dz.U. 1964 nr 8, poz. 55, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 1963 r. w sprawie utworzenia we Wrocławiu jednego Sądu Powiatowego dla miasta Wrocławia i powiatu wrocławskiego, Dz.U. 1963 nr 41, poz. 229, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 1955 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego dla miasta Łodzi oraz zniesienia sądów powiatowych dla dzielnic Łodzi, Dz.U. 1956 nr 1, poz. 6.

¹³⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Nakle Sądu Powiatowego w Wyrzysku, Dz.U. 1962 nr 53, poz. 265.

¹³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 września 1963 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Szczepieszynie Sądu Powiatowego w Zamościu, Dz.U. 1963 nr 42, poz. 235.

¹³⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Chełmży Sądu Powiatowego w Toruniu, Dz.U. 1962 nr 65, poz. 318.

¹³⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 czerwca 1963 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Orniecie Sądu Powiatowego w Braniewie, Dz.U. 1963 nr 26, poz. 154.

¹³⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 sierpnia 1964 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Szczekocinach Sądu Powiatowego we Włoszczowie, Dz.U. 1964 nr 31, poz. 195.

Lp.	Rozporządzenie	Zniesienie/ powołania
7	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 września 1964 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zduńskiej Woli Sądu Powiatowego w Sieradzu ¹⁴⁰	zniesienie
8	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 września 1966 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Kętach Sądu Powiatowego w Oświęcimiu ¹⁴¹	zniesienie
9	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 kwietnia 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Ilży Sądu Powiatowego w Starachowicach ¹⁴²	zniesienie
10	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 maja 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Stopnicy Sądu Powiatowego w Busku Zdroju ¹⁴³	zniesienie
11	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zgierzu Sądu Powiatowego w Łodzi i utworzenia Sądu Powiatowego w Zgierzu oraz powierzenia temu sądowi rozpoznawania spraw o rozwód ¹⁴⁴	zniesienie
12	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Jaworznie ¹⁴⁵	utworzenie
13	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim	utworzenie
14	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Pabianicach ¹⁴⁶	utworzenie
15	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 1973 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zakopanem Sądu Powiatowego w Nowym Targu i utworzenia Sądu Powiatowego w Zakopanem ¹⁴⁷	zniesienie
16	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 1963 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Kłobucku ¹⁴⁸	zniesienie
17	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 maja 1963 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Choszcznie ¹⁴⁹	zniesienie
18	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 września 1964 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Dębnie ¹⁵⁰	zniesienie
19	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lutego 1964 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Nowym Dworze Gdańskim ¹⁵¹	zniesienie
20	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 marca 1965 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Nowogardzie ¹⁵²	zniesienie
21	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 1970 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla dzielnicy Nowa Huta w Krakowie ¹⁵³	zniesienie

Źródło: opracowanie własne.

¹⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 września 1964 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zduńskiej Woli Sądu Powiatowego w Sieradzu, Dz.U. 1964 nr 34, poz. 220.

¹⁴¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 września 1966 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Kętach Sądu Powiatowego w Oświęcimiu, Dz.U. 1966 nr 40, poz. 241.

¹⁴² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 kwietnia 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Ilży Sądu Powiatowego w Starachowicach, Dz.U. 1967 nr 16, poz. 77.

¹⁴³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 maja 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Stopnicy Sądu Powiatowego w Busku Zdroju, Dz.U. 1967 nr 19, poz. 85.

¹⁴⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zgierzu Sądu Powiatowego w Łodzi i utworzenia Sądu Powiatowego w Zgierzu oraz powierzenia temu sądowi rozpoznawania spraw o rozwód, Dz.U. 1967 nr 48, poz. 240.

¹⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Jaworznie, Dz.U. 1960 nr 19, poz. 116.

Jak wynika z powyższej tabeli, ilość zmian przeprowadzanych w podanym okresie czasu była znacząca. Często jednak zmiany te nie wynikały z długoterminowej strategii i były podejmowane krótkoterminowo, później zmieniane lub odwoływane.

Istotną kwestią obserwowaną w badanym okresie czasu jest powstawanie instytucji quasi-sądowych i pozasądowych. Zaliczyć do nich należy sądy społeczne, izby morskie, urzędy górnicze, kolegia karno-administracyjne czy też państwowy arbitraż gospodarczy. Organy te miały na celu, jak tłumaczono m.in. w ustawie z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych ugruntowanie zasad życia społecznego, a także – jak czytamy w Preambule – zapobiegania konfliktom i rozwijania prawidłowych stosunków międzyludzkich¹⁵⁴. Sądy społeczne powołane do życia ustawą z 1965 r. funkcjonowały aż do 1990 r. W art. 1 przywołanej wcześniej ustawy powołującej sądy społeczne czytamy, iż powstają one z inicjatywy społecznej i funkcjonować mogą jako sądy społeczne w zakładach pracy oraz jako społeczne komisje pojednawcze w miastach i dzielnicach. Sądy te pozostają pod opieką związków zawodowych. Artykuł 3 ww. ustawy dokładnie określa, jakiego typu sprawy rozstrzygają, zalicza się do nich m.in.: sprawy o naruszenie zasad współżycia społecznego, niewłaściwy stosunek do pracowników, zakłócanie spokoju i porządku w miejscu pracy lub w miejscu zamieszkania, lekceważenie przez pracowników zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, naruszenie mienia obywateli i innych (art. 3)¹⁵⁵. Wyłączone spod jurysdykcji sądów społecznych są sprawy

¹⁴⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Pabianicach, Dz.U. 1964 nr 23, poz. 153.

¹⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 1973 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zakopanem Sądu Powiatowego w Nowym Targu i utworzenia Sądu Powiatowego w Zakopanem, Dz.U. 1973 nr 42, poz. 257.

¹⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 1963 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Kłobucku, Dz.U. 1963 nr 6, poz. 35.

¹⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 maja 1963 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Choszcznie, Dz.U. 1963 nr 24, poz. 140.

¹⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 września 1964 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Dębnie, Dz.U. 1964 nr 34, poz. 221.

¹⁵¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lutego 1964 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Nowym Dworze Gdańskim, Dz.U. 1964 nr 8, poz. 54.

¹⁵² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 marca 1965 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Nowogardzie, Dz.U. 1965 nr 15, poz. 104.

¹⁵³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 1970 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla dzielnicy Nowa Huta w Krakowie, Dz.U. 1970 nr 30, poz. 258

¹⁵⁴ Ustawa z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych, Dz.U. 1965 nr 13, poz. 92.

¹⁵⁵ Ustawa z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych, Dz.U. 1965 nr 13, poz. 92.

związane ze sprawami kierowników zakładów pracy i ich zastępców (art. 4 pkt 2)¹⁵⁶. Jak stanowi art. 6 ustawy, członkiem sądu społecznego mógł zostać obywatel, który ukończył 26 lat, a także nie był karany sędownie oraz w grupie cieszył się zaufaniem i szacunkiem środowiska, a także posiada odpowiednie do sprawowanej funkcji doświadczenie życiowe (art. 6)¹⁵⁷. Członków sądu społecznego wybiera zebranie ogólne pracowników lub zebranie delegatów (art. 7 pkt 2)¹⁵⁸. Każdy mógł wnieść sprawę do sądu społecznego, z wyłączeniem spraw, w których toczy się już postępowanie cywilne lub karne. Zgodnie z art. 17 ustawy orzeczenia sądów społecznych nie podlegają zaskarżeniu. Izby Morskie i Urzędy Górnicze powoływane były dla spraw związanych z działalnością morską czy też górniczą. W postępowaniu nakazowym i mandatowym oraz przy prezydiach rad narodowych działały kolegia karno-administracyjne¹⁵⁹. Takie wprowadzenie czynnika społecznego miało doprowadzić do uspołecznienia wymiaru sprawiedliwości.

3.3. Organizacja sądownictwa w latach 1975-1989

Okres 14 lat pomiędzy 1975 a 1989 r. przyniósł zasadnicze zmiany w strukturze polskiego sądownictwa. Po przeprowadzonych w latach 1972-1975 reformach administracyjnych kraju praktycznie we wszystkich województwach funkcjonowały sądy rejonowe i sądy wojewódzkie. Reforma zakładała przekształcenia na linii sądów powiatowych i rejonowych, a tym samym dostosowanie sądów wojewódzkich do aktualnego podziału administracyjnego kraju. Pozytywnym aspektem przeprowadzonej reformy sądownictwa miało być przede wszystkim zbliżenie wymiaru sprawiedliwości do obywatela, a także polepszenie orzecznictwa dzięki znajomości regionu.

Poprzedzając analizę zmian w strukturach sądowniczych w tych latach, warto na chwilę skupić się na poprzedzającej reformę w sądownictwie reformę administracyjną kraju, efektem której powstało 49 województw. W myśl zmian administracyjnych powrócono do utworzenia gmin – jako najmniej

¹⁵⁶ Ustawa z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych, Dz.U. 1965 nr 13, poz. 92.

¹⁵⁷ Ustawa z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych, Dz.U. 1965 nr 13, poz. 92.

¹⁵⁸ Ustawa z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych, Dz.U. 1965 nr 13, poz. 92.

¹⁵⁹ Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym, Dz.U. 1951 nr 66, poz. 454.

szych jednostek administracji, likwidujący tym samym gromady i osiedla. Z 4315 gromad na mocy ustawy o utworzeniu gmin z dnia 29 listopada 1972 r. powołano 2366 gmin. Reformy administracji doprowadziły do zmian w Konstytucji PRL, którą zmieniono ustawą z dnia 28 maja 1975 r o zmianie Konstytucji dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, wprowadzając rady narodowe jako właściwe organy administracji państwowej¹⁶⁰. Ponadto ustawa wprowadziła dwustopniowy podział administracyjny kraju – wprowadzając gminy i miasta/dzielnice oraz województwa, jako jednostki podziału terytorialnego państwa. Tabela 6 przedstawia nowo wprowadzony podział na województwa wraz z ich siedzibami.

Tabela 6. Podział administracyjny kraju zgodnie z ustawą z dnia 28 maja 1975 r.

Województwo	Siedziba
Woj. stołeczne	Warszawa
Woj. białkopodlaskie	Biała Podlaska
Woj. białostockie	Białystok
Woj. bielskie	Bielsko Biała
Woj. bydgoskie	Bydgoszcz
Woj. chełmskie	Chełmie
Woj. ciechanowskie	Ciechanów
Woj. częstochowskie	Częstochowa
Woj. elbląskie	Elbląg
Woj. gdańskie	Gdańsk
Woj. gorzowskie	Gorzów Wlkp
Woj. jeleniogórskie	Jelenia Góra
Woj. kaliskie	Kalisz
Woj. katowickie	Katowice
Woj. kieleckie	Kielce
Woj. konińskie	Konin
Woj. koszalińskie	Koszalin
Woj. krakowskie	Kraków
Woj. krośnieńskie	Krosno
Woj. legnickie	Legnica
Woj. leszczyńskie	Lesznie
Woj. lubelskie	Lublin
Woj. łomżyńskie	Łomża
Woj. łódzkie	Łódź
Woj. nowosądeckie	Nowy Sącz

¹⁶⁰ Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o zmianie Konstytucji dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1975 nr 16, poz. 89.

Województwo	Siedziba
Woj. olsztyńskie	Olsztyn
Woj. opolskie	Opole
Woj. ostrołęckie	Ostrołęka
Woj. piłskie	Piłsko
Woj. piotrkowskie	Piotrków Trybunalski
Woj. płockie	Płock
Woj. poznańskie	Poznań
Woj. przemyskie	Przemysł
Woj. radomskie	Radom
Woj. rzeszowskie	Rzeszów
Woj. siedleckie	Siedlce
Woj. sieradzkie	Sieradz
Woj. skierniewickie	Skierniewice
Woj. słupskie	Słupsk
Woj. suwalskie	Suwałki
Woj. szczecińskie	Szczecin
Woj. tarnobrzeskie	Tarnobrzeg
Woj. tarnowskie	Tarnów
Woj. toruńskie	Toruń
Woj. wałbrzyskie	Wałbrzych
Woj. wrocławskie	Wrocław
Woj. zamojskie	Zamość
Woj. zielonogórskie	Zielona Góra

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych materiałów.

Zmiany, które przyniosła reforma administracyjna, doprowadziły do konieczności podjęcia właściwych reform w sądownictwie. W uzasadnieniu do projektu ustawy o dwustopniowym podziale administracyjnym czytamy, że projekt ten przewiduje zmiany w strukturze jednostek organizacyjnych, które działają poza systemem rad narodowych oraz mają na celu dostosowanie jej do dwustopniowego podziału administracyjnego Państwa. Podstawowym problemem nowej organizacji sądów w Polsce stała się znacząca liczba nowo powstałych województw, w których należało zadbać o właściwe lokale i kadre dla sądów wojewódzkich. Sporym problemem dla tak zorganizowanej władzy sądowniczej była organizacja chociażby dużej liczby sądów wojewódzkich. Potrzeby lokalowe, związane z wyposażeniem właściwym dla działania wymiaru sprawiedliwości, były ogromne. O ile ten problem nie istniał w większych aglomeracjach miejskich, o tyle w małych miasteczkach przekształconych na miasta wojewódzkie rysował się bardzo wyraźnie. Braki kadrowe

zabezpieczano kadrą sędziowską z rozwiązanych sądów powiatowych, choć – jak zwracają uwagę badający ten okres historyczny – sędziowie ci nie mieli doświadczenia na tym poziomie orzekania, a dodatkowo nie mieli dostępu do ośrodków naukowych, w których owe braki mogliby ewentualnie uzupełnić. Wielokrotnie podnoszono kwestie błędnie prowadzonej polityki kadrowej, zarzucając jej braki w wykształceniu i doświadczeniu, a także powolne zanikanie specjalizacji. A. Rzepliński w swojej publikacji *Sądownictwo w PRL* wydanej w 1990 r. w Londynie pisze wprost o: „obsadzeniu sądów wojewódzkich sędziami z sądów powiatowych: [...] delegowanymi i dojeżdżającymi oraz często merytorycznie najslabszymi sędziami wojewódzkimi bądź pospiesznie awansowanymi sędziami powiatowymi”.

Braki lokalowe rozwiązywano poprzez wprowadzanie siedzib tymczasowych. Takie rozwiązanie przyjęto m.in. w Ciechanowie, gdzie dla sądu wojewódzkiego utworzono siedzibę tymczasową w Płońsku, czy też z sądem wojewódzkim w Siedlcach, dla którego siedzibę tymczasową utworzono w Mińsku Mazowieckim. Przez cały okres, aż do 1980 r. wciąż dokonywano zmian organizacyjnych, zarówno co do ilości sądów rejonowych, jak i obszarów ich właściwości. Dopiero rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1980 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości uporządkowało przeprowadzone przez ten okres reformy¹⁶¹. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości powołano sądy wojewódzkie w: Warszawie, Białymstoku, Bielsku Białej, Bydgoszczy, Ciechanowie, Częstochowie, Elblągu i Gdańsku oraz w Kaliszu, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Legnicy, Lublinie, Łodzi, Łomży, Olsztynie, Opolu, Ostrołęce, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Poznaniu, Przemyślu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlcach, Słupsku, Suwałkach, Szczecinie, Tarnowie, Toruniu, Wałbrzychu, Włocławku, Wrocławiu, Zamościu i Zielonej Górze¹⁶². Nie utworzono sądu dla województw: białopodlaskiego, chełmskiego, gorzowskiego, jeleniogórskiego, konińskiego, leszczyńskiego, pilskiego, krośnieńskiego, tarnobrzeskiego, nowosądeckiego, sieradzkiego, skierniewickiego, na mocy rozporządzenia sprawy dla tych województw prowadzone były przez wyzna-

¹⁶¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1980 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów, Dz.U. 1980 nr 15, poz. 54.

¹⁶² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1975 nr 18, poz. 99.

czony sądy wojewódzkie. Utworzono 247 sądów rejonowych ich liczba była różna w zależności od województwa. W 1976 r. powołano dodatkowe sądy wojewódzkie w: Białej Podlaskiej, Gorzowie Wielkopolskim, Jeleniej Górze, Koninie, Krośnie Lesznie, Pile, Siedlcach i Tarnobrzegu. Tabela poniżej przedstawia rozkład wraz z podziałem sądów rejonowych. Przez cały ten okres dokonywano wielu mniejszych zmian dotyczących właściwości sądów, tak by dostosować sądownictwo do nowego podziału administracyjnego kraju. W 1977 r. na terenie kraju funkcjonowało 48 sądów wojewódzkich, jedynie w woj. chełmskim sądu nie powołano, a sprawy rozwiązywane były przez sąd w Lublinie.

Tabela 7. Rozkład wraz z podziałem sądów rejonowych

Województwo	Liczba	Siedziba Sądu Rejonowego
Woj. stołeczne	8 SR	SR w Grodzisku Mazowieckim, SR w Nowym Dworze Mazowieckim, SR w Otwocku, SR w Piasecznie z siedzibą w Warszawie, SR Pruszków, SR Wołomin, SR dla Warszawa-Praga, SR dla miasta stołecznego Warszawa
Woj. białkopodlaskie	2 SR	SR w Białej Podlaskiej, SR w Radzynie Podlaskim
Woj. białostockie	3 SR	SR w Białymstoku, SR w Bielsku Podlaskim, SR w Sokółce
Woj. bielskie	6 SR	SR w Bielsku Białej, SR w Cieszyźnie, SR w Oświęcimiu, SR w Suchoj Beskidzkiej, SR w Wadowicach, SR w Żywcu
Woj. bydgoskie	6 SR	SR w Bydgoszczy, SR w Chojnicach, SR w Inowrocławiu, SR w Szubinie, SR w Świeciu, SR w Tucholi
Woj. chełmskie	3 SR	-
Woj. ciechanowskie	4 SR	SR w Ciechanowie, SR w Mławie, SR w Płońsku, SR w Pułtusk
Woj. częstochowskie	3 SR	SR w Częstochowie, SR w Lublińcu, SR w Oleśnie
Woj. elbląskie	4 SR	SR w Braniewie, SR w Elblągu, SR w Kwidzynie, SR w Malborku
Woj. gdańskie	7 SR	SR w Gdańsku, SR w Gdyni, SR w Kościerzynie, SR w Sopocie, SR w Starogardzie Gdańskim, SR w Tczewie, SR w Wejherowie
Woj. gorzowskie	4 SR	SR w Gorzowie Wielkopolskim, SR w Międzyrzeczu, SR w Myśliborzu, SR w Strzelcach Krajeńskich
Woj. jeleniogórskie	5 SR	SR w Bolesławcu, SR w Jeleniej Górze, SR w Kamiennej Górze, SR w Lubaniu, SR w Zgorzelcu
Woj. kaliskie	4 SR	SR w Jarocinie, SR w Kaliszu, SR w Kępnie, SR w Ostrowie Wielkopolskim
Woj. katowickie	20 SR	SR w Będzinie, SR w Bytomiu, SR w Chorzowie, SR w Chrzanowie, SR w Dąbrowie Górniczej, SR w Gliwicach, SR w Jaworznie, SR w Katowicach, SR w Mikołowie, SR w Mysłowicach, SR w Ōlkuszu, SR w Pszczynie, SR w Raciborzu, SR w Rudzie Śląskiej, SR w Rybniku, SR w Sosnowcu, SR w Tarnowskich Górach, SR w Wodzisławiu Śląskim SR w Zabrze, SR w Zawierciu
Woj. kieleckie	8 SR	SR w Busku Zdroju, SR w Jędrzejowie, SR w Kielcach, SR w Końskich, SR w Miechowie, SR w Ostrowcu Świętokrzyskim, SR w Pińczowie, SR w Starachowicach
Woj. konińskie	4 SR	SR w Kole, SR w Koninie SR w Słupcy SR w Turku
Woj. koszalińskie	5 SR	SR w Białogardzie, SR w Drawsku Pomorskim, SR w Kołobrzegu, SR w Koszalinie, SR w Szczecinku

Województwo	Liczba	Siedziba Sądu Rejonowego
Woj. krakowskie	2 SR	SR w Krakowie, SR w Mysłenicach
Woj. krośnieńskie	5 SR	SR w Brzozowie, SR w Jasle, SR w Krośnie, SR w Lesku, SR w Sanoku
Woj. legnickie	5 SR	SR w Głogowie, SR w Jaworze, SR w Legnicy, SR w Lubinie, SR w Złotoryi
Woj. leszczyńskie	3 SR	SR w Gostyniu, SR w Lesznie, SR w Rawiczu
Woj. lubelskie	4 SR	SR w Kraśniku, SR w Lubartowie, SR w Lublinie, SR w Puławach
Woj. łomżyńskie	3 SR	SR w Grajewie, SR w Łomży, SR w Zambrowie
Woj. łódzkie	3 SR	SR w Łodzi, SR w Pabianicach, SR w Zgierzu
Woj. nowosądeckie	6 SR	SR w Gorlicach, SR w Limanowej, SR w Nowym Sączu, SR w Nowym Targu, SR w Zakopanem
Woj. olsztyńskie	7 SR	SR w Bartoszycach, SR w Biskupcu, SR w Iławie, SR w Kętrzynie, SR w Olsztynie, SR w Ostródzie, SR w szczytnie
Woj. opolskie	7 SR	SR w Brzegu, SR w Kluczborku, SR w Koźlu, SR w Nysie, SR w Opolu, SR w Prudniku, SR w Strzelcach Opolskich
Woj. ostrołęckie	4 SR	SR w Ostrołęce, SR w Ostrowi Mazowieckiej, SR w Przasnyszu, SR w Wyszkowie
Woj. piłskie	4 SR	SR w Pile, SR w Trzciance, SR w Wąlczu, SR w Wągrowcu
Woj. piotrkowskie	5 SR	SR w Bełchatowie, SR w Opocznie, SR w Piotrkowie Trybunalskim, SR w Radomsku, SR w Tomaszowie Mazowieckim
Woj. płockie	3 SR	SR w Kutnie, SR w Płocku, SR w Łęczycy
Woj. poznańskie	5 SR	SR w Gnieźnie, SR w Grodzisku Wielkopolskim, SR w Poznaniu, SR w Szamotułach, SR w Środzie Wielkopolskiej
Woj. przemyskie	4 SR	SR w Jarosławiu, SR w Lubaczowie, SR w Przemysłu, SR w Przeworsku
Woj. radomskie	4 SR	SR w Grójcu, SR w Koziencach SR w Lipsku SR w Radomiu
Woj. rzeszowskie	7 SR	SR w Kolbuszowej, SR w Leżajsku, SR w Łańcucie, SR w Mielcu, SR w Ropczycach, SR w Rzeszowie, SR w Strzyżowie
Woj. siedleckie	5 SR	SR w Garwolinie, SR w Łukowie, SR w Mińsku Mazowieckim, SR w Siedlcach, SR w Węgrowie
Woj. sieradzkie	3 SR	SR w Łasku, SR w Sieradzu, SR w Wieluniu
Woj. skierniewickie	5 SR	Sr w Brzezinach, SR w Łowiczu, SR w Rawie Mazowieckiej, SR w Skierniewicach, SR w Sochaczewie
Woj. słupskie	4 SR	SR w Bytowie, SR w Człuchowie, SR w Lęborku, SR w Słupsku
Woj. suwalskie	5 SR	SR w Augustowie, SR w Elk, SR w Giżycku, SR w Pisz, SR w Suwałkach
Woj. szczecińskie	8 SR	SR w Goleniowie, Sr w Gryficach, SR w Gryfinie, SR w Kamieniu Pomorskim, SR w Łobzie, SR w Starogardzie Szczecińskim, SR w Szczecinie, SR w Świnoujściu
Woj. tarnobrzskie	5 SR	SR w Janowie Lubelskim, SR w Sandomierzu, SR w Stalowej Woli, SR w Staszowie, SR w Tarnobrzegu
Woj. tarnowskie	4 SR	SR w Bochni, SR w Dąbrowie Tarnowskiej, SR w Dębicy, SR w Tarnowie
Woj. toruńskie	5 SR	SR w Brodnicy, SR w Chełmnie, SR w Grudziądzu, SR w Nowym Mieście Lubawskim, SR w Toruniu
Woj. wałbrzyskie	5 SR	SR w Dzierżonowie, SR w Świdnicy, SR w Wałbrzychu, SR w Żąbkowicach Śląskich
Woj. wrocławskie	4 SR	SR w Lipnie, SR w Radziejowie, SR w Rypinie, SR we Włocławku
Woj. zamojskie	4 SR	SR w Biłgoraju, SR w Hrubieszowie, SR w Tomaszowie Lubelskim, SR w Zamościu
Woj. zielonogórskie	7 SR	SR w Krośnie Odrzańskim, SR w Nowej Soli, SR w Wolsztynie, SR w Świebodzinie, SR w Zielonej Górze, SR w Żaganiu, SR w Żarach

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z nowym podziałem administracyjnym kraju sądy pracy i ubezpieczeń społecznych utworzone zostały w Warszawie, Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu, Zielonej Górze¹⁶³. Dodatkowo na mocy rozporządzenia Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych powołano terenowe siedziby komisji rozjemczych i odwoławczych przy sądach rejonowych¹⁶⁴.

Reforma sądownictwa przeprowadzona według powyższych zasad zdaniem wielu nie była właściwa i nie przysłużyła się rozwojowi wymiaru sprawiedliwości. L. Garlicki zwraca uwagę na ogromne nierówności, które przyniosła reforma. Liczba sądów była zróżnicowana, jeśli chodzi o województwa. Braki kadrowe, a także późniejsze niedoinwestowania kadrowe, jeśli chodzi o wiedzę, doprowadziły do powstania różnic w orzecznictwie.

3.4. Lata 1980-1989 – analiza przemian

Przemiany polityczne i społeczne, jakie miały miejsce pomiędzy 1980 a 1981 r., a przede wszystkim powstające ruchy solidarnościowe nie przeszły bez echa dla wymiaru sprawiedliwości. Jak zauważa D. Skrzypiński w swojej publikacji *Władza sądownicza w procesie transformacji polskiego systemu politycznego. Studium politologiczne*: „ruchy solidarnościowe doprowadziły także do przyciągnięcia w swoje szeregi reprezentantów sądownictwa”¹⁶⁵. Okres powstania Solidarności jest okresem niezwykle istotnym w rozwoju sądownictwa w Polsce, bez wątpienia stanowił on pewnego rodzaju przełom w kwestiach związanych z polityką kadrową i możliwością działania w związkach zawodowych. Do głosu dochodziły postulaty dotyczące zwiększenia praworządności, zarówno optujące za zwiększeniem gwarancji praw i swobód obywatelskich,

¹⁶³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia okręgowych sądów pracy i ubezpieczeń społecznych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1975 nr 18, poz. 99.

¹⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie terytorialnego zakresu działania i siedzib terenowych komisji rozjemczych o terenowych komisji odwoławczych ds. pracy, Dz.U. 1975 nr 18, poz. 101.

¹⁶⁵ D. Skrzypiński, *Władza sądownicza w procesie transformacji polskiego systemu politycznego. Studium politologiczne*, Wrocław 2009, s. 95.

jak i odwołujące się do aktualnego stanu wymiaru sprawiedliwości – jego jakości, organizacji (głównie w kwestiach znaczącego rozdrobnienia) – prowadzące do postulatów o reorganizację sądów. Reorganizacja ta miałaby polegać na ograniczeniu liczby sądów wojewódzkich i przemianowaniu części na sądy okręgowe i miałaby powstrzymać negatywne konsekwencje reformy struktury organizacyjnej¹⁶⁶. Komisja Kodyfikacyjna wszystkie te postulaty zawarła w projekcie nowelizacji ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych. Nad zmianami w sądownictwie pracę podjęło także Ministerstwo Sprawiedliwości. W kwestiach reorganizacji sądownictwa proponowano zmniejszenie liczby sądów wojewódzkich do liczby 20/22, które to obejmować mogłyby kilka województw. W 1980 r. utworzono w Warszawie Naczelny Sąd Administracyjny właściwy w skargach na decyzje administracyjne¹⁶⁷.

Niestety wprowadzony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny przerwał pracę nad reorganizacją sądownictwa. Okres stanu wojennego znacząco uszczuplił kadre sędziowską. W tym czasie sytuację kadrową w polskim sądownictwie określano jako krytyczną. Próbując ją ratować, zdecydowano się nawet na podjęcie decyzji o naborze studentów bez aplikacji i asesury. Pomimo sytuacji związanej ze stanem wojennym prowadzono reorganizację sądów. Zgodnie z postulatami doprowadzono do znoszenia sądów wojewódzkich. W tym okresie zmieniono m.in. sądy wojewódzkie w Białej Podlaskiej, Krośnie, Słupsku, Skierniewicach. W kolejnych latach znoszono sądy w Pile, Ciechanowie. Pomimo słusznej argumentacji (niska jakość kadry sędziowskiej, niski poziom orzecznictwa) reformy te były trudne do przeprowadzenia ze względu na znaczny sprzeciw władz i środowisk lokalnych. Czas stanu wojennego przyniósł zmiany w tworzeniu sądów rejonowych. Zmiany w administracji państwa – jak chociażby tworzenie nowych miast – zmuszały do zmian w organizacji i właściwości sądów rejonowych¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Szerzej: J. Brol, *Kierunki reformy sądownictwa*, PiP 1981, s. 20.

¹⁶⁷ Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. 1980 nr 4, poz. 8.

¹⁶⁸ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 1983 r. w sprawie utworzenia miast w województwach elbląskim, jeleniogórskim, leszczyńskim, siedleckim, suwalskim ciągnęło za sobą zmianę w sądownictwie, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 lutego 1984 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1984 nr 13, poz. 55, rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 marca 1984 r. w sprawie utworzenia miast w województwach katowickim i szczecińskim, Dz.U. 1984 nr 14, poz. 62, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1984 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1984 nr 40, poz. 215.

Wielokrotne nowelizacje dotyczące działalności sądów powszechnych doprowadziły do wprowadzenia nowej ustawy. Dnia 1 września 1985 r. do życia weszła ustawa o ustroju sądów powszechnych¹⁶⁹. Wprowadzenie nowej ustawy regulującej kwestie organizacji i działania sądów powszechnych było nieuniknione w związku z wieloma zmianami, które przyniosła chociażby reforma administracyjna. Wprowadzona ustawa regulowała w całościowy sposób kwestie związane z organizacją sądu powszechnego w PRL. Ustawa poszerzała kompetencje sądów powszechnych, przekazując w ich orzecznictwo kwestie spraw gospodarczych, z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Ustawa stała się aktem prawnym, który w całości regulował zakres przedmiotowy sądów powszechnych. Zgodnie z ustawą z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw z zakresu pracy i ubezpieczeń społecznych sądy pracy oraz sądy pracy i ubezpieczeń społecznych są odrębnymi jednostkami organizacyjnymi sądów wojewódzkich i rejonowych¹⁷⁰. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1985 r. w sprawie utworzenia sądów pracy i ubezpieczeń społecznych w sądach wojewódzkich i sądów pracy w sądach rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości powstały jednostki właściwe przy 20 sądach wojewódzkich¹⁷¹. Generalnie ustawa usystematyzowała jedynie wprowadzane do tej pory zmiany. W kwestii sądów rejonowych utrzymano dotychczasowe założenia. Tworzenie sądów wojewódzkich rozszerzono do kilku województw – co miało doprowadzić do zmniejszenia ich liczby. Do problemu liczby sądów wojewódzkich i zmian w tej kwestii odniósł się w rozporządzeniu także Minister Sprawiedliwości – rozporządzeniem z dnia 28 grudnia 1985 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości. Po dokonaniu zmian funkcjonowały 44 sądy wojewódzkie oraz 271 sądów rejonowych. W 1989 r. zgodnie z ustawą z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych¹⁷² utworzono sądy gospodarcze, które na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 1989 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i sądach rejonowych oraz ustalenia siedzib i obszarów właściwości zostały po-

¹⁶⁹ Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1985 nr 31, poz. 137.

¹⁷⁰ Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw z zakresu pracy i ubezpieczeń społecznych, Dz.U. 1985 nr 20, poz. 85.

¹⁷¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1985 r. w sprawie utworzenia sądów pracy i ubezpieczeń społecznych w sądach wojewódzkich i sądów pracy w sądach rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1985 nr 28, poz. 121.

¹⁷² Ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, Dz.U. 1989 nr 33, poz. 175.

wołane przy 19 województwach¹⁷³. Notuje się, że w 1989 r. do sądów wpłynęło ok. 1,9 mln spraw. Przemiany i reformy sądownictwa po 1989 r. wymagały przede wszystkim dobrze poprowadzonej dekomunikacji struktur i doprowadzenia do zwiększenia wydajności i efektywności sądów.

Podsumowanie

Niniejszy rozdział podejmuje problematykę odbudowy wymiaru sprawiedliwości umieszczoną w cezurze czasowej lat 1950-1989. Jest to niezwykle szeroki czasookres, biorąc pod uwagę wydarzenia, dlatego też autor postanowił podzielić go na okresy, celem pełniejszego wprowadzania czytelnika w omawiany problem.

Pierwszy omawiany okres, obejmujący czas 6 lat pomiędzy 1950 a 1956 r., to czas dostosowywania i reorganizacji wymiaru sprawiedliwości do reformy administracyjnej kraju, co miało przede wszystkim na celu ułokalić sądownictwo i powiązać wymiar sprawiedliwości z terytorium, na którym działa, co w dalszej perspektywie miało go uskutecznić. Nie bez znaczenia na podejmowane w tym okresie decyzje pozostaje prowadzona w państwie polityka, często wprowadzająca wątek ideologiczny. Znacząca w tym czasie jest także rola, jaką odgrywał Minister Sprawiedliwości, którego obdarzono szerokimi uprawnieniami w zakresie powoływania i odwoływania sądów. W omawianym okresie istotne także staje się powołanie Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej.

Kolejnym okresem wyróżnionym w niniejszym rozdziale są lata 1956-1975, naznaczone dalszym procesem odbudowy wymiaru sprawiedliwości, ale w duchu częściowej odwilży klimatu politycznego, powiązanej z krytyką stalinizmu. Kolejne zmiany wprowadzały m.in. wydziały zamiejskowe, a także instytucje quasi-sądowe jak chociażby Izby Morskie. Dodatkowo czas ten naznaczony był reformą administracyjną kraju, która wywarła niebagatelny wpływ na organizację wymiaru sprawiedliwości. Okres 1980-1989 to czas związany z ruchami solidarnościowymi, przyniósł też zmiany w sądownictwie. Wprowadzony stan wojenny utrudnił dalszą reorganizację wymiaru sprawiedliwości.

¹⁷³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 1989 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i sądach rejonowych oraz ustalenia siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1991 nr 77, poz. 343.

Rozdział 4

Kształtowanie sądów w latach 1990-2020

Dwudziestolecie obejmujące zmiany pomiędzy 1990 a 2010 r. jest tak obfite w wydarzenia i zmiany w strukturach sądownictwa w Polsce, że zasadnym wydaje się podzielenie go na dwa etapy¹⁷⁴. Nie sposób bowiem oderwać przemian zachodzących w wymiarze sprawiedliwości od zmian, które zaszły w tym czasie w kraju, związanych z przemianami ustrojowymi, politycznymi, administracyjnymi, a także społecznymi. Procesy, które zachodziły, związane były przede wszystkim z demokratyzacją państwa, jak tłumaczy D. Skrzypiński, system demokratyczny zastępował system niedemokratyczny¹⁷⁵.

Obrady okrągłego stołu zapoczątkowały zmiany. Dyskusje toczące się w trzech podstawowych zespołach (ds. gospodarki i polityki społecznej, reform politycznych, pluralizmu związkowego) procedowały na tematy związane z przebudową istniejącego do tej pory systemu. Zespół ds. reform politycznych składał się m.in. z podzespołu do spraw reformy prawa i sądów. W jego skład wchodził m.in.: Zbigniew Bujak, Lucjan Czubiński, Jacek Hofman, Kazimierz Buchała, Piotr Chojnacki Andrzej Zoll i inni. Podstawowym celem opozycyjnej części podzespołu było uzyskanie niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej. W okresie pomiędzy 6 lutego a 5 kwietnia doprowadzono do sformułowania 13 rekomendacji dla sądownictwa:

1. Wprowadzenie do Konstytucji zasady nieusuwalności sędziów z jednoczesnym określeniem ustawowych wyjątków od tej zasady – z powodu stanu zdrowia, orzeczenia dyscyplinarnego, orzeczenia kary zakazu wykonywania zawodu sędziego lub prokuratora.
2. Zniesienie kadencyjności sędziów Sądu Najwyższego.

¹⁷⁴ Szerzej: J. Jaskiernia, *Transformacja wymiarów sprawiedliwości. Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji*. Toruń 2011.

¹⁷⁵ D. Skrzypiński, *Władza sądownicza w okresie transformacji polskiego systemu politycznego. Studium politologiczne*, Wrocław 2009, s. 107.

3. Rezygnację z wymogu rękojmi należytego wykonywania obowiązków sędziego przy powoływaniu i odwoływaniu sędziów.
4. Konstytucyjne ustanowienie Krajowej Rady Sądownictwa, składającej się z przedstawicieli władzy ustawodawczej, wykonawczej oraz sądowniczej, która współdecydowałaby o sprawach kadrowych sędziów w szczególności przedstawiałaby kandydatów na stanowiska sędziów.
5. Rozszerzenie uprawnień organów samorządu sędziowskiego poprzez m.in. współdecydowanie w obsadzaniu stanowisk prezesów sądów.
6. Wybór członków kolegium sądu wojewódzkiego w całości przez zgromadzenie ogólne.
7. Wprowadzenie kadencyjności na stanowiskach prezesów sądów.
8. Zmodyfikowanie wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej wydawanych przez Sąd Najwyższy w taki sposób, aby nie naruszały one zasady podległości sędziów tylko ustawom.
9. Wyposażenie składów orzekających w uprawnienia do bezpośredniego kierowania do Trybunału Konstytucyjnego pytań prawnych, co do zgodności aktu ustawodawczego z Konstytucją, albo innego aktu normatywnego z Konstytucją lub aktem ustawodawczym.
10. Poszerzenie prawa do sądu poprzez między innymi poddanie właściwości sądów nowych kategorii spraw.
11. Podniesienie rangi i pozycji ławników, co wymaga rozważenia ich powoływania w wyborach bezpośrednich.
12. Określenie w regulaminie czynności sądów obiektywnych, zapewniających bezstronność kryteriów przydzielenia sędziom spraw i zasad zastępowania się przez sędziów, które byłyby jawne dla stron.
13. Ustalenie wynagrodzeń sędziów wg. kryteriów odpowiednich do wysokiej pozycji społecznej zawodu sędziego, z tym, że wysokość wynagrodzeń sędziów danego sądu różnicuje jedynie wysługa lat i sprawowana funkcja¹⁷⁶.

Mimo to, jak słusznie zaznacza wielu badaczy, polskie dotychczasowe sądownictwo nie przeszło gruntownej zmiany i debaty nad zasadnością dotych-

¹⁷⁶ Sprawozdanie z posiedzeń Podzespołu Reformy Prawa i Sądów „Okrągłego Stołu”, on-line: http://okragly-stol.pl/wp-content/uploads/2014/04/05_sprawozdanie_prawo_sady.pdf [22.09.2020].

czasowego funkcjonowania. Nie pochyłono się nad kwestiami adekwatności istniejących struktur do zadań przed nimi postawionych, nad rekrutacją sędziów ani procesem ich kształcenia. Jak zaznacza A. Gaberle „[...] sądy pozostały po prostu przeniesione w niezmienionym kształcie z jednej rzeczywistości w drugą. [...] Obciążono sądownictwo dziesiątkami nowych zadań wynikających ze zmiany stosunków politycznych i społeczno-gospodarczych, przerzucając na nie sprawy prowadzone poprzednio przez zlikwidowane obecnie komisje arbitrażowe, wydziały organów administracji, kolegia ds. wykroczeń itd. Nie zmieniając ani struktury, ani organizacji wewnętrznej sądownictwa”¹⁷⁷. Doprowadziło to niejako do wejścia peerelowskiego sądownictwa w nowe zadania transformującej się i demokratyzującej Polski. Braki analizy i debaty nad dotychczasowym systemem nie pozwolił na wprowadzenie zmian w kształtującej się na nowo demokracji.

7 kwietnia 1989 r. na mocy ustawy o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej wprowadzono do ustawy zasadniczej przepis o nieusuwalności sędziów, a także zniesiono zasadę kadencyjności sędziów Sądu Najwyższego¹⁷⁸. 20 grudnia powołano na mocy ustawy Krajową Radę Sądownictwa¹⁷⁹. Ustawą z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej poza wprowadzonymi zmianami politycznymi w kwestii sądownictwa podjęto następujące kwestie: „Wymiar Sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne i sądy szczególne”. 20 grudnia 1989 r. wprowadzono w życie ustawę o zmianie ustaw – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sędziu Administracyjnym, o Trybunale Konstytucyjnym, o ustroju sądów wojskowych i Prawo o notariacie. Rok 1990 przyniósł powolne wprowadzanie reform – począwszy od reform administracji kraju, w szczególności reform administracji samorządowej. W sądownictwie dyskutowano nad dwoma wariantami reformy sądów powszechnych. Wariant pierwszy opierał się na wprowadzeniu trój-szczeblowego modelu sądownictwa powszechnego. Wariant drugi wiązał się także z trój-szczeblowym podziałem sądownictwa, ale w tym wariacie sądy I instancji miały stać się właściwe w sprawach cywilnych, karnych oraz rodzinnych i nieletnich. Sądy II instancji w sprawach rozpoznawania środków odwoławczych od orzeczeń sądów I instancji, a dodatkowo w poważniejszych

¹⁷⁷ A. Gaberle, *Rozważania o prawie i sądownictwie*, Kraków 2005, ss. 57-58.

¹⁷⁸ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1989 nr 19, poz. 101.

¹⁷⁹ Ustawa z dnia 20 grudnia 1989 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa, Dz.U. 1989 nr 73, poz. 435.

sprawach działać jak sądy I instancji. Natomiast sądy III szczebla obejmowałyby sądownictwo okręgowe i miały rozpatrywać wyłącznie środki odwoławcze od orzeczeń sądów II szczebla.

W efekcie prowadzonych debat postanowiono wprowadzić drugi wariant, a reformę związaną z jego wprowadzeniem podzielić na dwa etapy. Reforma miała się rozpoczynać od powołania sądów apelacyjnych (trzeci szczebel) i miała być zrealizowana począwszy od 1 lipca 1990 r. Drugi etap opierający się na pełnej reformie struktur sądów powszechnych, miał obejmować rok i być przeprowadzony w okresie pomiędzy 1 lipca 1991 r. a 1 lipca 1992 r. Reforma ta miała zostać przeprowadzona na podstawie zmian w ustawie Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1989 i 1990 r. Pierwsza z nich dotyczyła w szczególności sprawowania przez sądy powszechne wymiaru sprawiedliwości, a ponadto dokonała zmiany w przepisach o Sądzie Najwyższym, sądzie dyscyplinarnym, oraz samorządzie sędziowskim. Zwrócono szczególną uwagę na niezawisłość sędziów i sądów, co jak zaznaczono w Uzasadnieniu do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i Prawo o notariacie zasada ta stanowi podstawę funkcjonowania państwa prawa¹⁸⁰ i wyznacza nowy kierunek. Jest zgodna z Podzespołem do Spraw Reformy Prawa i Sądów, zyskując także szerokie społeczne poparcie.

Kolejną ustawą zmieniającą strukturę sądownictwa była ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. na mocy której powoływano sądy apelacyjne (art. 1)¹⁸¹. Dotąd istniejąca dwuszczeblowa struktura (sądy wojewódzkie i rejonowe) została zmieniona na trójszczeblową dodając sądy apelacyjne, co miało na celu przede wszystkim odciążenie Sądu Najwyższego przez przeniesienie rozpoznawania zwykłych środków odwoławczych przez sądy apelacyjne i pozostawienie Sądu Najwyższego jako naczelnego organu sądowego. Ponadto zmiana ta ułatwiła społeczeństwu odwoływanie się od orzeczeń sądów wojewódzkich wydanych w pierwszej instancji. W sądach apelacyjnych powoływane mogły być odrębne jednostki organizacyjne właściwe do rozpo-

¹⁸⁰ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i Prawo o notariacie, Projekt rządowy z dnia 16 października 1989 r. Posiedzenie Sejmu, Druk nr 49, Biblioteka Sejmowa, s. 1.

¹⁸¹ Ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa, Dz.U. 1990 nr 53, poz. 306.

znawania spraw pracy i ubezpieczeń społecznych. Ustawa stanowiła także o organach sądu apelacyjnego, które mieli stanowić prezes sądu, zgromadzenie ogólne sędziów i kolegium sądu apelacyjnego. Po wejściu w życie ustawy, na mocy rozporządzenia powołano SA w Warszawie, SA w Białymstoku, SA w Gdańsku, SA w Lublinie, SA w Łodzi, SA w Poznaniu, SA w Rzeszowie¹⁸². Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 września 1990 r. utworzono Sądy Apelacyjne w Katowicach, Krakowie i Wrocławiu. Na mocy ustawy z dnia 15 maja 1993 r. o zmianie ustaw – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o prokuraturze, o Sądzie Najwyższym, o Trybunale Konstytucyjnym, o Krajowej Radzie Sadownictwa i o powołaniu sądów apelacyjnych utworzono prokuratury apelacyjne. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 1993 r. w sprawie utworzenia prokuratur apelacyjnych w Warszawie, Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie i Wrocławiu oraz ustalenia ich siedzib i terytorialnego zakresu działania ustalono ich siedziby i właściwości. Tabela 8 przedstawia właściwości poszczególnych sądów apelacyjnych:

Tabela 8. Właściwości sądów apelacyjnych

Lp.	Sąd apelacyjny	Właściwość
1	SA w Warszawie	Województwa: warszawskie, ciechanowskie, olsztyńskie, płockie, radomskie
2	SA w Białymstoku	Województwa: białostockie, łomżyńskie, suwalskie
3	SA w Gdańsku	Województwa: bydgoskie, elbląskie, gdańskie, koszalińskie, słupskie, toruńskie, wrocławskie
4	SA w Lublinie	Województwa: białopodlaskie, chełmskie, lubelskie, siedleckie, zamojskie
5	SA w Łodzi	Województwa: kaliskie, łódzkie, piotrkowskie, sieradzkie, skierniewickie
6	SA w Poznaniu	Województwa: gorzowskie, konińskie, leszczyńskie, piłskie, poznańskie, szczecińskie, zielonogórskie
7	SA w Rzeszowie	Województwa: krośnieńskie, przemyskie, rzeszowskie, tarnobrzescie
8	SA w Katowicach	Województwa: bielskie, częstochowskie, katowickie
9	SA w Krakowie	Województwa: kieleckie, krakowskie, nowosądeckie, tarnowskie
10	SA we Wrocławiu	Województwa: jeleniogórskie, legnickie, opolskie, wałbrzyskie, wrocławskie

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i rejonowych znacznie miało Rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i sądach rejonowych z dnia 7 sierpnia 1991 r., w któ-

¹⁸² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 1990 r. w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych w Warszawie, Białymstoku, Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Poznaniu i Rzeszowie oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1990 nr 56, poz. 335.

rym ustalono ich siedziby i zakres właściwości¹⁸³. Z uwagi jednak na ciągłe zmiany związane z transformacją przez kolejne lata dokonywano szeregu zmian w ich rozmieszczeniu, konieczne było na przykład utworzenie wielu ośrodków zamiejscowych dla sądów wojewódzkich¹⁸⁴.

Zmiany wprowadzane reformą objęły także kwestie postępowań w sprawach o wykroczenia. Na mocy ustawy z dnia 8 czerwca 1990 r. o zmianie ustaw: Kodeks postępowania karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń i Kodeks pracy powołano kolegia do spraw wykroczeń przy sądach rejonowych, nad którymi nadzór sprawować miał Minister Sprawiedliwości¹⁸⁵. Na mocy ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o notariacie oraz o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych¹⁸⁶ zniesiono Państwowe Biura Notarialne, a ich właściwość przeniesiono na sądy rejonowe. W miejsce zniesionych biur miały powstać kancelarie notarialne w sądach rejonowych zgodnie z właściwością znoszonych biur¹⁸⁷. Kwestie te regulowało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 maja 1991 r. w sprawie określenia sądów rejonowych prowadzących księgi wieczyste oraz obszarów ich właściwości miejscowej¹⁸⁸.

Zmiany te z uwagi na konieczność znalezienia siedziby i obsady personalnej dla nowo powstających jednostek stwarzały niejednokrotnie wiele problemów. Problemem było znalezienie właściwej siedziby z odpowiednią

¹⁸³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 sierpnia 1991 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1991 nr 77, poz. 343.

¹⁸⁴ Np. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 lipca 1991 r. w sprawie utworzenia w Pile Ośrodka Zamiejscowego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, Dz.U. 1991 nr 69, poz. 300, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1992 r. w sprawie utworzenia w Lesznie Ośrodka Zamiejscowego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, Dz.U. 1992 nr 42, poz. 187, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 1993 r. w sprawie utworzenia w Rybniku Ośrodka Zamiejscowego Sądu Wojewódzkiego w Katowicach, Dz.U. 1993 nr 129, poz. 605.

¹⁸⁵ Ustawa z dnia 8 czerwca 1990 r. o zmianie ustaw: Kodeks Postępowania Karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń i Kodeks Pracy, Dz.U. 1990 nr 43, poz. 251.

¹⁸⁶ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o notariacie oraz o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych, Dz.U. 1991 nr 22, poz. 92.

¹⁸⁷ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o notariacie oraz o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych, Dz.U. 1991 nr 22, poz. 92.

¹⁸⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 maja 1991 r. w sprawie określenia sądów rejonowych prowadzących księgi wieczyste oraz obszarów ich właściwości miejscowej, Dz.U. 1991 nr 53, poz. 230.

infrastrukturą, dlatego też początkowo warunki lokalowe większości sądów i jednostek dalekie były od ideału. Następujące po sobie zmiany wymagały uporządkowania, którego próbę podjęto rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 września 1992 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości¹⁸⁹. Niestety z uwagi na wciąż postępujące zmiany także i to rozporządzenie z czasem uległo dezaktualizacji.

Reforma i podjęte zmiany nie doprowadziły jednak do zmniejszenia ilości spraw w sądach, a dodatkowo podpisanie przez Polskę Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka¹⁹⁰ i tym samym zapewnieniu prawa do rozstrzygnięcia spraw w rozsądnych terminach wymusiła kolejne zmiany¹⁹¹. Jednym z przykładów reakcji na ratyfikację Konwencji było przekazanie spraw dotyczących tymczasowego aresztowania z właściwości prokuratur do sądu.

1997 r. przyniósł przełomowy moment dla wymiaru sprawiedliwości. Uchwalenie nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polski wprowadziło przede wszystkim trójstopniowy podział władzy, na którym opierać miało się praworządne państwo¹⁹². Z konstytucji wynika, iż władzę sądowniczą w Polsce sprawują sądy i trybunały, które są władzą o charakterze odrębnym i niezależnym od wszelkich innych władz. Zgodnie z przepisami wymiar sprawiedliwości sprawuje Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne, sądy wojskowe¹⁹³. Obowiązuje wymóg dwuinstancyjności. Jednocześnie przez wzgląd na Konwencję o Ochronie Praw Człowieka zaznacza się, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez uzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 września 1992 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1992 nr 70, poz. 352.

¹⁹⁰ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284.

¹⁹¹ Szerzej: Ł. Urbański, *Realizacja wymiaru sprawiedliwości w rozsądnym terminie w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów RP ze szczególnym uwzględnieniem spraw z zakresu ubezpieczenia społecznego o pozwoleniu na broń* [w:] J. Jaskiernia, *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości, tom II Proces transformacji i dylematy wymiaru sprawiedliwości*, Toruń 2011.

¹⁹² Szerzej: A. Bałaban, *Polskie problemy ustrojowe. Konstytucja, źródła prawa, samorząd terytorialny, prawa człowieka*. Warszawa 2003, por. *Konstytucja RP z 1997 r. na tle zasad współczesnego państwa prawnego. Zagadnienia wybrane*, M. Kruk (red.) Warszawa 2006.

¹⁹³ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483.

¹⁹⁴ J. Połatyńska, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego*, [w:] L. Koba, W. Waclawczyk (red.), *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, Warszawa 2009, por. P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] P. Wiliński (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009.

4.1. Podstawowe problemy wymiaru sprawiedliwości

Lata po reformie z 1989 r. naznaczone były wieloma brakami w sądownictwie: począwszy od problemów finansowych, przez nawarstwiający się problemy kadrowe, a na niewydolnej infrastrukturze sądów kończąc. Przewlekłość w postępowaniach, a także narastające zaległości stały się charakterystyczne dla tego okresu. Dodatkowo problematyczne w wymiarze sprawiedliwości było także różnicowanie zarówno w kontekście obsady personalnej jak i zakresu prowadzonych spraw. W 1996 r. w Warszawie opracowany został przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Raport znacząco zatytułowany *Qua vadis Iusticia. Stan i perspektywy wymiaru sprawiedliwości w Polsce*¹⁹⁵. Raport zaznaczał spadek zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości. Zwrócono w nim uwagę na szereg możliwych rozwiązań, do których zaliczono m.in.: konieczność odciążenia sądów, zwiększenie samodzielności urzędników poprzez ich właściwe kwalifikacje, a także ograniczenie kognicji sądów. Niedoinwestowanie – przejawiające się zarówno w brakach kadrowych, jak i brakach w infrastrukturze, a także wzrastające obciążenie stało się według raportu podstawową kwestią konieczną do rozwiązania poprzez zmianę metod pracy i ich optymalizację. Tabela poniżej przedstawia w przekroju stan wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do ilości prowadzonych spraw i liczbie sędziów począwszy od 1995 aż do 2010 r.

Wejście w życie nowej Konstytucji, konieczność przeformułowania organizacji wymiaru sprawiedliwości, a także przeprowadzona reforma terytorialna wymusiła kolejne reformy. 30 września 1996 r. powołany został Zespół do Spraw Reformy Struktury Organizacyjnej Sądownictwa Powszechnego, mający na celu stworzenie modelu reformującego dotychczasowe struktury i tryby pracy wymiaru sprawiedliwości, optymalizację pracy i wprowadzenie nowych metod właściwych dla aktualnych potrzeb. Dodatkowo zespół miał na celu stworzyć ramy dla nowej struktury sądów opartej na trzech podstawowych kryteriach, a mianowicie: czytelności, dostępności do sądu, a także właściwego ekonomicznego uzasadnienia powstawania jednostek wymiaru sprawiedliwości.

W perspektywie konieczności usprawnienia wymiaru sprawiedliwości dotarcie do źródeł kryzysu umożliwiające dogłębną diagnozę stało się kluczowym

¹⁹⁵ *Qua vadis Iusticia. Stan i perspektywy wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, A. Siemaszko (red.), Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1996.

zadaniem zespołu. Zespół działał do początków 1998 r. a prace zakończyły się publikacją tekstu *Założenia reformy sądownictwa* 9 kwietnia 1998 r. w Rzeczypospolitej. Efektem pracy zespołu była propozycja reformy, która zakładała przeprowadzenie jej w sposób systemowy. Założenia określały, jak tłumaczy J. Żuralski: „koncepcję stworzenia nowej, czytelnej i łatwo dostępnej dla obywatela czteroszczeblowej struktury organizacyjnej sądownictwa, w której sądy tego samego szczebla będą zbliżone co do wielkości, o takich samych kompetencjach oraz sprawnie działającym nadzorze administracyjnym”¹⁹⁶. Konieczne stało się utworzenie jak najgęstszej sieci jednostek najniższego szczebla, co znacząco odciążąłoby pozostałe jednostki. Dodatkowo wprowadzenie uproszczenia procedury rozpatrywania, choć w niektórych kręgach budziły one obawy, co do gwarancji procesowych stron. Opozycjoniści reformy często zwracali także uwagę na stan finansów państwa i ogólne możliwości udźwignięcia proponowanych zmian. Efektem reformy miało być doprowadzenie do powstania: 400 wydziałów grodzkich przy sądach rejonowych, 200-240 sądów rejonowych, 22-24 sądy okręgowe, 7-10 sądów apelacyjnych.

Tabela 9 Przekrój stanu wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do ilości prowadzonych spraw i liczbie sędziów począwszy od 1995 aż do 2010 r.

Rok	Liczba spraw	Liczba sędziów	Średnia
1995	4894	6802	0,7
1996	4937	7222	0,6
1997	5018	7613	0,6
1998	6446	7764	0,8
1999	6614	7157	0,9
2000	7415	7177	1,0
2001	8392	7539	1,1
2002	8697	7831	1,1
2003	9521	8332	1,1
2004	9729	9729	b.d.
2005	9582	9582	b.d.
2006	10 114	8226	1,2
2007	10 685	8858	1,2
2008	11 210	9380	1,1
2009	11 897	10 314	1,1
2010	12 935	10 322	1,2

Źródło: opracowanie własne.

¹⁹⁶ *Czteroszczeblowa struktura organizacyjna* [w:] Rzeczpospolita, 2 grudnia 1997.

4.2. Reforma administracyjna kraju

1 stycznia 1999 r. została w Polsce przeprowadzona reforma administracyjna, wprowadzająca trójstopniowy podział terytorialny kraju na: gminy, powiaty i województwa. Na mocy ustawy utworzono następujące województwa: dolnośląskie, lubelskie, kujawsko-pomorskie, lubuskie, łódzkie, małopolskie, mazowieckie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, śląskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie oraz zachodniopomorskie.

Zgodnie z wprowadzonymi zmianami dokonano reform w wymiarze sprawiedliwości, przekształcając istniejące dotąd sądy wojewódzkie w 44 sądy okręgowe¹⁹⁷. Sądy Rejonowe powoływano dla jednej bądź też kilku gmin i był to jedyny sąd, którego właściwość miejscowa określana była podziałem administracyjnym kraju. Dla gmin większych umożliwiono wprowadzenie więcej niż jednego sądu rejonowego na jej terenie. Sądy apelacyjne miały powstawać dla co najmniej dwóch sądów rejonowych. Za tworzenie czy też likwidację wszystkich szczebli wymiaru sprawiedliwości odpowiadać miał Minister Sprawiedliwości, posiłkując się opinią wydaną przez Krajową Radę Sądownictwa (sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne po zasięgnięciu opinii KRS-u, sądy, wydziały i ośrodki zamiejscowe sądów rejonowych i okręgowych bez opinii KRS-u). W grudniu 1998 r. Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów, na mocy którego utworzonych zostało 10 sądów apelacyjnych – tabela 10 prezentuje rozkład i właściwości.

Kolejne zmiany postępowały w toku rozwijającej się reformy¹⁹⁸. Zmiany, których dokonano, przyniosły oczekiwane efekty. Wzrost zaufania obywateli

¹⁹⁷ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1998 nr 160, poz. 1064.

¹⁹⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 lipca 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 56, poz. 674, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 119, poz. 1261, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 maja 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 44, poz. 515, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 50, poz. 595.

przełożył się na ilość wpływających spraw, która w 1995 r. wynosiła 4 893 600, a w 2001 r. już 8 392 000. Nie obyło się jednak bez problemów, związanych przede wszystkim z finansami wymiaru sprawiedliwości. Niewydolna infrastruktura i brak środków finansowych doprowadziły do kolejnego kryzysu.

Tabela 10. Rozkład sądów apelacyjnych i ich właściwości

SA w Białymstoku	SO w Białymstoku, SO w Łomży, SO w Suwałkach
SA w Gdańsku	SO w Bydgoszczy, SO w Elblągu, SO w Gdańsku, SO w Koszalinie, SO w Słupsku, SO w Toruniu, SO we Włocławku
SA w Katowicach	SO w Bielsku-Białej, SO w Częstochowie, SO w Katowicach
SA w Krakowie	SO w Kielcach, SO w Krakowie, SO w Nowym Sączu, SO w Tarnowie
SA w Lublinie	SO w Lublinie, SO w Siedlcach, SO w Zamościu
SA w Łodzi	SO w Kaliszu, SO w Łodzi, SO w Piotrkowie Trybunalskim, SO w Sieradzu, SO w Skierniewicach
SA w Poznaniu	SO w Gorzowie Wielkopolskim, SO w Koninie, SO w Poznaniu, SO w Szczecinie, SO w Zielonej Górze
SA w Rzeszowie	SO w Krośnie, SO w Przemyślu, SO w Tarnobrzegu
SA w Warszawie	SO w Olsztynie, SO w Ostrołęce, SO w Płocku, SO w Radomiu, SO w Warszawie
SA we Wrocławiu	SO w Jeleniej Górze, SO w Legnicy, SO w Opolu, SO w Świdnicy, SO we Wrocławiu

Źródło: opracowanie własne.

Największe problemy odnotowano w warunkach pracy sędziów, stanie infrastruktury budynków, począwszy od sal rozpraw, przez gabinety pracowników, nierzadko zagrażające wręcz bezpieczeństwu osób przebywających w budynku. Jak słusznie zaznaczał w Ekspertyzie A. Siemaszko: „budynki zaadaptowane do sądownictwa były w takim stanie, że urągały powadze stanowiska sędziego”¹⁹⁹. Dochodziło do sytuacji, kiedy sędziowie mimo wolnego czasu nie mieli miejsca do prowadzenia rozpraw. Niemożliwe przez to stało się przeprowadzanie większej ilości spraw. T. Wołek ówczesny Wiceminister Sprawiedliwości apelował nawet o wprowadzenie zmianowego trybu pracy.

Przepisy kodeksu karnego skarbowego, które wprowadzone zostały ustawą z dnia 10 września 1999 r.²⁰⁰ poszerzyły znów kognicje sądów, sprawy skarbowe miały bowiem być rozpatrywane przez sądy powszechne. Minister Sprawiedliwości na mocy rozporządzenia miał prawo do tworzenia bądź też zamykania i przenoszenia wydziałów właściwych dla spraw o charakterze skarbowym.

¹⁹⁹ A. Siemaszko, *Ekspertyza* [w:] A. Zieliński, M. Zubik (red.) *Przyszłość polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2002, s. 126.

²⁰⁰ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny skarbowy.

Dodatkowo na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 grudnia 1999 r. w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych kategorii spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, utworzone zostały wydziały cywilno-karne w sądach rejonowych, a także wydziały zamiejscowe²⁰¹. Docelowo utworzonych zostało 43 wydziały cywilno-karne i nie zostały one powołane w każdym sądzie rejonowym. Takie rozwiązanie miało przynieść odciążenie i procesualne przyspieszenie toczących się spraw. Zmiana ta jednak nie była głęboka, a wręcz kosmetyczna, głównie z uwagi na problemy finansowe sądownictwa i brak możliwości powołania większej ilości wydziałów cywilno-karnych. Przekształcane wydziały musiały zmierzyć się z brakiem podstawowej infrastruktury do pracy, niedoinwestowaniem lokali, a nawet z zaległościami w wypłacaniu wynagrodzenia. Przez lata podejmowano próby rewitalizacji tych wydziałów²⁰². W celu odciążenia sądów apelacyjnych podejmowano próby zmian właściwości sądów w obszarach właściwości sądów apelacyjnych²⁰³. Niestety odciążanie jednego sądu prowadziło natychmiastowo do przeciążenia w pracy innego. Z uwagi na wielość zmian w strukturach tabela 11 przedstawia obszary właściwości.

²⁰¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 grudnia 1999 r. w sprawie określenia sądów rejonowych w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych kategorii spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 1999 nr 99, poz. 1164.

²⁰² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2000 nr 51, poz. 615, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2000 nr 119, poz. 1264, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lutego 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2001 nr 14, poz. 138 rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2001 nr 64, poz. 655 rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych.

²⁰³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 sierpnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości. Dz.U. 2000 nr 66, poz. 797.

Tabela 11. Obszary właściwości sądów apelacyjnych

SA w Krakowie	Bez zmian
SA we Wrocławiu	Bez zmian
SA w Białymstoku	SO w Białymstoku, SO w Łomży, SO w Olsztynie, SO w Suwałkach
SA w Gdańsku	SO w Bydgoszczy, SO w Elblągu, SO w Gdańsku, SO w Koszalinie, SO w Słupsku, SO w Toruniu
SA w Katowicach	SO w Bielsku-Białej, SO w Częstochowie, SO w Gliwicach, SO w Katowicach
SA w Lublinie	SO w Lublinie, SO w Radomiu, SO w Siedlcach, SO w Zamościu
SA w Łodzi	SO w Kaliszu, SO w Piotrkowie Trybunalskim, SO w Łodzi
SA w Poznaniu	SO w Gorzowie Wielkopolskim, SO w Poznaniu, SO w Szczecinie, SO w Zielonej Górze
SA w Rzeszowie	SO w Krośnie, SO w Rzeszowie
SA w Warszawie	SO w Płocku, SO w Warszawie

Źródło: opracowanie własne.

Aby wzmocnić działanie niektórych sądów na mocy rozporządzenia z dnia 18 maja 2001 r., powołano kilka ośrodków zamiejscowych m.in.: Ośrodek zamiejscowy w Łomży z siedzibą w Ostrołęce dla SA w Białymstoku czy też Ośrodek zamiejscowy w Toruniu z siedzibą we Włocławku dla SA w Gdańsku. Powyższe rozporządzenie wprowadziło także powołanie wydziału rodzinnego i nieletnich w każdym sądzie rejonowym.

4.3. Prawo o ustroju sądów powszechnych

1 października 2001 r. w życie weszła ustawa Prawo o ustroju sądów powszechnych. Wedle ustawy sądami powszechnymi pozostały sądy: rejonowe, okręgowe i apelacyjne. Sądy rejonowe tworzone w odniesieniu do podziału administracyjnego kraju, sądy okręgowe dla co najmniej dwóch sądów rejonowych, oraz sądy apelacyjne o właściwości miejscowej odpowiadającej liczbie co najmniej dwóch sądów okręgowych. Sąd rejonowy obejmował wydziały: cywilny, karny, rodzinny, gospodarczy, pracy oraz ksiąg wieczystych. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 września 2001 r. utworzone zostały sądy grodzkie²⁰⁴. Utworzonych zostało 239 sądów grodzkich przy sądach rejonowych. Sądy te, jako że miały na celu rozpatrywać głównie w sprawach cywilnych, karno-skarbowych mniejszej wagi, a także przy

²⁰⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 września 2001 r. w sprawie utworzenia sądów grodzkich, Dz.U. 2001 nr 106, poz. 1160.

wykroczeniach, miały odciążyć pozostałe szczeble. Sądy grodzkie miały być próbą odciążenia przeładowanych sprawami sądów, znaczny przyrost spraw związany chociażby z szeregiem zmian polityczno-gospodarczych, jakie miały miejsce, a także zmianami przepisów w wyniku – akcesji do struktur Unii Europejskiej, czy podpisaniu i ratyfikowaniu Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka, czy też w porządku krajowym uchwalenie nowej Konstytucji prowadziło do ciągłego zwiększania ilości spraw koniecznych do rozpatrzenia. Przez lata następowały liczne modyfikacje sądów grodzkich i dostosowywanie ich zarówno co do właściwości, jak i ich liczby. Nie spełniły one jednak oczekiwań i po pewnym czasie doprowadzono do powolnego zmniejszania ich liczby, a w efekcie – do ich likwidacji w grudniu 2009 r. Zmiany w podejściu do sądów grodzkich były powodowane przede wszystkim problemami finansowymi i koniecznością przeniesienia części kadry orzeczniczej i administracyjnej do innych sądów. Dodatkowo sądy grodzkie generowały koszty, co dla i tak już podupadłego finansowo wymiaru sprawiedliwości było zbyt wielkim obciążeniem. Likwidacja sądów grodzkich miała miejsce 1 stycznia 2010 r.

Po kolejnych zmianach w strukturze sądów konieczne stało się wprowadzenie rozporządzenia porządkującego zmiany. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2002 r. w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, które uchylało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r., weszło w życie 1 stycznia 2003 r. w Polsce funkcjonować miało: 10 sądów apelacyjnych, 41 sądów okręgowych, 294 sądy rejonowe²⁰⁵. Jak widać, doprowadzono do zwiększenia liczby zarówno sądów okręgowych, jak i sądów rejonowych, kolejno liczbę sądów okręgowych zwiększono z 38 do 41 – powołano SO w Ostrołęce, SO w Tarnobrzegu oraz SO we Włocławku. Liczbę sądów rejonowych powiększono z liczby 289 do liczby 294 i powołano SR w Żorach, SR w Nowym Tomysłu, SR w Aleksandrowie Kujawskim²⁰⁶.

Kolejne zmiany nastąpiły w 2003 r., głównie w obrębie tworzenia i zmian właściwości sądów apelacyjnych i rejonowych²⁰⁷, jak np.: rozporządzenie

²⁰⁵ Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2002 r. w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2002 nr 180, poz. 1508.

²⁰⁶ Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2002 r. w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2002 nr 180, poz. 1508.

²⁰⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Wieliczce oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych,

Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Wieliczce oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości²⁰⁸.

Ponadto w 2003 r. zdecydowano się na wprowadzenie informatyzacji ksiąg wieczystych. Z uwagi na złożoność procesu, a także wymaganą dokładność miał on zająć kilka lat i miał być wspierany przez Ośrodek Migracyjny Ksiąg Wieczystych²⁰⁹. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie Centralnej Informacji Ksiąg Wieczystych utworzono komórkę organizacyjną odpowiedzialną za proces informatyzacji²¹⁰. Centrala oraz powołane na mocy rozporządzenia ekspozytury były odpowiedzialne za proces przenoszenia treści zawartych do tej pory w księgach papierowych do powołanego systemu informatycznego. Od tego momentu wszelkie zmiany po przeprowadzonym procesie migracyjnym zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 2003 r. w sprawie zakładania i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie informatycznym miały być prowadzone w nowym trybie²¹¹. Proces migracji danych trwał 12 lat i zakończył się 1 stycznia 2015, od tego momentu zgodnie z art. 25 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece wprowadził wyłącznie informatyczny proces postępowania²¹².

i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 110, poz. 1056, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Miliczu, Mrągowie, Rykach i Wschowie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 219, poz. 2164, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 220, poz. 2187, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego w Sieradzu i Sądów Rejonowych w Lidzbarku Warmińskim, Miastku, Obornikach, Olecku, Sejnach i Szydłowcu oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2004 nr 127, poz. 1326.

²⁰⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Wieliczce oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 110, poz. 1056.

²⁰⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie szczegółowej organizacji i funkcjonowania Ośrodka Migracyjnego Ksiąg Wieczystych oraz zadań Ośrodka i sądu rejonowego podczas migracji ksiąg wieczystych, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1573.

²¹⁰ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie Centralnej Informacji Ksiąg Wieczystych, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1571.

²¹¹ Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 2003 r. w sprawie zakładania i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie informatycznym, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1575.

²¹² Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece, Dz.U. 2013, poz. 941.

Rok 2009 przyniósł kolejne zmiany polegające na poszerzeniu procesu informatyzacji wymiaru sprawiedliwości, wprowadzając ustawą z dnia 9 stycznia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks Postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, wprowadzono postępowania o roszczenia pieniężne na drogę elektroniczną. Dzięki wprowadzeniu tej zmiany możliwe stało się wydawanie nakazu zapłaty w dochodzeniu roszczenia pieniężnego przez referendarza sądowego. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie ustalenia sądu rejonowego, któremu przekazuje się rozpoznawanie spraw w elektronicznym postępowaniu upominawczym, należących do właściwości innych sądów rejonowych przekazała możliwość rozpoznawania spraw w elektronicznym postępowaniu upominawczym jednemu sądowi w kraju, a mianowicie Sądowi Rejonowemu w Lublinie²¹³. Działanie takie miało na celu umożliwić szybsze rozpatrywanie spraw w postępowaniu upominawczym jeśli chodzi o roszczenia pieniężne.

4.4. Wejście Polski w struktury UE a sądownictwo

Wejście Polski do struktur Unii Europejskiej wymusiło wprowadzenie kolejnych zmian. Układ stowarzyszeniowy podpisany w 1991 r. wprowadził procedury przygotowujące kraj do wstąpienia w unijne struktury. Także w prawodawstwie konieczne stało się wprowadzenie kilku istotnych zmian, mających na celu ujednoczenie i zbliżenie prawa polskiego do prawa unijnego. Zgodnie z wytycznymi przygotowanymi przez Radę Europejską w 1993 r. każdy kraj ubiegający się o członkostwo musiał wypełnić zwarte kryteria, które w kontekście wymiaru sprawiedliwości dotyczyły przede wszystkim niezawisłości i sprawności wymiaru sprawiedliwości, co stanowiło o stabilności instytucji demokratycznych.

W przypadku Polski należało się skupić w szczególności na: dalszej reformie wymiaru sprawiedliwości, zmianom w finansowaniu prowadzącym do stabilności finansowej, poprawie warunków i jakości pracy (infrastruktura) w sądownictwie, zniwelowaniu zaległości. Wszystkie zalecenia zostały

²¹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie ustalenia sądu rejonowego, któremu przekazuje się rozpoznawanie spraw w elektronicznym postępowaniu upominawczym należących do właściwości innych sądów rejonowych, Dz.U. 2009 nr 220, poz. 1728.

zawarte w Programie Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej²¹⁴. Największym problemem polskiego sądownictwa wciąż była opieszałość wymiaru sprawiedliwości i przewlekłość postępowania sądowego. Podjęto zatem kolejną próbę zmiany organizacji sądów, poprzez wprowadzenie podziałów na mniejsze jednostki. Działania te rozpoczęto od wprowadzenia zmian w Sądzie Okręgowym w Warszawie, a później przeniesiono te działania na inne ośrodki²¹⁵. W *Programie Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej* prowadzonym przez Open Society Institute poruszone zostały zarówno kwestie związane z problematyką zdolności sędziów do efektywnej i kompetentnej pracy, a także w szerszej perspektywie kwestii wydajności całego systemu wymiaru sprawiedliwości jako organizmu²¹⁶. W Programie zaznaczono, iż większość krajów Europy Środkowej i Wschodniej, przez okres komunizmu ma wiele trudności w zerwaniu z dotychczasowym kształtem sądownictwa przez lata deprecjonowanego i wykorzystywanego jako narzędzie partii. Zauważono także, że rehabilitacja bez wątpienia będzie przebiegać wolniej niż w krajach, które nie doświadczyły komunistycznej władzy i wymagają wsparcia ze strony aktualnej władzy politycznej i społeczeństwa w procesie kształtowania demokratycznych instytucji wymiaru sprawiedliwości.

²¹⁴ *Program Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej. Niezawisłość organów sądowniczych*, Warszawa 2001. Szerzej: S. Sołtysiński, *Dostosowanie prawa polskiego do wymagań Układu Europejskiego*, [w:] Państwo i prawo, z. 4-6, 1996 ss. 31-43.

²¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2004 nr 281 poz. 2798, kolejno: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 czerwca 2005 r. w sprawie zniesienia Sądu rejonowego w Gdańsku oraz utworzenia Sadu Rejonowego Gdańsk-Północ w Gdańsku i Gdańsk-Południe w Gdańsku oraz zmiany Rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2005 nr 112, poz. 945, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 września 2005 r. w sprawie zniesienia Sądów Rejonowych dla miasta stołecznego Warszawy w Warszawie i dla Warszawy-Pragi w Warszawie oraz utworzenia Sądów Rejonowych w Siemianowicach Śląskich, dla miasta stołecznego Warszawy w Warszawie dla Warszawy Pragi Południe w Warszawie, dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie, dla Warszawy Woli w Warszawie dla Warszawy Żoliborza w Warszawie oraz zmiany Rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2005 nr 197, poz. 1639, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 sierpnia 2007 r. w sprawie zniesienia Sądu Rejonowego w Poznaniu, utworzenia sądów rejonowych Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, Poznań Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu i Poznań – Stare Miasto w Poznaniu oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości i inne, Dz.U. 2007 nr 163, poz. 1161.

²¹⁶ Program Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej.

4.5. Lata 2010-2015

Omawiany sześciolatek czasu, obejmujący lata 2010-2015 to czas, w którym ilość zmian i transformacji znacząco wpłynęła na kształt polskiego sądownictwa. Do jednego z ważnych wydarzeń omawianego okresu bez wątpienia zaliczyć należy próbę zniesienia 76 sądów rejonowych przez Ministra Sprawiedliwości, która pod wpływem oddolnych działań samorządów sędziowskich, organizacji społecznych, a także aktywnych ruchów obywatelskich została zniesiona a ilość sądów przywrócona (76 z 79 sądów zostało przywróconych). Ustawą z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych wprowadzono zmiany, jak zostało wytłumaczone w uzasadnieniu mające na celu reformę wymiaru sprawiedliwości, mającą prowadzić do elastycznego ukształtowania struktury organizacyjnej sądów²¹⁷.

Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw wprowadziło szereg zmian poszerzających kompetencję m.in. Ministra Sprawiedliwości. W kwestii kompetencji w sprawie tworzenia i znoszenia sądów czytamy:

Art. 19

„Minister Sprawiedliwości tworzy i znosi wydziały oraz wydziały i ośrodki zamiejscowe sądów w drodze zarządzenia, mając na względzie potrzebę zapewnienia racjonalnej organizacji sądownictwa, w szczególności przez dostosowanie liczby, rodzaju i wielkości wydziałów do obciążenia wpływem spraw, ekonomię postępowania sądowego oraz konieczność prawidłowego wykonywania czynności nadzorczych, w celu zagwarantowania realizacji prawa obywatela do rozpoznania jego sprawy w rozsądnym terminie; w zarządzeniu o utworzeniu wydziału oraz wydziału lub ośrodka zamiejscowego należy określić jego siedzibę, obszar właściwości oraz zakres spraw przekazanych do rozpoznawania”²¹⁸.

²¹⁷ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r.

²¹⁸ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192

Wprowadzono instytucję dyrektora sądu, który zgodnie z art. 31 ustawy ma za zadanie kierować działalnością administracyjną sądu, wykonywać zadania w zakresie finansowym, w tym także gospodarować mieniem Skarbu Państwa, odpowiadać za audyt wewnętrzny, być zwierzchnikiem służbowym w zakresie prawa pracy (art. 31)²¹⁹. Zgodnie z przyznanymi mu przez ustawę zadaniami rola dyrektora miała sprowadzać się do roli menadżera, dzięki czemu prezesi sądów zostaliby znacząco odciążeni i mogliby zająć się działalnością sędziowską. W ramach odciążenia sędziów od działalności niestanowiących wymiaru sprawiedliwości wprowadzono zmianę w art. 11, zaznaczając, że funkcję przewodniczącego wydziału ksiąg wieczystych pełnić może referendarz sądowy (art. 11)²²⁰.

Ustawa poszerzyła kompetencje Ministra Sprawiedliwości. Zgodnie z art. 20 ustawy mógł on tworzyć i znosić sądy, a także określać ich obszar właściwości oraz siedzibę²²¹. Wytyczne, którymi miał się kierować Minister po zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Sądownictwa, to: „potrzeba zapewnienia racjonalnej organizacji sądownictwa, przez dostosowanie liczby sądów, ich wielkości i obszarów właściwości do zakresu obciążenia wpływem spraw, a także uwzględniając ekonomię postępowania sądowego, w celu zagwarantowania realizacji prawa obywatela do rozpoznania jego sprawy w rozsądnym terminie (art. 20)”²²². Ponadto otrzymał kompetencje w zakresie przekazywania spraw jednemu sądowi okręgowemu z innego sądu okręgowego i analogicznie rejonowemu.

Zgodnie z art. 16 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, sądy okręgowe podzielone zostały na dwa wydziały: 1) Wydział cywilny zgodnie z ustawą: „do spraw z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, spraw dotyczących leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych, spraw należących do sądu opie-

²¹⁹ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203 poz. 1192.

²²⁰ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203 poz. 1192.

²²¹ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²²² Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

kuńczego na podstawie odrębnych ustaw oraz spraw dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, z wyjątkiem spraw przeciwko nieletnim o popełnienie czynu karalnego, jeżeli wobec nieletniego zastosowano środek poprawczy lub gdy środek odwoławczy zawiera wniosek o orzeczenie środka poprawczego” (art. 16)²²³; 2) oraz wydział karny, zgodnie z ustawą: „do spraw z zakresu prawa karalnego, spraw zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych oraz spraw przeciwko nieletnim o popełnienie czynu karalnego, jeżeli wobec nieletniego zastosowano środek poprawczy lub gdy środek odwoławczy zawiera wniosek o orzeczenie środka poprawczego (art. 16)”²²⁴. Fakultatywnie może zostać utworzony, zgodnie z art. 16 w pkt 4: „wydział: 1) pracy, ubezpieczeń społecznych albo pracy i ubezpieczeń społecznych – do spraw odpowiednio z zakresu prawa pracy lub z zakresu ubezpieczeń społecznych, 2) gospodarczy – do spraw gospodarczych oraz innych spraw z zakresu prawa gospodarczego i cywilnego należących do sądu gospodarczego na podstawie odrębnych ustaw (art. 16)”²²⁵. Tam, gdzie nie zostały utworzone sądy pracy, ubezpieczeń społecznych i gospodarcze, sprawy na mocy ustawy przekazane zostały do innego sądu okręgowego działającego na obszarze tej samej apelacji (art. 16)²²⁶.

Sądy apelacyjne zgodnie z ustawą podzielone zostały na wydziały cywilny, karny oraz wydział pracy i ubezpieczeń społecznych. Zgodnie z art. 18 ustawy Wydział cywilny sądu apelacyjnego odpowiada za sprawy „z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, jak również spraw gospodarczych oraz innych spraw z zakresu prawa gospodarczego i cywilnego należących do sądu gospodarczego na podstawie odrębnych ustaw”²²⁷, wydział karny za sprawy „z zakresu prawa karnego oraz spraw zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych (art. 18)²²⁸, a wydział pracy i ubezpie-

²²³ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²²⁴ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²²⁵ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²²⁶ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²²⁷ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²²⁸ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

czeń społecznych za sprawy „z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych” (art. 18)²²⁹. Zgodnie z ustawą w razie potrzeby mogą być tworzone wydziały i ośrodki zamiejscowe (art. 18)²³⁰, zgodnie z art. 19 tworzone i znoszone na mocy zarządzenia i bez konieczności konsultacji z Krajową Radą Sądownictwa przez Ministra Sprawiedliwości, który ma na względzie kwestie takie jak: „potrzebę zapewnienia racjonalnej organizacji sądownictwa, w szczególności przez dostosowanie liczby, rodzaju i wielkości wydziałów do obciążenia wpływem spraw, ekonomię postępowania sądowego oraz konieczność prawidłowego wykonywania czynności nadzorczych, w celu zagwarantowania realizacji prawa obywatela do rozpoznania jego sprawy w rozsądnym terminie; w zarządzeniu o utworzeniu wydziału oraz wydziału lub ośrodka zamiejscowego należy określić jego siedzibę, obszar właściwości oraz zakres spraw przekazanych do rozpoznawania” (art. 19)²³¹.

Wydziały rodzinny, nieletnich i ksiąg wieczystych zgodnie z ustawą mogły być tworzone fakultatywnie. Z uwagi na potrzebę rozpatrywania spraw rodzinnych i nieletnich zgodnie z ustawą, może je rozpatrywać sędzia wyspecjalizowany w ramach wydziału cywilnego. Na mocy Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 2012 r. utworzono po cztery wydziały w każdym sądzie²³². Tabela 12 przedstawia rozkład rozmieszczenia wydziałów zgodnie z przyjętym dnia 1 lipca 2012 r. zarządzeniem.

²²⁹ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²³⁰ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²³¹ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.

²³² Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych.

Tabela 12. Rozkład rozmieszczenia wydziałów zgodnie z przyjętym dnia 1 lipca 2012 r. zarządzeniem

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Białymstoku	I Wydział Cywilny ²³³
	II Wydział Cywilny Odwoławczy ²³⁴
	III Wydział Karny ²³⁵
	IV Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych ²³⁶
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych ²³⁷
	VII Wydział Gospodarczy ²³⁸
	VIII Wydział Karny Odwoławczy ²³⁹
SO w Bielsku-Białej	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VII Wydział Karny Odwoławczy
SO w Bydgoszczy	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Gospodarczy
	IX Wydział Wizytacyjny ²⁴⁰
	X Wydział Cywilny Rodzinny ²⁴¹

²³³ Do rozpoznawania w I instancji spraw cywilnych i rodzinnych, zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie utworzenia wydziałów w sądach okręgowych oraz ośrodków zamiejscowych sądów okręgowych.

²³⁴ Do rozpoznawania w II instancji spraw cywilnych oraz spraw należących do właściwości sądów rodzinnych, z wyjątkiem spraw z zakresu postępowania poprawczego.

²³⁵ Do rozpoznawania w I instancji spraw z zakresu prawa karnego.

²³⁶ Do rozpoznawania spraw penitencjarnych i nadzoru nad sądowym postępowaniem wykonawczym w sprawach z zakresu prawa karnego.

²³⁷ Do rozpoznawania w I instancji spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

²³⁸ Do rozpoznawania spraw gospodarczych oraz spraw z zakresu prawa gospodarczego i cywilnego należących do sądu gospodarczego.

²³⁹ Do rozpoznawania w II instancji spraw z zakresu prawa karnego, spraw o wykroczenia i spraw z zakresu postępowania poprawczego.

²⁴⁰ Do wykonywania czynności z zakresu nadzoru nad działalnością administracyjną sądów w okręgu,

²⁴¹ Do rozpoznawania w I instancji spraw rodzinnych oraz do rozpoznawanych w II instancji spraw należących do właściwości sądów rodzinnych, z wyjątkiem spraw z zakresu postępowania poprawczego.

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Częstochowie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	V Wydział Gospodarczy
	VI Wydział Cywilny Odwoławczy ²⁴²
	VII Wydział Karny Odwoławczy ²⁴³
SO w Elblągu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	V Wydział Cywilny Rodzinny
	VI Wydział Karny Odwoławczy
SO w Gdańsku	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Rodzinny
	III Wydział Cywilny Odwoławczy
	IV Wydział Karny
	V Wydział Karny Odwoławczy
	VI Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	IX Wydział Gospodarczy
	X Wydział Wizytacyjny
	XI Wydział Wykonawczy ²⁴⁴
	XII Wydział Gospodarczy Odwoławczy
	XIII Wydział Karny Odwoławczy
	XIV Wydział Karny
	XV Wydział Cywilny
	XVI Wydział Cywilny Odwoławczy

²⁴² Do rozpoznawania w II instancji spraw cywilnych oraz spraw należących do właściwości sądów rodzinnych, z wyjątkiem spraw z zakresu postępowania poprawczego.

²⁴³ Do rozpoznawania w II instancji spraw z zakresu prawa karnego, spraw o wykroczenia i spraw z zakresu postępowania poprawczego.

²⁴⁴ Do rozpoznawania wniosków o unieważnienie orzeczeń o odszkodowania za poniesione szkody z tytułu niesłusznego skazania i wykonywania orzeczeń w sprawach karnych oraz realizacji należności sądowych w sprawach cywilnych, rodzinnych i gospodarczych.

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Gliwicach	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny z siedzibą w Rybniku
	III Wydział Cywilny Odwoławczy
	IV Wydział Karny
	V Wydział Karny z siedzibą w Rybniku
	VI Wydział Karny Odwoławczy
	VII Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VIII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	IX Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z siedzibą w Rybniku
	X Wydział Gospodarczy
	XI Wydział Wizytacyjny
	XII Wydział Cywilny
SO w Gorzowie Wielkopolskim	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Cywilny Odwoławczy
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Jeleniej Górze	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VI Wydział Karny Odwoławczy
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Kaliszu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Katowicach	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny
	III Wydział Cywilny Odwoławczy
	IV Wydział Cywilny Odwoławczy
	V Wydział Karny
	VI Wydział Karny Odwoławczy
	VII Wydział Karny Odwoławczy
	VIII Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IX Wydział Pracy
	X Wydział Ubezpieczeń Społecznych
	XI Wydział Ubezpieczeń Społecznych
	XIII Wydział Gospodarczy
	XIV Wydział Gospodarczy
	XV Wydział Wizytacyjny
	XVI Wydział Karny
	XVII Wydział Cywilny Rodzinny
	XVIII Wydział Cywilny Rodzinny
	XIX Wydział Gospodarczy Odwoławczy

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Kielcach	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VII Wydział Gospodarczy
	VIII Wydział Wizytacyjny
	IX Wydział Karny Odwoławczy
SO w Koninie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Koszalinie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	V Wydział Karny Odwoławczy
	VI Wydział Gospodarczy
	VII Wydział Cywilny Odwoławczy
	VIII Wydział Wizytacyjny
SO w Krakowie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VI Wydział Pracy
	VII Wydział Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Ubezpieczeń Społecznych
	IX Wydział Gospodarczy
	X Wydział Wizytacyjny
	XI Wydział Cywilny Rodzinny
	XII Wydział Gospodarczy Odwoławczy
SO w Krośnie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Legnicy	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VI Wydział Gospodarczy
	VII Wydział Wizytacyjny

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Lublinie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Cywilny Rodzinny
	IV Wydział Karny
	V Wydział Karny Odwoławczy
	VI Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	IX Wydział Gospodarczy
	X Wydział Wizytacyjny
	XI Wydział Karny Odwoławczy
SO w Łomży	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Łodzi	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny
	III Wydział Cywilny Odwoławczy
	IV Wydział Karny
	V Wydział Karny Odwoławczy
	VI Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	X Wydział Gospodarczy
	XI Wydział Wizytacyjny
	XII Wydział Cywilny Rodzinny
	XIII Wydział Gospodarczy Odwoławczy
	XVIII Wydział Karny
SO w Nowym Sączu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Cywilny Odwoławczy
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Olsztynie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	V Wydział Gospodarczy
	VI Wydział Cywilny Rodzinny
	VII Wydział Karny Odwoławczy
	VIII Wydział Wizytacyjny
	IX Wydział Cywilny Odwoławczy

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Opolu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VI Wydział Gospodarczy
	VII Wydział Karny Odwoławczy
	VIII Wydział Wizytacyjny
SO w Ostrołęce	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Piotrkowie Trybunalskim	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Płocku	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Cywilny Odwoławczy
	V Wydział Karny Odwoławczy
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Poznaniu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VI Wydział Pracy
	VII Wydział Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Ubezpieczeń Społecznych
	IX Wydział Gospodarczy
	X Wydział Gospodarczy Odwoławczy
	XI Wydział Wizytacyjny
	XII Wydział Cywilny
	XIII Wydział Cywilny z siedzibą w Lesznie
	XIV Wydział Cywilny z siedzibą w Pile
	XV Wydział Cywilny Odwoławczy
	XVI Wydział Karny
	XVII Wydział Karny Odwoławczy
SO w Przemyślu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	IV Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych

Sąd Okręgowy	Roźmieszczenie wydziałów
SO w Radomiu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Cywilny Odwoławczy
	V Wydział Karny Odwoławczy
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VII Wydział Wizytacyjny
SO w Rzeszowie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VI Wydział Gospodarczy
	VII Wydział Wizytacyjny
	SO w Siedlcach
II Wydział Karny	
III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	
IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych	
V Wydział Cywilny Odwoławczy	
SO w Sieradzu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Słupsku	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Cywilny Odwoławczy
	V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VI Wydział Karny Odwoławczy
SO w Suwałkach	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Szczecinie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VIII Wydział Gospodarczy
	IX Wydział Wizytacyjny
	X Wydział Cywilny Rodzinny
SO w Tarnobrzegu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów
SO w Tarnowie	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Świdnicy	I Wydział Cywilny
	II Wydział Cywilny Odwoławczy
	III Wydział Karny
	IV Wydział Karny Odwoławczy
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
SO w Toruniu	I Wydział Cywilny
	II Wydział Karny
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
	VI Wydział Gospodarczy
	VII Wydział Wizytacyjny
	VIII Wydział Cywilny Odwoławczy
	IX Wydział Karny Odwoławczy
	SO w Warszawie
II Wydział Cywilny	
III Wydział Cywilny	
IV Wydział Cywilny	
V Wydział Cywilny Odwoławczy	
VI Wydział Cywilny Rodzinny Odwoławczy	
VII Wydział Cywilny Rejestrowy	
VIII Wydział Karny	
IX Wydział Karny Odwoławczy	
X Wydział Karny Odwoławczy	
XI Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	
XII Wydział Karny	
XIII Wydział Ubezpieczeń Społecznych	
XIV Wydział Ubezpieczeń Społecznych	
XV Wydział Wykonywania Orzeczeń	
XVI Wydział Gospodarczy	
XVII Wydział Ochrony Konkurencji i Konsumentów	
XVIII Wydział Karny	
XIX Wydział Wizytacyjny	
XX Wydział Gospodarczy	
XXI Wydział Pracy	
XXII Wydział Wspólnotowych Znaków Towarowych i Wzorów Przemysłowych	
XXIII Wydział Gospodarczy Odwoławczy	
XXIV Wydział Cywilny	
XXV Wydział Cywilny	
XXVI Wydział Gospodarczy	

Sąd Okręgowy	Rozmieszczenie wydziałów	
SO Warszawa – Praga w Warszawie	I Wydział Cywilny	
	II Wydział Cywilny	
	III Wydział Cywilny	
	IV Wydział Cywilny Odwoławczy	
	V Wydział Karny	
	VI Wydział Karny Odwoławczy	
	VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych	
	VIII Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	
	IX Wydział Wizytacyjny	
SO we Wrocławku	I Wydział Cywilny	
	II Wydział Karny	
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych	
	V Wydział Cywilny Rodzinny	
SO we Wrocławiu	I Wydział Cywilny	
	II Wydział Cywilny Odwoławczy	
	III Wydział Karny	
	IV Wydział Karny Odwoławczy	
	V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	
	VI Wydział Wizytacyjny	
	VII Wydział Pracy	
	VIII Wydział Ubezpieczeń Społecznych	
	IX Wydział Ubezpieczeń Społecznych	
	X Wydział Gospodarczy	
	XIII Wydział Cywilny Rodzinny	
	SO w Zamościu	I Wydział Cywilny
		II Wydział Karny
III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych		
IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych		
SO w Zielonej Górze	I Wydział Cywilny	
	II Wydział Karny	
	III Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	
	IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych	
	VI Wydział Cywilny Odwoławczy	
	VII Wydział Karny Odwoławczy	
	VIII Wydział Wizytacyjny	

Źródło: opracowanie własne.

Kolejno przeprowadzane reorganizacje budziły wiele wątpliwości, nawet z wystąpieniami do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskami o sprawdzenie zgodności z Konstytucją (Wyrok TK z dnia 27 lipca 2013 r. stanowi, iż przepis

zaskarżany przez KRS jest zgodny z Konstytucją)²⁴⁵. Wraz z postępującą reformą, liczbę sądów rejonowych na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2012 r. w sprawie zniesienia niektórych sądów rejonowych zmniejszono z liczby 116 do liczby 79. Siedziby i obszary nowych sądów po wprowadzeniu zmian zostały zapisane w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 2012 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych²⁴⁶. Tabela poniżej przedstawia rozkład zniesionych sądów rejonowych.

Tabela 13. Rozkład zniesionych sądów rejonowych

Zniesione sądy rejonowe	Sąd Okręgowy
SR w Mogilnie, SR w Nakle nad Notecią, SR w Tucholi i Żninie	SO w Bydgoszczy
SR w Działdowie, SR w Nowym Mieście Lubawskim	SO w Elblągu
SR w Kościerzynie	SO w Gdańsku
SR w Strzelcach Krajeńskich, SR w Sulęcinie	SO w Gorzowie Wielkopolskim
SR w Kamiennej Górze, SR w Lwówku Śląskim	SO w Jeleniej Górze
SR w Krotoszynie, SR w Ostrzeszowie, SR w Pleszewie	SO w Kaliszu
SR w Kazimierzy Wielkiej, SR w Opatowie, SR w Pińczowie, SR w Staszowie, SR we Włoszczowej	SO w Kielcach
SR w Słupcy	SO w Koninie
SR w Sławnie	SO w Koszalinie
SR w Miechowie, SR w Suchoj Beskidzkiej	SO w Krakowie
SR w Brzozowie	SO w Krośnie
SR w Jaworznie	SO w Legnicy
SR w Opolu Lubelskim, SR w Rykach, SR we Włodawie	SO w Lublinie
SR w Grajewie, SR w Wysowie Mazowieckim	SO w Łomży
SR w Brzezinach, SR w Łęczycy, SR w Rawie Mazowieckiej	SO w Łodzi
SR w Muszynie	SO w Nowym Sączu
SR w Biskupcu, SR w Lidzbarku Warmińskim, SR w Nidzicy, SR w Piszcu	SO w Olsztynie
SR w Głubczycach, SR w Oleśnie	SO w Opolu
SR w Pułtusk	SO w Ostrołęce
SR w Sierpcu	SO w Płocku
SR w Chodzieży, SR w Gostyniu, SR w Nowym Tomyślu, SR w Obornikach, SR w Rawiczu, SR w Śremie, SR w Wolsztynie, SR we Wrześni, SR w Złotowie	SO w Poznaniu
SR w Lubaczowie i Przeworsku	SO w Przemyślu
SR w Lipsku, SR w Szydłowcu, SR w Zwoleniu	SO w Radomiu
SR w Leżajsku, SR w Ropczycach, SR w Strzyżowie	SO w Rzeszowie

²⁴⁵ Wyrok TK z dnia 27 marca 2013 r.

²⁴⁶ Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 2012 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych, Dz.U. 2012, poz. 1223.

Zniesione sądy rejonowe	Sąd Okręgowy
SR w Sokołowie Podlaskim	SO w Siedlcach
SR w Bytowie, SR w Miastku	SO w Słupsku
SR w Sejnach	SO w Suwałkach
SR w Chocznem, SR w Kamieniu Pomorskim, SR w Łobzie	SO w Szczecinie
SR w Kolbuszowej, SR w Nisku	SO w Tarnobrzegu
SR w Golubiu Dobrzyniu, SR w Wąbrzeźnie	SO w Toruniu
SR w Radziejowie, SR w Rypinie	SO we Włocławku
SR w Miliczu, SR w Strzelinie, SR w Wołowie	SO we Wrocławiu
SR w Janowie Lubelskim, SR w Krasnymstawie	SO w Zamościu
SR we Wschowie	SO w Zielonej Górze

Źródło: opracowanie własne.

Na mocy tych dwóch rozporządzeń sądy w stanie faktycznym nie przestały istnieć, ale zostały zmienione na wydziały zamiejscowe, zgodnie z Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 2012 r. w sprawie zniesienia i utworzenia niektórych wydziałów w sądach rejonowych oraz zmiany zarządzenia w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych²⁴⁷. Tabela 14 przedstawia rozkład wydziałów w sądach rejonowych.

Tabela 14. Rozkład wydziałów w sądach rejonowych

Sąd Rejonowy	Przejęte Wydziały
SR w Inowrocławiu	Wydziały SR w Mogielinie
SR w Szubie	Wydziały SR w Nakle nad Notecią i w Żninie
SR w Świecu	Wydziały SR w Tucholi i Sępólnie Krajeńskim
SR w Iławie	Wydziały SR w Nowym Mieście Lubawskim
SR w Kartuzach	Wydziały SR w Kościerzynie
SR w Gorzowie Wielkopolskim	Wydziały SR w Strzelcach Krajeńskich
SR w Międzyrzeczu	Wydziały SR w Sulęcinie
SR w Jeleniej Górze	Wydziały SR w Kamiennej Górze
SR w Lubaniu	Wydziały SR w Lwówku Śląskim
SR w Jarocinie	Wydziały SR w Pleszewie
SR w Kępnie	Wydziały SR w Ostrzeszowie
SR w Ostrowie Wielkopolskim	Wydziały SR w Krotoszynie
SR w Busku zdroju	Wydziały SR w Kazimierzy Wielkiej i Pińczowie
SR w Jędrzejowie	Wydziały SR we Włoszczowie
SR w Ostrowcu Świętokrzyskim	Wydziały SR w Opatowie

²⁴⁷ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 2012 r. w sprawie zniesienia i utworzenia niektórych wydziałów w sądach rejonowych oraz zmiany zarządzenia w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych.

Sąd Rejonowy	Przejęte Wydziały
SR w Sandomierzu	Wydziały SR w Staszowie
SR w Koninie	Wydziały SR w Słupcy
SR w Koszalinie	Wydziały SR w Stawnie
SR dla Krakowa Śródmieścia	Wydziały SR w Miechowie
SR w Wadowicach	Wydziały SR w Suchej Beskidzkiej
SR w Krośnie	Wydziały SR w Brzozowie
SR w Złotoryi	Wydziały SR w Jaworznie
SR w Chełmie	Wydziały SR we Włodawie
SR w Kraśniku	Wydziały SR w Opolu Lubelskim
SR w Puławach	Wydziały SR w Rykach
SR w Łomży	Wydziały SR w Grajowie
SR w Zambrowie	Wydziały SR w Wysokiem Mazowieckim
SR w Kutnie	Wydziały SR w Łęczycy
SR dla Łodzi – Śródmieścia	Wydział Ksiąg Wieczystych w Brzezinach
SR dla Łodzi Widzewa	Wydziały SR w Rawie Mazowieckiej
SR w Nowym Sączu	Wydziały SR w Muszynie
SR w Bartoszycach	Wydziały SR w Lidzbarku Warmińskim
SR w Mrągowie	Wydziały SR w Biskupcu
SR w Olsztynie	Wydziały SR w Nidzicy
SR w Szczytnie	Wydziały SR w Pieszku
SR w Kluczborku	Wydziały SR w Oleśnie
SR w Prudniku	Wydziały SR w Głubczycach
SR w Wyszowie	Wydziały SR w Puławach
SR w Mławie	Wydziały SR w Działdowie
SR w Płocku	Wydziały SR w Sierpcu
SR w Grodzisku Wielkopolskim	Wydziały SR w Nowym Tomysłu i Wolsztynie
SR w Kościanie	Wydziały SR w Śremie
SR w Lesznie	Wydziały SR w Gostyniu i Rawiczu
SR w Pile	Wydziały SR w Złotowie
SR w Szamotułach	Wydziały SR w Obornikach
SR w Środzie Wielkopolskiej	Wydziały SR we Wrześni
SR w Wągrowcu	Wydziały SR w Chodzieży i Wydział ksiąg wieczystych w Wyrzysku
SR w Jarosławcu	Wydziały SR w Lubaczowie i Przeworsku oraz wydział ksiąg wieczystych w Sieniawie
SR w Kozienicach	Wydziały SR w Lipsku, Zwoleniu i wydział ksiąg wieczystych w Pionkach
SR w Przysusze	Wydziały SR w Szydłowcu
SR w Dębicy	Wydziały SR w Ropczycach
SR w Łańcucie	Wydziały SR w Leżajsku
SR w Rzeszowie	Wydziały SR w Strzyżowie
SR w Węgrowie	Wydziały SR w Sokolowie Podlaskim
SR w Łęborku	Wydziały SR w Bytowie
SR w Słupsku	Wydziały SR w Miastku
SR w Augustowie	Wydziały SR w Sejnach

Sąd Rejonowy	Przejęte Wydziały
SR w Gryficach	Wydziały SR w Łobzie
SR w Myśliborzu	Wydziały SR w Chodźcznie
SR w Świnoujściu	Wydziały SR w Kamieniu Pomorskim
SR w Mielcu	Wydziały SR w Kolbuszowej
SR w Stalowej Woli	Wydziały SR w Nisku
SR w Tarnowie	Wydziały SR w Dąbrowie Tarnowskiej
SR w Brodnicy	Wydziały SR w Golubiu Dobrzyniu
SR w Chełmnie	Wydziały SR w Wąbrzeźnie
SR w Aleksandrowie Kujawskim	Wydziały SR w Radziejowie
SR w Lipnie	Wydziały SR w Rypinie
SR w Oławie	Wydziały SR w Strzelinie
SR w Środzie Śląskiej	Wydziały SR w Wołowie
SR w Trzebnicy	Wydziały SR w Miliczu
SR w Biłgoraju	Wydziały SR w Janowie Lubelskim
SR w Zamościu	Wydziały SR w Krasnymstawie
SR w Nowej Soli	Wydziały SR we Wschowie

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzona reforma sądów, choć miała na celu przyspieszenie ich pracy nie przyniosła oczekiwanych efektów. W *Rzeczpospolitej* pod znamienym tytułem *Małe sądy spowolniły, a miały przyspieszyć* A. Łukasiewicz pisze²⁴⁸: „Reforma krytykowana była wielokrotnie. Na łamach *Gazety Prawnej* czytamy: „resort sprawiedliwości, znosząc 79 małych sądów rejonowych, argumentował w 2012 r., że budżet państwa oszczędzi m.in. na pensjach prezesów tych sądów, którzy staną się teraz szeregowymi sędziami. Reforma wywołała jednak protesty m.in. samorządów, które podkreślały wagę i rolę małych sądów w lokalnych społecznościach, przeciwko reformie opowiedziała się też cała sejmowa opozycja oraz koalicyjny PSL”²⁴⁹. Liczne głosy krytyki doprowadziły do powstania obywatelskiego projektu, który miał na celu przywrócić zlikwidowane ustawą Gowina sądy, a także zmniejszyć kompetencje Ministra Sprawiedliwości w zakresie tworzenia i znoszenia sądów. Projekt obywatelski został odrzucony w 2013 r. przez Prezydenta Bronisława Komorowskiego, który miesiąc później przedstawił swój projekt zmiany ustawy. Ówczesny Prezydent w następujący sposób argumentuje swój projekt: „Zniesienie przez Ministra Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia z dniem 1 stycznia 2013 r. 79 sądów rejonowych (rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 paź-

²⁴⁸ A. Łukasiewicz, *Małe sądy spowolniły, a miały przyspieszyć*. Rzeczpospolita, 2 kwietnia 2014 r.

²⁴⁹ <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/844102,koniec-reformy-gowina-male-sady-wracaja-w-stycznii-w-lipcu.html> [20.06.2020].

dziennika 2012 r. w sprawie zniesienia niektórych sądów rejonowych Dz.U., poz. 1121), dokonane zostało bez szerokich konsultacji społecznych. Podjęte przez Ministra Sprawiedliwości działania wywołały sprzeciw wielu środowisk i stały się bodźcem do przygotowania inicjatywy obywatelskiej. Przedstawiciele samorządu terytorialnego sprzeciwiali się likwidacji sądów, wskazując na ograniczenie dostępności obywateli do wymiaru sprawiedliwości oraz podejmowaniu decyzji o likwidacji sądów przez Ministra Sprawiedliwości bez wystarczającej wiedzy o potrzebach obywateli i lokalnych uwarunkowaniach społecznych²⁵⁰. Zakładał on mniej restrykcyjne ograniczenia kompetencji Ministra Sprawiedliwości w kwestiach tworzenia i znoszenia sądów, zakładał bowiem iż prawo to pozostanie w jego kompetencjach, ale wprowadzał kryteria zgodnie z którymi Minister Sprawiedliwości miałby podejmować decyzję. W Uzasadnieniu czytamy: „Przedłożona nowelizacja przewiduje rozwiązanie racjonalne: pozostawia Ministrowi Sprawiedliwości kompetencje do tworzenia i znoszenia sądów, ale jednocześnie wprowadza precyzyjne kryteria, na których Minister powinien się opierać, decydując o tworzeniu lub znoszeniu sądu. Zmiana wynika z analizy dotychczasowych doświadczeń w tym zakresie oraz sygnałów z różnych środowisk, które wskazują, że obecny sposób konsultowania zmian w strukturze sądów jest niewystarczający dla osiągnięcia porozumienia w tej kwestii”²⁵¹. W projekcie zapisano kryterium ludnościowe oraz kryterium ilości spraw, które wpływały do danego sądu.

14 marca 2014 r. wprowadzono ustawę o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, w której to wyartykułowane zostały podstawowe kryteria określające tworzenie i znoszenie sądów (art. 10)²⁵². Po wejściu w życie ustawy przywrócone zostało 41 z 79 zniesionych sądów rejonowych. Tabela 15 przedstawia utworzone sądy rejonowe i ich obszary właściwości.

Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. ustalono siedziby i obszary właściwości sądów apelacyjnych, okręgowych i rejonowych²⁵³. Dodatkowo konieczna stała się likwidacja utworzonych

²⁵⁰ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych. Druk Sejmowy nr 1509.

²⁵¹ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych. Druk Sejmowy nr 1509.

²⁵² Ustawa z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2014, poz. 512.

²⁵³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych, Dz.U. 2014, poz. 1407.

wcześniej wydziałów zamiejscowych – kwestie te uregulowało Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 2014 r. w sprawie zniesienia i utworzenia niektórych wydziałów w sądach rejonowych, oraz zmieniające zarządzenie w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych. Ilość zmian, które zostały wprowadzone w omawianym okresie doprowadziły do znaczącej fali krytyki.

Tabela 15. Utworzone sądy rejonowe i ich obszary właściwości

Przywrócony Sąd Rejonowy	Sąd Okręgowy
SR w Nakle nad Notecią i Tucholi	SO w Bydgoszczy
SR w Działdowie	SO w Elblągu
SR w Kościerzynie	SO w Gdańsku
SR w Strzelcach Krajeńskich	SO w Gorzowie Wielkopolskim
SR w Kamiennej Górze i Lwówku Śląskim	SO w Jeleniej Górze
SR w Krotoszynie i Pleszewie	SO w Kaliszu
SR w Opatowie i Staszowie	SO w Kielcach
SR w Stupcy	SO w Koninie
SR w Suchej Beskidzkiej	SO w Krakowie
SR w Opolu Lubelskim i Rykach	SO w Lublinie
SR w Grajewie i Wysokim Mazowieckiem	SO w Łomży
SR w Brzezinach Łęczycy i Rawie Mazowieckiej	SO w Łodzi
SR w Piszcu	SO w Olsztynie
SR w Oleśnie	SO w Opolu
SR w Pułtusku	SO w Ostrołęce
SR w Sierpcu	SO w Płocku
SR w Chodzieży, Gostyniu, Nowym Tomysłu, Obornikach, Rowiczu, Śremie, Wolsztynie, Wrześni i Złotowie	SO w Poznaniu
SR w Przeworsku	SO w Przemyślu
SR w Zwoleniu	SO w Radomiu
SR w Leżajsku	SO w Rzeszowie
SR w Sokotowie Podlaskim	SO w Siedlcach
SR w Choszczynie	SO w Szczecinie
SR w Nisku	SO w Tarnobrzegu
SR w Dąbrowie Tarnowskiej	SO w Tarnowie
SR w Krasnymstawie	SO w Zamościu

Źródło: opracowanie własne.

4.6. Lata 2016-2020

Okres pięciu lat pomiędzy 2016 a 2020 r. to czas, w którym wprowadzone reformy w istotny sposób zmieniają oblicze polskiego wymiaru sprawiedliwości. Reformy te i inicjatywy ustawodawcze niestety, jak zauważa J. Czaja w publikacji *Jak przywrócić państwo prawa? Sądownictwo powszechne* wydanej przez Fundację Batorego, podzielić można na dwie grupy: te, które od razu negatywnie wpłynęły na kształt wymiaru sprawiedliwości w Polsce oraz na te, które dopiero w perspektywie miały negatywny wpływ. Autor wspomina także o trzeciej grupie projektów i inicjatyw ustawodawczych, których wpływu nie można ocenić jeszcze w czasie teraźniejszym, możliwe stanie się to dopiero z perspektywy czasu²⁵⁴.

Krytycy wprowadzanych ustaw powołują się w szczególności na ich chaotyczność i dysfunkcjonalność, jaką mogą wprowadzić w wymiarze sprawiedliwości. Ponadto często podnoszona w tej materii jest kwestia związana z tempem prac legislacyjnych dotyczących ustaw, oznaczająca pozbawienie rządzących – a w szczególności opozycji jakiegokolwiek dyskusji nad podejmowanymi zmianami. Charakterystycznym już działaniem obywatelskim towarzyszącym zmianom wprowadzanym w tym okresie stały się protesty obywatelskie – skierowane przeciw chaosowi i dynamice wprowadzanych zmian, w tak istotne struktury państwa, jakie stanowi wymiar sprawiedliwości. W odpowiedzi na pojawiające się głosy krytyki przeprowadzono populistyczne kampanie społeczne ukazujące wadliwość dotychczasowego wymiaru sprawiedliwości. Krytyczne zdanie często wyrażali także ludzie nauki, a także przedstawiciele środowisk prawniczych. Sprzeciw i zaniepokojenie wyrażały podmioty międzynarodowe stojące na straży podstawowych wartości związanych z istnieniem państwa prawa, opartego przede wszystkim na niezawisłości i niezależności sędziów. Tabela 16 przedstawia niektóre zmiany wprowadzone w tych latach.

²⁵⁴ J. Czaja, *Jak przywrócić państwo prawa? Sądownictwo powszechne*, Fundacja im. Stefana Batorego, on-line: <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Sady%20powszechne.pdf> [4.08.2020].

Tabela 16. Zmiany w wymiarze sprawiedliwości w latach 2016-2020

Lp.	Akt prawny	Wprowadzona zmiana
1	Ustawa z 30 listopada 2016 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw ²⁵⁵	<ul style="list-style-type: none"> • jawność oświadczeń majątkowych sędziów
2	Ustawa z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych ²⁵⁶	<ul style="list-style-type: none"> • podporządkowanie dyrektora sądu Ministrowi Sprawiedliwości, a nie jak dotąd prezesowi Sądu, • powoływanie i odwoływanie Prezesa Sądu przez Ministra Sprawiedliwości
3	Ustawa z 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw ²⁵⁷	<ul style="list-style-type: none"> • arbitralne powoływanie prezesów i wiceprezesów sądów przez Ministra Sprawiedliwości, z wykluczeniem z procesu samorządu sędziowskiego • nowy system nadzoru administracyjnego • wprowadzenie losowego przydziału pracy sędziom
4	Ustawa z 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym ²⁵⁸	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie Izby Dyscyplinarnej
5	Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury ²⁵⁹	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie instytucji asesora sądowego

Źródło: opracowanie własne.

Zmiany przedstawione w powyższej tabeli 16 wskazują na pewną chaotyczność ich wprowadzania i brak logicznej argumentacji, jak chociażby tej dotyczącej zwiększenia zaufania publicznego do sędziów po wprowadzeniu jawności ich oświadczeń majątkowych. Argumentacja krytyków wprowadzonej zmiany nie dotyczyła kwestii istoty składania oświadczeń majątkowych przez sędziów, ale sensu i celowości ich odtajnienia. Brak argumentacji cechowała także zmiana w kwestiach przedawnienia deliktów dyscyplinarnych, co będąc zupełnie niespójne systemowo wprowadziło możliwość wywierania dłuższej terminowo presji na sędziach. Brak też jednoznacznej argumentacji w kwestiach podporządkowania dyrektorów sądów Ministrowi Sprawiedliwości. Wykluczenie możliwości konkursowych (umożliwiającego chociażby analizę kwalifikacji kandydata) przy powoływaniu sędziego, a także zasad, co do odwoływania sędziego, zdaniem Fundacji Stefana Batorego pozbawia sędziego i samorząd wpływu²⁶⁰. Ustawowo zwiększone kompetencje Ministra Spra-

²⁵⁵ Ustawa z 30 listopada 2016 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2016, poz. 2103.

²⁵⁶ Ustawa z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2017, poz. 803.

²⁵⁷ Ustawa z 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2017, poz. 1452.

²⁵⁸ Ustawa z 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

²⁵⁹ Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, Dz.U. 2017, poz. 1139.

²⁶⁰ Jak czytamy w Stanowisku zespołu ekspertów prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego w sprawie projektowanych zmian w ustroju sądów powszechnych, Warszawa 2017: -2-2. „Złamaniem konsty-

wiedliwości, przy braku jednoznacznych kryteriów doboru, a także wykluczeniu z procesu decyzyjnego środowiska sędziowskiego podważa podstawy działania wymiaru sprawiedliwości. Odwoływanie i powoływanie prezesów i wiceprezesów sądów w oparciu o nieookreślone zwroty, zawarte w ustawie umożliwia wywieranie wpływu na sędziów i nie mieści się w konwencji rzetelnej legislacji. Pozbawienie głosu i zdania w tej kwestii zarówno Krajowej Rady Sądownictwa, jak również zgromadzenia ogólnego sędziów, a także brak wymagań dotyczących uzasadnienia, stoi w opozycji do podstawowej zasady nieingerowania władzy wykonawczej w sferę orzeczniczą²⁶¹ oraz ma charakter arbitralny. Jak czytamy w *Raporcie Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego* dotyczącego konsekwencji działań legislacyjnych w obrębie władzy sądowniczej w Polsce w latach 2015-2018: „Brak jakiegokolwiek udziału osób, które mają na co dzień współpracować z dyrektorem sądu, w proces jego wyboru stanowi zatem nie tylko przejaw jawnej dysproporcji w zakresie wpływu poszczególnych władz na sposób zarządzania

tucyjnej zasady trójpodziału władzy (art. 10 ust. 1 i 2 Konstytucji) będzie wprowadzenie arbitralnego systemu powoływania przez Ministra Sprawiedliwości prezesów i wiceprezesów sądów wszystkich szczebli sądownictwa powszechnego, bez jakichkolwiek mechanizmów kontroli tych decyzji i bez możliwości współdziałania środowiska sędziowskiego. [...] Analizując tę propozycję, stwierdzić należy, że projektodawcy zlekceważyli istotny wymóg poprawnej legislacji, pomijając określenie celu i potrzeby przyznania organowi władzy wykonawczej tak dalece idącego, doraźnego środka ingerencji w funkcjonowanie władzy sądowniczej. Podkreślić trzeba, że trwałość kadencji prezesów i wiceprezesów sądów powszechnych nie jest przywilejem konkretnych sędziów, lecz jest jednym z czynników wzmacniających niezależność osób bezpośrednio odpowiedzialnych za funkcjonowanie sądownictwa – zarówno w aspekcie wewnątrzśrodowiskowym, jak i w relacjach z innymi władzami. Kadencyjność tworzy więc ustawowe gwarancje swobody zarządzania sądami, nawet w sytuacji konieczności podejmowania decyzji niepopularnych w środowisku sędziowskim. W relacjach z władzą ustawodawczą i wykonawczą kadencyjność pozwala na „odseparowanie” sądów od świata polityki i wzmocnienie władzy sądowniczej, która ze swej istoty, mając najsłabszą pozycję w trójpodziale władz, jednocześnie musi sprostać obowiązkowi sądowej kontroli zarówno władzy wykonawczej, jak i ustawodawczej – w granicach przewidzianych prawem dla sądów i trybunałów – i w interesie ogółu obywateli”. Por. Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego w sprawie ustawy z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Fundacja Batorego, Warszawa, lipiec 2017.

²⁶¹ Krytykę wyrażono m.in. w Opinii Komisji Legislacyjnej Naczelnej Rady Adwokackiej do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Warszawa 2017, gdzie czytamy: Niemniej zważywszy doniosłość tego aktu ustrojowego dla funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości, Komisja Legislacyjna Naczelnej Rady Adwokackiej dostrzega potrzebę jego zaopiniowania zważywszy, że zawarta w poselskim projekcie koncepcja zmierza do istotnego ograniczenia i osłabienia niezależności władzy sądowniczej na rzecz władzy wykonawczej. Projektowane zmiany prowadzą przede wszystkim do zwiększenia wpływu Ministra Sprawiedliwości na możliwość obsadzania stanowisk w sądach powszechnych, oraz zwiększenia uprawnień nadzoru zewnętrznego nad sądownictwem powszechnym, a także do przyznania Ministrowi Sprawiedliwości instrumentów indywidualnego oddziaływania na sędziów orzekających.

sądownictwem (uprzywilejowanie władzy wykonawczej), ale także jest nieracjonalne z perspektywy sprawnego wykonywania przez sąd swoich obowiązków²⁶². Kolejną kwestią jest powolne zmierzanie do zacieśniania powiązań pomiędzy władzą wykonawczą a sądowniczą – co narusza podstawową zasadę państwa prawa, a związane jest przede wszystkim z brakiem respektowania zdania środowiska sędziowskiego. Jak słusznie zauważono w Raporcie Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego: „Przyjęte rozwiązanie umożliwia Ministrowi Sprawiedliwości dokonanie doboru kadr sądowniczych według własnych niejasnych i nieujawnionych kryteriów. Natomiast brak obowiązku przedstawienia jakiegokolwiek uzasadnienia dokonywanych zmian świadczy o braku szacunku dla zasady podziału władzy oraz postrzeganiu władzy sądowniczej jako swoistego przedłużenia władzy Ministra Sprawiedliwości, co przywodzi negatywne skojarzenia z czasami PRL”²⁶³. Kompetencje Ministra Sprawiedliwości wprowadzone w tych latach – choć mające z założenia poprawić efektywność w działaniu wymiaru sprawiedliwości doprowadziły do dyskusji nad nadmierną ingerencją władzy wykonawczej we władzę sądowniczą, co godzi w podstawową zasadę trójpodziału władzy, będącej podstawą państwa prawa. Kadencyjność a także łatwość zmian kadrowych godzi przede wszystkim w stabilność urzędu sędziego, mogąc mieć wpływ na zachowanie przez niego niezawisłości.

Kolejną kwestią jest powoływanie członków do KRS. Zgodnie z instytucją jest to organ, który odpowiada za kwestie związane z niezależnością i niezawisłością sądów. Do tej pory większość w składzie KRS-u stanowili przedstawiciele władzy sądowniczej, co warunkuje niejako podstawowy cel działalności Rady. Przedstawiciele do tej pory wybierani byli przez przedstawicieli różnych szczebli wymiaru sprawiedliwości – co gwarantowało różnorodność i reprezentatywność. Wybór ten uległ zmianie po wprowadzeniu ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa z dnia 8 grudnia 2017 r.²⁶⁴ W artykule 9 ww. wspomnianej ustawy czytamy:

²⁶² Raport Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego, on-line: <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Raport%20Zespołu%20Ekspertów%20Prawnych%20-%20Konsekwencje%20działan%20legislacyjnych.pdf> [4.08.2020].

²⁶³ Raport Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego, on-line: <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Raport%20Zespołu%20Ekspertów%20Prawnych%20-%20Konsekwencje%20działan%20legislacyjnych.pdf> [4.08.2020].

²⁶⁴ Ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa z dnia 8 grudnia 2017 r., Dz.U. 2018, poz. 3.

Art. 9a.

- „1. Sejm wybiera spośród sędziów Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych piętnastu członków Rady na wspólną czteroletnią kadencję.
2. Dokonując wyboru, o którym mowa w ust. 1, Sejm, w miarę możliwości, uwzględnia potrzebę reprezentacji w Radzie sędziów poszczególnych rodzajów i szczebli sądów”.

Kandydatów na członków do KRS-u zgodnie z nowelizacją zgłosić może grupa składająca się z 2000 obywateli, którzy korzystają z pełni praw publicznych, lub też grupa 25 sędziów – wyłączając sędziów w stanie spoczynku (art. 11 a pkt 2)²⁶⁵. Zgodnie z ustawą o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa w dnia 8 grudnia 2017 r. Sejm spośród zgłoszonych wybiera 15 sędziów na okres czteroletniej kadencji²⁶⁶. Krytyka opiera się m.in. na braku konieczności spełnienia wymogów reprezentacji sędziów różnego szczebla w Radzie. Ponadto wpływ polityków na skład Krajowej Rady Sądowniczej, jako organu mającego stać na straży niezawisłości sędziów budzi szereg obaw dotyczących konstytucyjności tejże regulacji²⁶⁷ i jak zaznacza Leszek Garlicki: „Ostateczne decyzje personalne dotyczące „sędziowskiego” składu KRS zostały przekazane organowi politycznemu usytuowanemu poza systemem władzy sądowniczej. Przekreśliło to zasadę odrębności (niezależności) Rady od aktualnej konstelacji władz politycznych, więc naruszyło jej rolę jako gwaranta niezależności sądownictwa”²⁶⁸.

Do fali krytyki doprowadziła także ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym²⁶⁹. Krytyka dotyczyła głównie kwestii związanych ze zmianami, jakie nastąpiły w kwestii: zmian w strukturze Sądu Najwyższego, związane z wprowadzeniem w strukturę Izby Dyscyplinarnej oraz Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych. Zgodnie z paragrafem 3 ustawy Izba Dyscyplinarna rozpatruje sprawy: sędziów Sądu Najwyższego, sędziów i prokuratorów dotyczące przewinień dyscyplinarnych, odwołania od orzeczeń sądów

²⁶⁵ Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa z dnia 8 grudnia 2017 r., Dz.U. 2018, poz. 3.

²⁶⁶ Por. OSCE/ODIHR Final Opinion on Draft Amendments to the Act of the National Council of the Judiciary and Certain Other Acts of Poland, maj 2017, <http://www.osce.org/odihr/315946?download=true>.

²⁶⁷ B. Grabowska-Moroz, *Jakiej reformy wymiaru sprawiedliwości potrzebujemy*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, on-line: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2017/08/Reforma-wymiaru-sprawiedliwosci-policy-paper-2017-08-29.pdf> [4.08.2020], s. 13.

²⁶⁸ L. Garlicki, *Sądy – po zmianach*, Gdańskie Studia Prawnicze, Tom XL, 2018, s. 581.

²⁶⁹ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

dyscyplinarnych pierwszej instancji w sprawach sędziów i prokuratorów, kasacje od orzeczeń dyscyplinarnych, odwołania od uchwał Krajowej Rady Sądownictwa²⁷⁰. Artykuł 89 ustawy wprowadza instytucję skargi nadzwyczajnej od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub wojskowego²⁷¹. Skargę taką zgodnie z ustawą może wnieść: Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz, w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów²⁷². Krytycy uważają, że wprowadzenie skargi nadzwyczajnej może doprowadzić do złamania wartości jaką jest pewność prawa. Dyskusyjne w kontekście niezawisłości i niezależności sędziów stało się także obniżenie wieku przechodzenia sędziów w stan spoczynku, a także poszerzenie kompetencji Prezydenta RP, jak chociażby w kwestiach określenia regulaminu Sądu Najwyższego w tym ustalenie liczby stanowisk sędziowskich²⁷³, wyznaczenie Nadzwyczajnego Rzecznika Dyscyplinarnego, a przede wszystkim możliwość wyrażenia zgody na kontynuowanie urzędu przez sędziego (art. 76)²⁷⁴. Zmiany te doprowadziły do fali krytyki zarówno ze strony środowiska sędziowskiego, jak również wywołały fale protestu społeczeństwa, pozostając w sprzeczności zarówno z Konstytucją, jak i z prawem Unii Europejskiej.

Reformowanie wymiaru sprawiedliwości w ostatnim omawianym okresie spotkało się z falą krytyki. Chaos i brak głębszej analizy, a także daleko idącego spojrzenia na wymiar sprawiedliwości prowadzą do kolejnych zapaści. Jak słusznie zauważa Barbara Grabowska-Moroz w opublikowanym przez Helsińską Fundację Praw Człowieka publikacji pt. *Jakiej reformy wymiaru sprawiedliwości potrzebujemy*: „prowadzenie zmian w tak skomplikowanym mechanizmie, jakim jest sądownictwo wymaga opierania się w pełni na dowodach (*evidence-based regulation*), począwszy od danych statystycznych, poprzez badania socjologiczne, np. wywiady. Jedynie wówczas możliwe będzie prawidłowe określenie diagnozy stanu wymiaru sprawiedliwości. Punktem odniesienia nie może być przy tym blankietowy program partyjny ukazujący reformę wymiaru sprawiedliwości jako cel sam w sobie”²⁷⁵.

²⁷⁰ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

²⁷¹ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

²⁷² Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

²⁷³ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

²⁷⁴ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.

²⁷⁵ B. Grabowska-Moroz, *Jakiej reformy...*, dz. cyt. s. 5.

Podsumowanie

Podsumowując niniejszy rozdział konieczne staje się zwrócenie uwagi na ilość znaczących wydarzeń jakie miały miejsce w tym okresie. Przemiany o charakterze ustrojowym, politycznym, a także gospodarczym i społecznym wyznaczyły tory przemian w wymiarze sprawiedliwości. Okrągły Stół, reforma samorządowa, Konstytucja wprowadzały w niedemokratyczny system wartości instytucje demokratyczne. Trójstopniowy podział władzy, niezależność i niezawisłość sądownictwa budowały fundamenty na którym powstać miało państwo prawa.

Nie obeszło się w omawianym okresie czasu bez problemów. Nie były to nowe problemy, ale te które rysowały się już nie raz wyraźnie w historii odbudowy sądownictwa, a w szczególności związane z brakami lokalowymi, nawarstwiającymi się brakami kadrowymi (zarówno na płaszczyźnie sądowniczej, jak i administracyjnej), niedoinwestowaniem infrastruktury koniecznej do efektywnego działania wymiaru sprawiedliwości. Powołanie Zespołu do Spraw Reformy Struktury Organizacyjnej Sądownictwa Powszechnego, miało na celu rozpoznanie problemu i znalezienie skutecznego, a przede wszystkim długoterminowego rozwiązania.

Istotną kwestią podniesioną w niniejszym rozdziale są ostatnie lata 2015-2020, które poprzez ilość wprowadzonych zmian i reform odmieniły polski wymiar sprawiedliwości. I choć sprawność proceduralna nie ulegnie spowolnieniu, to zmiany, jakie w perspektywie mogą wnieść przeprowadzone reformy może przynieść znaczące skutki ustrojowe. Osłabienie podstawowych wartości wymiaru sprawiedliwości, jakim jest niezależność i niezawisłość sędziów, doprowadzić może do postępującej destabilizacji. I choć jak słusznie zauważa L. Garlicki, „dopóki personalna substancja polskich sądów nie zostanie w sposób drastyczny naruszona, walory moralne i zawodowe ogromnej większości urzędujących sędziów powinny pozwolić im na opieranie się różnego rodzaju presjom”²⁷⁶. Choć jak sam autor zauważa w dalszej, pogłębionej refleksji, wprowadzenie czynnika politycznego w niektórych sprawach staje się możliwe i zagraża rzetelności orzecznictwa. Zmiany w regulacjach dotyczących Krajowej Rady Sądownictwa prowadzą do dalszego postępującego kryzysu w sądownictwie, otwierając nowe pole do deformacji i postępujących

²⁷⁶ L. Garlicki, *Sądy – po zmianach*, Gdańskie Studia Prawnicze, Tom XL, 2018, s. 584.

politycznych nadużyć. Marginalizacja Trybunału Konstytucyjnego wywołana wprowadzeniem zmian w długofalowej perspektywie może doprowadzić do trudności w odzyskaniu autorytetu, jakim ten organ winien być w konstytucyjnym państwie prawa obdarzony.

Pytanie, co w tej perspektywie z dalszą współpracą z Unią Europejską, która oparta jest na zasadzie wzajemnego zaufania i respektowania podstawowych wartości i zasad, w tym prawa do rzetelnego sądu przed niezawisłym i niezależnym sądem. Załamanie współpracy poprzez niewywiązywanie się jednego z państw członkowskich może mieć poważne konsekwencje. Wymiar sprawiedliwości w Polsce od 2015 r. ulega poważnej degradacji na skutek przeprowadzanych reform. Pytania pojawiające się w kontekście przyszłości wymiaru sprawiedliwości, kierują się w stronę podstawowych konstytucyjnych wartości, jakimi są: państwo prawa, trójpodział władzy, czy też niezawisłość i niezależność sądów. Wszystkie te poruszone kwestie mają wpływ na kształt orzecznictwa, a także byt podstawowych organów i instytucji w państwie prawa posiadających instrumentarium do zachowania konstytucyjności wprowadzanych zmian, a których postępująca marginalizacja może doprowadzić do rujnujących i destabilizujących polski wymiar sprawiedliwości skutków.

Zakończenie

Przeprowadzona w niniejszej publikacji analiza przekształceń wymiaru sprawiedliwości skłania do refleksji i pochylenia się nad najważniejszymi wartościami kształtującymi ten element państwa prawa. Niezależność i niezawisłość wymiaru sprawiedliwości to wartości fundamentalne. To one decydują o jakości organizacji, pracy i roli, jaką w demokratycznym państwie pełni sądownictwo. Sprawiedliwość, opierająca się na rządach prawa i stanowiąca najwyższą wartość dla społeczeństwa, może być realizowana wyłącznie w duchu tych dwóch wartości. Taka sprawiedliwość możliwa jest dla silnej egzekutywy, niezależnej od pozostałych władz, a decyduje o niej długofalowa praca zarządcza pozwalająca sądownictwu wypracować odpowiednią organizację i strukturę. Sprawność wymiaru sprawiedliwości, oparcie na realnych wartościach i efektywność orzecznicza – budują akceptację społeczną niezwykle istotną dla prawidłowego funkcjonowania.

Niezmiernie istotne jest zatem zapewnienie wartości, jaką jest niezależność i niezawisłość sędziowska. Jak słusznie zauważa P. Banasik, „Sędzia pozbawiony godności należytej jego urzędowi i objęty specjalnym nadzorem innej władzy, zwłaszcza egzekutywy, przestanie myśleć o interesie prawa i obywateli, stanie się zaś jedynie potulnym urzędnikiem gotowym wykonywać pływające z góry dyspozycje z myślą o interesie własnym. Będzie on przypominać jedynie nocnego stróża, wprowadzając jakoś czuwającego nad przestrzeganiem ustalonego porządku, ale nieuczestniczącego w jego kreowaniu”²⁷⁷. Godność urzędu sędziego, wolnego od nacisków politycznych stanowi priorytet w każdej reformie i zmianie przeprowadzanej w wymiarze sprawiedliwości. Bez tych wartości nie sposób mówić o demokratycznym państwie prawa. Reforma wymiaru sprawiedliwości, oparta na dialogu i wartościach, stanowi gwarancję państwa prawa, wyznaczając tym samym przyszlą drogę.

Wszelkie przemiany i przekształcenia wymiaru sprawiedliwości winny zmierzać do jednego celu, którego azymutem jest właśnie silna, niezależna

²⁷⁷ P. Banasik, *W poszukiwaniu wartości wymiaru sprawiedliwości jako dóbr oczekiwanych społecznie*, Sąd zaangażowany społecznie – pożądany kierunek zmian, Warszawa 2017, s. 2.

władza sądownicza. Odwołując się do postawionej we wstępie pracy hipotezy badawczej, po przeprowadzonej analizie należy stwierdzić, że reformy i przekształcenia przeprowadzane dotychczas okazywały się pochopne i nieprzemyślane, nie tworząc systemowych rozwiązań. O ile można wytłumaczyć takie działania w okresie powojennym (brak informacji, zniszczenia infrastruktury, etc.), nie sposób ocenić ich pozytywnie w latach późniejszych. Pozbawione głębszej strategii, długoterminowego planu, a często nawet konkretnego celu. Stąd też „zamieszanie” w reformach, zmianach właściwości etc. niosące za sobą cały szereg niepotrzebnych działań, nie budząc tym samym zaufania społecznego. Brak efektywności sądów, przedłużające się postępowania stanowiły raczej o nieudolności reform aniżeli o ich skuteczności. Duże znaczenie przypadku i dowolności doprowadziło wymiar sprawiedliwości do uwikłania w reformy o charakterze nie konsekwentnym i nie przynoszącym żadnej realnej zmiany. Brak konkretnych celów, rozproszenie działań i niemożność wychwycenia jednolitej długoterminowej strategii doprowadziły do braku efektywnego zarządzania, prowadząc raczej do destrukcji wymiaru sprawiedliwości aniżeli jego naprawy. W pracy poddano refleksji kształtowanie się struktur sądów, opierając badania na rzetelnej analizie obowiązujących wówczas aktów prawnych w połączeniu z tłem politycznym, społecznym czy ideowym.

Braki w efektywnym zarządzaniu i reformowaniu wymiaru sprawiedliwości pojawiają się na każdym kroku: przeciągające się procesy, zawile procedury prowadzące do niezrozumienia, brak funduszy, kiepska infrastruktura, braki kadrowe powodujące znaczne przeciążenia; to tylko niektóre z problemów z którymi wymiar sprawiedliwości musi każdego dnia walczyć. Konieczne dziś staje się podjęcie działań zmierzających do poprawy efektywności i reputacji sądów i wymiaru sprawiedliwości w Polsce. Konieczne staje się znalezienie konsensusu w organach wymiaru sprawiedliwości (Minister Sprawiedliwości, sądy, KRS) umożliwiające wytyczenie jednego konkretnego celu. Takie działania może jednak podjąć jedynie środowisko połączone w działania, wolne od wewnętrznych sporów, kryzysów i frustracji. Konieczne staje się dziś skuteczne zarządzanie wymiarem sprawiedliwości jako organizmem składającym się z szeregu komórek ze sobą połączonych. Prawidłowo określone wartości winny stanowić drogowskaz prowadzący wymiar sprawiedliwości do jednego konkretnego celu.

Bibliografia

Druki zwarte

- Alberski R., *Trybunał Konstytucyjny w polskich systemach politycznych*, Wrocław 2010.
- Bałaban A., *Polskie problemy ustrojowe. Konstytucja, źródła prawa, samorząd terytorialny, prawa człowieka*, Warszawa 2003.
- Banaszak B., *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w kontekście realizacji i ochrony praw i wolności*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP, t. I. Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, Warszawa 2010.
- Banaszak B., *Niezawisłość sędziowska i niezależność sądów – gwarancje i zagrożenia*, [w:] M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska (red.), *Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy*, Wrocław 2013.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.
- Bereza A., *Sąd Najwyższy w latach 1945-1962. Organizacja i działalność*, Warszawa 2012.
- Chmaj M. (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
- Człowiekowska J., *Prawo do sądu jako publiczne prawo podmiotowe*, [w:] J. Halberda, M. Hosowicz, A. Karabowicz (red.), *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaaka*, Kraków 2006, z. 96.
- Fiodorczyk P., *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, Białyсток 2002.
- Gaberle A., *Rozważania o prawie i sądownictwie*, Kraków 2005.
- Gołaczyński J., Krzywonos A., *Prawo do sądu*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.
- Jaskiernia J. (red.), *Transformacje systemów wymiaru sprawiedliwości. Proces transformacji i dylematy wymiaru sprawiedliwości*, Toruń, 2011.
- Jabłoński M., *Uwagi o ewolucji gwarancji niezawisłości i niezależności sędziów i sądów powszechnych*, [w:] Trzcziński J., Banaszak B. (red.), *Studia nad prawem konstytucyjnym*, Wrocław 1997.
- Jaworska M., *Prawo do sądu*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, M. Jabłoński (red.), Wrocław 2014.
- Konstytucja RP z 1997 r. na tle zasad współczesnego państwa prawnego. Zagadnienia wybrane*, M. Kruk (red.), Warszawa 2006.
- Kołodowski L., *Marksistowskie korzenie stalinizmu*, [w:] W. Kołodowski, *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Kraków 2006.
- Łazarska A., *Niezawisłość sędziowska w sprawowaniu urzędu*, [w:] R. Piotrowski (red.), *Pozycja ustrojowa sędziego*, Warszawa 2015.

- Łętowska E., Łętowski J., *O państwie prawa, administrowaniu i sądach w okresie przekształceń ustrojowych*. Szkice, Warszawa 1995.
- Machnikowska A., *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1950*, Gdańsk 2008.
- Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, L. Wiśniewski (red.) Warszawa 1997.
- Połatyńska J., *Prawo do rzetelnego procesu sądowego*, [w:] Koba L., Waclawczyk W. (red.), *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, Warszawa 2009.
- Sarnecki P., Art. 45, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, L. Garlicki (red.), Warszawa 2003.
- Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich (1980-2015)*, J. Góral, R. Hauser, J. Trzciniński (red.), Warszawa 2005.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa 2013.
- Urbański Ł., *Realizacja wymiaru sprawiedliwości w rozsądnym terminie w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów RP ze szczególnym uwzględnieniem spraw z zakresu ubezpieczenia społecznego o pozwoleniu na broń*, [w:] J. Jaskiernia, *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości, tom II Proces transformacji i dylematy wymiaru sprawiedliwości*, Toruń 2011.
- Siemaszko A., *Ekspertryza*, [w:] A. Zieliński, M. Zubik (red.), *Przyszłość polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2002.
- Sitek B. (red.), *Wybrane systemy wymiaru sprawiedliwości na świecie*, Warszawa 2020.
- Sobczak J., Gudowski J., *Państwo prawa to niezależne sądy*, Warszawa 2017.
- Skrzypiński D., *Władza sądownicza w okresie transformacji polskiego systemu politycznego. Studium politologiczne*, Wrocław 2009.
- Walczak R., *Sprawowanie kierowniczej roli partii w sądach i prokuraturze w Polsce Ludowej. Studium politologiczne*, Warszawa 1987.
- Watoła, *Rozważania nad ewolucją pojęcia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w latach 1944-1956. Z dziejów prawa. Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, t. 8 (16), Katowice 2015.
- Wąsek-Wiaderek M., *Instytucje procedury karnej charakterystyczne dla komunistycznego prawa Polski Ludowej – wybrane zagadnienia*, [w:] *Komunistyczne prawo karne Polski Ludowej*, A. Grześkowiak (red.), Lublin 2007.
- Wiliński P., *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] Wiliński P. (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009.
- Wendel A., *Odrodzone sądownictwo w Polsce*, [w:] *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce 22 VII 1944-22 VII 1945*, Warszawa.
- Ziemia Z., *Przygotowanie i rozwój kadr sądownictwa Polski Ludowej*, [w:] *XXV lat wymiaru sprawiedliwości PRL*, Warszawa 1969.
- Żurawik A., *Ustrój sądownictwa w Polsce, Wykłady specjalizacyjne*, Warszawa 2013.

Publikacje

- Bojko Ł., *Kilka uwag o sądach tajnych stalinowskiej Polski*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia nad Totalitaryzmem i Autorytaryzmem*, 37 nr 1, Wrocław 2015.
- Chajn L., *Trzeci rok*, [w:] *Demokratyczny Trybunał Prawniczy 1946*, nr 7.

- Chajm L., *Sądy a społeczeństwo*, Demokratyczny Przegląd Prawniczy, 1946, nr 7.
- Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11-12.
- Garlicki L., *Sądy – po zmianach*, *Gdańskie Studia Prawnicze*, Tom XL, 2018 s. 581.
- Gomułka W., Cyrankiewicz J., *Jednością silni – zwyciężymy*. (Przemówienie wygłoszone na zebraniu aktywu warszawskiego PPR i PPS w dniu 30 listopada 1946). Warszawa 1946.
- Górnicka M., *Wersja systemowa metody historyczno-prawnej na przykładzie prawa dowodowego w polskiej procedurze karnej*, *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*, 2015, vol. 4 (2), 9-34.
- Grześkowiak A., *Sądy tajne w latach 1944-1956*, [w:] *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), *Studia Iuridica* 22, Warszawa 1992.
- Grześkowiak A., *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), *Studia Iuridica* 22, Warszawa 1992.
- Jakubowski G., *Sądy obywatelskie w Polsce Ludowej (1946-1955)*, *Nowe Prawo*, 1858 nr 10.
- Kładocny P., *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944-1989*, *Studia Iuridica* XXXV/1998.
- Krzyżanowski L., *Baza materialna i stan kadrowy sądownictwa na Górnym Śląsku w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica* 5.
- Lernell L., *Nowy ustrój sądów powszechnych*, [w:] *Nowe Prawo*, 1950 nr 10.
- Łukaszewicz A., *Małe sądy spowolniły, a miały przyspieszyć*, *Rzeczpospolita*, 2 kwietnia 2014 r.
- Lityński A., Ćwikowska M., *Początki resortu sprawiedliwości PKWN. W 70 rocznicę*, *Roczniki Administracji i Prawa. Rok XIV*.
- Majchrowski J., *Polityczne, ideowe i prawne uwarunkowania działalności Trybunału Stanu*, „Politeja” 2004, nr 1.
- Mędrzecka E., *Sądownik ma głos (migawki z terenu)*, [w:] *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce 22 VII 1944-22 VII 1945*, Warszawa.
- Paczkowski A., *Polska droga przez stalinizm*, *Polityka. Pomocnik Historyczny* 2012, nr 6.
- Ratuszniak Z., *Organizacja i administracja wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, 1946 r., nr 7.
- Romanowska E., *Przekształcenia w powszechnym wymiarze sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1956*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, Tom LXVIII – 2016 – Zeszyt 2.
- Rybicki M., *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w PRL (geneza, ewolucja, perspektywy)*, [w:] *Państwo i prawo* 1980, z. 5.
- Sawicki J., *O prawie sądów specjalnych*, [w:] *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce*, Warszawa 1945.
- Turska A., *Prawo państwa totalitarnego*, [w:] *Prawo okresu stalinowskiego. Zagadnienia wybrane*, G. Rejman (red.), *Studia Iuridica* 22, Warszawa 1992.
- Walczak S., *25 lat w służbie socjalistycznej praworządności*, [w:] *Nowe Prawo*, 1969 r. nr 7-8.
- Wasilewski A., *Pojęcie „sądu” w prawie polskim i w świetle standardów europejskich*, *PS* 2002, nr 11-12, s. 5-6.
- Watola A., *Reforma Studiów prawniczych 1949-1950 w Polsce. Zarys problematyki*, *Miscellanea historico-iuridica* t. XIV z. 2/2015.

- Wystąpienie prezesa Sądu Najwyższego Kazimierza Bzowskiego pt. *Potrzeba wydatnego udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo”, 1949, nr 2 (36).
- Wrzesiński W., *Kształtowanie nowych granic państwa polskiego po II wojnie światowej a przyszłość polityczna, gospodarcza i kulturowa*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*.
- Zaborski M., *Szkolenie sędziów nowego typu w Polsce Ludowej*, *Palestra* 1998 nr 1-2.
- Zaborski M., *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*. Część II, Centralna Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza i Wyższa Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza, *Palestra* 1998, nr 3-4.

Netografia

- Czaja J., *Jak przywrócić państwo prawa? Sądownictwo powszechne*, Fundacja im. Stefana Batorego, on-line: <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Sady%20powszechne.pdf> [4.08.2020].
- Grabowska-Moroz B., *Jakiej reformy wymiaru sprawiedliwości potrzebujemy*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, on-line: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2017/08/Reforma-wymiaru-sprawiedliwosci-policy-paper-2017-08-29.pdf> [4.08.2020].
- OSCE/ODIHR Final Opinion on Draft Amendments to the Act of the National Council of the Judiciary and Certain Other Acts of Poland, maj 2017, <http://www.osce.org/odih-r/315946?download=true> [04.08.2020].
- Raport Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego, on-line: <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Raport%20Zespołu%20Ekspertów%20Prawnych%20-%20Konsekwencje%20działan%20legislacyjnych.pdf> [4.08.2020].
- Raport Fundacji Batorego o demontażu sądownictwa, On-line: https://www.batory.org.pl/informacje_prasowe/raport-fundacji-batorego-o-demontazu-sadownictwa/ [5.08.2020].
- Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego w sprawie ustawy z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Fundacja Batorego Warszawa, lipiec 2017, on-line: https://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/Stanowisko_Ustawa%20o%20usp.pdf [5.08.2020].

Akty prawne

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284.
- Konstytucja RP, Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Dz.U. 1944 nr 1, poz. 1.
- Ustawa z dnia 15 sierpnia 1944 r. o tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz.U. 1944 nr 1, poz. 3.
- Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1947 nr 18, poz. 71.

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów prawa karnego, Dz.U. 1949 nr 32, poz. 238.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1949 nr 32, poz. 237.
- Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 349.
- Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 346.
- Ustawa o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 20 lipca 1950 r.
- Ustawa z dnia 5 kwietnia 1955 r. o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób cywilnych, funkcjonariuszów organów bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej, Dz.U. 1955 nr 15, poz. 83.
- Ustawa z dnia 30 marca 1965 r. o sądach społecznych, Dz.U. 1965 nr 13 poz. 92.
- Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym, Dz.U. 1951 nr 66, poz. 454.
- Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o zmianie Konstytucji dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1975 nr 16, poz. 89.
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. 1980 nr 4, poz. 8.
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1985 nr 31, poz. 137.
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw z zakresu pracy i ubezpieczeń społecznych, Dz.U. 1985 nr 20, poz. 85.
- Ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, Dz.U. 1989 nr 33, poz. 175.
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1989 nr 19, poz. 101.
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1989 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa, Dz.U. 1989 nr 73, poz. 435.
- Ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa, Dz.U. 1990 nr 53, poz. 306.
- Ustawa z dnia 8 czerwca 1990 r. o zmianie ustaw: Kodeks Postępowania Karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń i Kodeks Pracy, Dz.U. 1990 nr 43, poz. 251.
- Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o notariacie oraz o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych, Dz.U. 1991 nr 22, poz. 92.
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1998 nr 160, poz. 1064.
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny skarbowy.

- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece, Dz.U. 2013, poz. 941.
- Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011 nr 203, poz. 1192.
- Ustawa z dnia 14 marca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2014, poz. 512.
- Ustawa z 30 listopada 2016 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2016, poz. 2103.
- Ustawa z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2017, poz. 803.
- Ustawa z 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2017, poz. 1452.
- Ustawa z 8 grudnia 2017 roku o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.
- Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, Dz.U. 2017, poz. 1139.
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2018, poz. 5.
- Ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa z dnia 8 grudnia 2017 r., Dz.U. 2018, poz. 3.
- Dekret z dnia 15 sierpnia 1944 r. PKWN o wprowadzeniu sądów przysięgłych, Dz.U. 1944 nr 2, poz. 7.
- Dekret z dnia 23 października 1944 r. o powoływaniu i ukonstytuowaniu ławy przysięgłych, Dz.U. 1944 nr 9, poz. 47.
- Dekret z dnia 22 lutego 1946 r. Prawo o sądach obywatelskich, Dz.U. 1946 nr 8, poz. 64.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz.U. 1944 nr 4, poz. 16.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, Dz.U. 1944 nr 4, poz. 21.
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 1948 r. o otwarciu Centralnej Szkoły Prawniczej im. Teodora Duracza w Warszawie.
- Dekret PKWN z 4 listopada 1944 r. o upoważnieniu do tworzenia sądów oraz zmiany ich okręgów, a ponadto do przenoszenia sędziów na inne miejsca służbowe, Dz.U. 1944 nr 11, poz. 58.
- Dekret z dnia 13 listopada 1945 r. o Zarządzie Ziem Odzyskanych, Dz.U. 1945 nr 51, poz. 295.
- Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym, Dz.U. 1946 nr 5, poz. 45.
- Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym, Dz.U. nr 53, poz. 302.
- Dekretu z dnia 26 października 1950 r. o przekazaniu sądów powszechnym spraw w zakresie sądownictwa pracy, Dz.U. 1950 nr 49, poz. 446.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1928 nr 12, poz. 93.

- Rozporządzenie Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie, Dz.U. 1944 nr 12, poz. 67.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie, Dz.U. 1945 nr 7, poz. 33.
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 1944 r. o utworzeniu tymczasowej siedziby Sądów Apelacyjnych w Warszawie i Krakowie przywróciła dawne siedziby sądów, Dz.U.1945.7.33.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1945 r. o tymczasowej siedzibie Sądu Najwyższego, Dz.U. 1945 nr 7, poz. 35.
- Rozporządzenie Kierownika Resortu Sprawiedliwości z dnia 7 grudnia 1944 r. o zmianie okręgów sądów grodzkich i okręgowych, Dz.U. 1944 nr 14, poz. 79.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 r. o zmianie granic okręgu Sądu Apelacyjnego w Toruniu oraz o utworzeniu Sądu Okręgowego w Gdańsku i Sądu Grodzkiego w Gdańsku, Dz.U. 1945 nr 18, poz. 103.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1945 r. o terminie rozpoczęcia czynności przez Sąd Apelacyjny w Toruniu.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziem Odzyskanych, Dz.U. 1946 nr 28, poz. 177.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 1946 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego w Częstochowie i w sprawie przeniesienia części ksiąg hipotecznych z wydziałów hipotecznych Sądów Okręgowych w Kaliszu, Piotrkowie i Sosnowcu do wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Częstochowie, Dz.U. 1946 nr 13, poz. 97.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 1946 r. w sprawie włączenia okręgu Sądu Grodzkiego w Opocznie do Sądu Okręgowego w Piotrkowie i przeniesienia części ksiąg hipotecznych z wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Radomiu do wydziału hipotecznego Sądu Okręgowego w Piotrkowie, Dz.U. 1946 nr 13, poz. 98.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Rudzie Śląskiej w okręgu Sądu Okręgowego w Katowicach, Dz.U. 1947 nr 74, poz. 475.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 sierpnia 1946 r. o utworzeniu Sądu Okręgowego w Mławie i o zniesieniu sądów grodzkich w Chorzelach, w Kluczborku, w Lidzbarku i w Różanie, Dz.U. 2018, poz. 2548.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 sierpnia 1946 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Radomyślu Wielkim w okręgu Sądu Okręgowego w Tarnowie, Dz.U. 1946 nr 44, poz. 257.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 listopada 1946 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Legionowie, Chęcinach, Daleszycach i Szydłowie, Dz.U. 1946 nr 67, poz. 370.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 kwietnia 1947 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Stoczku Węgrowskim, Dz.U. 1947 nr 34, poz. 166.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o utworzeniu w Inowrocławiu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, Dz.U. 1947 nr 74, poz. 476.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 1947 r. o utworzeniu w Skierniewicach Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Warszawie, Dz.U. 1947 nr 51, poz. 263.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 lipca 1949 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Sieniawie, Dz.U.1949 nr 46, poz. 348.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 sierpnia 1947 r. o włączeniu okręgów Sądów Grodzkich w Garwolinie, Sobolewie i Żelechowie do okręgu Sądu Okręgowego w Warszawie, Dz.U. 1947 nr 55, poz. 302.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1947 r. o utworzeniu w Żywcu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, Dz.U. 1947 nr 74, poz. 476.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1949 r. o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych, Dz.U. 1949 nr 36, poz. 270.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Bodzentynie, Dz.U. 1948 nr 6, poz. 45.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 1949 r. o zmianie granic okręgów Sądów Grodzkich w Inowrocławiu, Strzelnie, Kcyni, Wągrowcu, Żninie, Starogardzie, Czersku, Lubawie, Działdowie, Nowem, Skarżysku-Kamiennej, Końskich, Rawie Mazowieckiej i Tomaszowie Mazowieckim, Dz.U. 1949 nr 36, poz. 268.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Birczy, Cieszanowie i Radymnie w okręgu Sądu Okręgowego w Przemyślu, o włączeniu Sądu Grodzkiego w Przeworsku do okręgu Sądu Okręgowego w Przemyślu, o zmianie okręgu Sądu Grodzkiego w Lubaczowie i utworzeniu w Jarosławcu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Przemyślu, Dz.U. 1948 nr 11, poz. 86.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Białej Krakowskiej i utworzeniu wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Cieszynie, Dz.U. 1948 nr 7, poz. 54.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zmianie okręgów Sądów Okręgowych w Krakowie i Nowym Sączu, o zmianie okręgów Sądów Grodzkich w Jordanowie i Nowym Targu oraz o utworzeniu w Nowym Targu Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Nowym Sączu, Dz.U. 1948 nr 7, poz. 53.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 lutego 1948 r. o zniesieniu Sądów grodzkich w Liskach i Wiśniczu Nowym oraz o utworzeniu w Bochni Wydziału Zamiejscowego Sądu Okręgowego w Krakowie, Dz.U. 1948 nr 7, poz. 52.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1948 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Bojanowie, Jutrosinie i Witkowie, Dz.U. 1948 nr 44, poz. 329.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 1948 r. o zniesieniu Sądów grodzkich w Mogielnicy i Nasielsku w okręgu Sądu Okręgowego w Warszawie, Dz.U.48 nr 29, poz. 197.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1949 r. o zniesieniu Wydziału Zamiejscowego w Bochni Sądu Okręgowego w Krakowie, Dz.U. 1949 nr 39, poz. 281.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 października 1949 r. o zniesieniu Sądu Grodzkiego w Pilźnie, Dz.U. 1949 nr 53, poz. 415.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 września 1949 r. o zniesieniu Sądów Grodzkich w Gniewie i Skarszewach, Dz.U. 1949 nr 53, poz. 414.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 lutego 1950 r. o zniesieniu Sądów Grodzkiego w Więcborku, Dz.U. 1950 nr 5, poz. 44.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości oraz Pracy i Opieki Społecznej z dnia 31 sierpnia 1950 r. w sprawie ustalania okręgów sądów ubezpieczeń społecznych, Dz.U. 1950 nr 43, poz. 389 Dz.U. 1950 nr 43, poz. 389.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 sierpnia 1953 r. w sprawie obszaru utworzenia powiatu hajnowskiego w województwie białostockim, Dz.U. 1953 nr 41, poz. 192.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 grudnia 1954 r. w sprawie utworzenia Sądów Powiatowych, Dz.U. 1954 nr 56, poz. 281.
- Ustawy z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1950 nr 38, poz. 346.
- Ustawy z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1957 nr 31, poz. 133.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1955 r. w sprawie utworzenia sądów powiatowych w Białymstoku, Dz.U. 1955 nr 26, poz. 156.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 kwietnia 1962 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla miasta Białegostoku i Sądu Powiatowego w Łapach, Dz.U. 1962 nr 22, poz. 101.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 października 1956 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego dla miasta Szczecina w Szczecinie, Dz.U. 1956 nr 52, poz. 235.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1962 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla m. Szczecina, Dz.U. 1962 nr 30, poz. 140.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lutego 1964 r. w sprawie utworzenia w Gdańsku jednego Sądu Powiatowego dla miasta Gdańska i powiatu Gdańskiego, Dz.U. 1964 nr 8, poz. 55.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 1963 r. w sprawie utworzenia we Wrocławiu jednego Sądu Powiatowego dla miasta Wrocławia i powiatu wrocławskiego, Dz.U. 1963 nr 41, poz. 229.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 1955 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego dla miasta Łodzi oraz zniesienia sądów powiatowych dla dzielnic Łodzi, Dz.U. 1956 nr 1, poz. 6.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Nakle Sądu Powiatowego w Wyrzysku, Dz.U. 1962 nr 53, poz. 265.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 września 1963 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Szczepieszynie Sadu Powiatowego w Zamościu, Dz.U. 1963 nr 42, poz. 235.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1962 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Chełmży Sądu Powiatowego w Toruniu, Dz.U. 1962 nr 65, poz. 318.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 czerwca 1963 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Orniecie Sądu Powiatowego w Braniewie, Dz.U. 1963 nr 26, poz. 154.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 sierpnia 1964 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Szczekocinach Sadu Powiatowego we Włoszczowie, Dz.U. 1964 nr 31, poz. 195.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 września 1964 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zduńskiej Woli Sądu Powiatowego w Sieradzu, Dz.U. 1964 nr 34, poz. 220.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 września 1966 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Kętach Sadu Powiatowego w Oświęcimiu, Dz.U. 1966 nr 40, poz. 241.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 kwietnia 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Ilży Sądu Powiatowego w Starachowicach, Dz.U. 1967 nr 16, poz. 77.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 maja 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Stopnicy Sądu Powiatowego w Busku Zdroju, Dz.U. 1967 nr 19, poz. 85.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1967 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zgierzu Sądu Powiatowego w Łodzi i utworzenia Sądu Powiatowego w Zgierzu oraz powierzenia temu sądowi rozpoznawania spraw o rozwód, Dz.U. 1967 nr 48, poz. 240.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Jaworznie, Dz.U. 1960 nr 19, poz. 116.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1964 r. w sprawie utworzenia Sądu Powiatowego w Pabianicach, Dz.U. 1964 nr 23, poz. 153.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 1973 r. w sprawie zniesienia Wydziału Zamiejscowego w Zakopanem Sądu Powiatowego w Nowym Targu i utworzenia Sądu Powiatowego w Zakopanem, Dz.U. 1973 nr 42, poz. 257.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 1963 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Kłobucku, Dz.U. 1963 nr 6, poz. 35.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 maja 1963 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Choszczynie, Dz.U. 1963 nr 24, poz. 140.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 września 1964 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Dębnie, Dz.U. 1964 nr 34, poz. 221.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lutego 1964 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Nowym Dworze Gdańskim, Dz.U. 1964 nr 8, poz. 54.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 marca 1965 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego w Nowogardzie, Dz.U. 1965 nr 15, poz. 104.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 1970 r. w sprawie zniesienia Sądu Powiatowego dla dzielnicy Nowa Huta w Krakowie, Dz.U. 1970 nr 30, poz. 258.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1980 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów, Dz.U. 1980 nr 15, poz. 54.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1975 nr 18, poz. 99.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia okręgowych sądów pracy i ubezpieczeń społecznych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1975 nr 18, poz. 99.
- Rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie terytorialnego zakresu działania i siedzib terenowych komisji rozjemczych o terenowych komisji odwoławczych ds. pracy, Dz.U. 1975 nr 18, poz. 101.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 1983 r. w sprawie utworzenia miast w województwach elbląskim, jeleniogórskim, leszczyńskim, siedleckim, suwalskim, ciągnęła za sobą zmianę w sądownictwie.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 lutego 1984 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1984 nr 13, poz. 55.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 marca 1984 r. w sprawie utworzenia miast w województwach katowickim i szczecińskim, Dz.U. 1984 nr 14, poz. 62.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1984 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1984 nr 40, poz. 215.
- Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1985 r. w sprawie utworzenia sądów pracy i ubezpieczeń społecznych w sądach wojewódzkich i sądów pracy w sądach rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1985 nr 28, poz. 121.
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 1989 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i sądach rejonowych oraz ustalenia siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1991 nr 77, poz. 343.
- Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i Prawo o notariacie, Projekt rządowy z dnia 16 października 1989 r. Posiedzenie Sejmu, Druk nr 49, Biblioteka Sejmu, s. 1.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 1990 r. w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych w Warszawie, Białymstoku, Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Poznaniu i Rzeszowie oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1990 nr 56, poz. 335.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 sierpnia 1991 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1991 nr 77, poz. 343.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 lipca 1991 r. w sprawie utworzenia w Pile Ośrodka Zamiejscowego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, Dz.U. 1991 nr 69, poz. 300.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 1992 r. w sprawie utworzenia w Lesznie Ośrodka Zamiejscowego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, Dz.U. 1992 nr 42, poz. 187.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 1993 r. w sprawie utworzenia w Rybniku Ośrodka Zamiejscowego Sądu Wojewódzkiego w Katowicach, Dz.U. 1993 nr 129, poz. 605.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 maja 1991 r. w sprawie określenia sądów rejonowych prowadzących księgi wieczyste oraz obszarów ich właściwości miejscowej, Dz.U. 1991 nr 53, poz. 230.

- Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 września 1992 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 1992 nr 70, poz. 352.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 lipca 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 56, poz. 674.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 119, poz. 1261.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 maja 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 44, poz. 515.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 50, poz. 595.
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 grudnia 1999 r. w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych kategorii spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 1999 nr 99, poz. 1164.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2000 nr 51, poz. 615.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2000 nr 119, poz. 1264.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lutego 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2001 nr 14, poz. 138.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych, Dz.U. 2001 nr 64, poz. 655.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia sądów rejonowych, w których utworzone zostają wydziały cywilno-karne w siedzibach tych sądów oraz zamiejscowe wydziały cywilno-karne do rozpoznawania niektórych spraw karnych skarbowych, karnych i cywilnych.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 sierpnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2000 nr 66, poz. 797.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 września 2001 r. w sprawie utworzenia sądów grodzkich, Dz.U. 2001 nr 106, poz. 1160.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2002 r. w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2002 nr 180, poz. 1508.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2002 r. w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2002 nr 180, poz. 1508.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Wieliczce oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 110, poz. 1056.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Miliczu, Mrągowie, Rykach i Wschowie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 219, poz. 2164.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 220, poz. 2187.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego w Sieradzu i Sądów Rejonowych w Lidzbarku Warmińskim, Miastku, Obornikach, Olecku, Sejnach i Szydłowcu oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2004 nr 127, poz. 1326.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie utworzenia Sądu Rejonowego w Wieliczce oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych, i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2003 nr 110, poz. 1056.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie szczegółowej organizacji i funkcjonowania Ośrodka Migracyjnego Ksiąg Wieczystych oraz zadań Ośrodka i sądu rejonowego podczas migracji ksiąg wieczystych, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1573.
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie Centralnej Informacji Ksiąg Wieczystych, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1571.
- Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 sierpnia 2003 r. w sprawie zakładanie i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie informatycznym, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1575.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie ustalenia sądu rejonowego, któremu przekazuje się rozpoznawanie spraw w elektronicznym postępowaniu upominawczym należących do właściwości innych sądów rejonowych, Dz.U. 2009 nr 220, poz. 1728.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie utworzenia Sądu Okręgowego Warszawa – Praga w Warszawie oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2004 nr 281, poz. 2798.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 czerwca 2005 r. w sprawie zniesienia Sądu rejonowego w Gdańsku oraz utworzenia Sądu Rejonowego Gdańsk-Północ w Gdańsku

i Gdańsk-Południe w Gdańsku oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2005 nr 112, poz. 945.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 września 2005 r. w sprawie zniesienia Sądów Rejonowych dla miasta stołecznego Warszawy w Warszawie i dla Warszawy – Pragi w Warszawie oraz utworzenia Sądów Rejonowych w Siemianowicach Śląskich, dla miasta stołecznego Warszawy w Warszawie dla Warszawy Pragi Południe w Warszawie, dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie, dla Warszawy Woli w Warszawie dla Warszawy Żoliborza w Warszawy oraz zmiany Rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz.U. 2005 nr 197, poz. 1639.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 sierpnia 2007 r. w sprawie zniesienia Sądu Rejonowego w Poznaniu, utworzenia sądów rejonowych Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, Poznań Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu i Poznań – Stare Miasto w Poznaniu oraz zmiany Rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości i inne, Dz.U. 2007 nr 163, poz. 1161.

Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 2012 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych, Dz.U. 2012 poz. 1223.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych, Dz.U. 2014, poz. 1407.

Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych.

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 2012 r. w sprawie zniesienia i utworzenia niektórych wydziałów w sądach rejonowych oraz zmiany zarządzenia w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych.

Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych. Druk Sejmowy nr 1509.

Spis tabel

Tabela 1. Wykaz szkół prawniczych	23
Tabela 2. Wykaz sądów i prokuratur stan na 1945 r.	29
Tabela 3. Rozporządzenia dotyczące zmian w wymiarze sprawiedliwości	31
Tabela 4. Zmiany w polskim wymiarze sprawiedliwości	41
Tabela 5. Reorganizacja wymiaru sprawiedliwości w latach 60.....	45
Tabela 6. Podział administracyjny kraju zgodnie z ustawą z dnia 28 maja 1975 r.	49
Tabela 7. Rozkład wraz z podziałem sądów rejonowych	52
Tabela 8. Właściwości sądów apelacyjnych	63
Tabela 9 Przekrój stanu wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do ilości prowadzonych spraw i liczbie sędziów począwszy od 1995 aż do 2010 r.....	67
Tabela 10. Rozkład sądów apelacyjnych i ich właściwości	69
Tabela 11. Obszary właściwości sądów apelacyjnych	71
Tabela 12. Rozkład rozmieszczenia wydziałów zgodnie z przyjętym dnia 1 lipca 2012 r. zarządzeniem	80
Tabela 13. Rozkład zniesionych sądów rejonowych.....	89
Tabela 14. Rozkład wydziałów w sądach rejonowych.....	90
Tabela 15. Utworzone sądy rejonowe i ich obszary właściwości	94
Tabela 16. Zmiany w wymiarze sprawiedliwości w latach 2016-2020	96

